

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHK 133 ВПЫСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

MAJANDUSTEADUSLIKKE TÖID
ТРУДЫ ПО ЭКОНОМИЧЕСКИМ
НАУКАМ

V

TARTU 1963

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 133 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

MAJANDUSTEADUSLIKKE TÖID
ТРУДЫ ПО ЭКОНОМИЧЕСКИМ
НАУКАМ

V

TARTU 1963

Redaktsioonikolleegium:

M. Bronštein, R. Hagelberg, A. Kadak, A. Kõörna, U. Mereste, E. Rannak,
F. Sauks, H. Siigur (toimetaja)

Редакционная коллегия:

М. Бронштейн, А. Кадак, А. Кеерна, У. Мересте, Э. Раннак, Ф. Саукс,
Р. Хагельберг, Х. Сийгур (редактор)

KOLHOOSITOOTMISE MAJANDUSLIKU ANALÜÜSI NÄITAJATE SÜSTEEM

R. Hagelberg

Rahanduse ja krediidi kateeder

Sissejuhatuseks

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis on püstitatud ülesanne elanikkonna ja rahvamajanduse vajaduste täielikuks rahuldamiseks põllumajandussaaduste järele, suuredades põllumajanduse toodangu üldmahu 10 aastaga umbes kahe ja poole kordseks ning 20 aastaga kolme ja poole kordseks.¹

Tähtsat osa etendavad selle suure ülesande täitmisel kolhoosid. Partei programmis rõhutatakse, et on tarvis igakülselt kasutada kolhoosikorras peituvaid võimalusi ja eeliseid.² Selleks peab iga majandusjuht ja tootmise organiseerija tundma tootmise ratsionaalse organiseerimise aluseid ja põhisuundi ning õppima kriitiliselt hindama seniseid töökogemusi. Seniste saavutuste kriitiline analüüs on aluseks uute efektiivsemate majandamise meetodite, tootmise organiseerimise vormide ja töövõtete välja-töötamisele.

Käesolev artikkel on väljavõtteks pikemast uurimusest kolhoositootmise majandusliku analüüsi metodoloogia valdkonnas. Artiklis püütakse anda ülevaade kolhoositootmise majandusliku analüüsi näitajate süsteemi teoreetilistest alustest, arvutus-tehnilistest eeldustest ja rakenduslikest piiridest. Aine käsitluses on lähtutud sellest, et esmajärjekorras välja töötada kolhoositootmise praktikas rakendamiseks jõukohane analüüsimeetodika.

Analüüsi sisulise sügavuse kindlustamiseks ning järelduste õigsuse tagamiseks on väga oluline analüüsitava nähtuse või protsessi täielik haaramine nii, et ükski tegur ei jääks silmapaari vahele. Seda on võimalik saavutada majandusliku analüüsi näitajate süsteemi loomise, üksiknäitajate kasutamise kindla järje-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 72.

² Sealsamas, lk. 72.

korra ja vastavate analüüsietaappide kujundamisega. Etappide kujundamise aluseks on põhiliselt tootmise tehnoloogia ja tootmisprotsessi organiseerimise (tootmistehnoloogiline) järjekord, mis tuleneb agro-zootehnikast ja majanduslikest seostest.

Esimeseks analüüsietaipiks on tootmistingimuste uurimine, millega selgitatakse, missuguses konkreetnes olustikus toimub tootmine. Tootmistingimuste tundmaõppimine on majandusliku tegevuse tulemuste õige hindamise eelduseks. Partei programmis rõhutatakse, et on vaja luua võrdsed tingimused tulude suurendamiseks looduslikult ja majanduslikult erinevates kolhoosides.³

Teise etapina järgneb nn. sissejuhatava iseloomuga näitajate analüüs. Sellega luuakse üldpilt majandi tootmistevõime organisatsioonilise alusest, tootmisprofiilist ja põhilistest tootmistulemustest. Sissejuhatavate näitajate taustal muutuvad hiljem uuritavad üksikküsimused paremini mõistetavaks. Majandi tootmisprofiili ja tootmisstruktuuri tundmaõppimine võimaldab näiteks õigemini hinnata hiljem arvutatavate üksiknäitajate taset, millele spetsialiseerumine avaldab teatavasti olulist mõju. Majandi kui terviku tootmistevõimet ja selle efektiivsust iseloomustavad kõige põhilisemad koondnäitajad on vajalikud üksikute tootmisharude kohta arvutatavate detailsemate näitajate õigemaks kriitiliseks hindamiseks. Nende abil näeb analüüsija, kas vastav tootmisharu küünib majandi keskmise tasemeni või on allapoole seda.

Kõige tähtsamal kohal on teisel analüüsietapil maa kasutamise analüüs, sest maa on põllumajanduses põhiliseks tootmisvahendiks. Kõiki ülejäänud tootmis- ja teisi majanduslikke näitajaid saab õigesti mõista üksnes majandi kõlvikute iseloomu ja nende ärakasutamise astme tundmisel.

Edasi järgneb tootmisharude analüüs, mis sisaldab majandi tootmisstruktuurist sõltuvalt terve rea üksteisele järgnevaid etappe. Enamikus majandusliku tegevuse analüüsi õpikutes ja teistes vastavasisulistes töodes alustatakse tootmisharude analüüsi taimekasvatusega. Sellele järgneb loomakasvatuse, kapitalitööde, abiettevõtete jt. harude analüüs. Lõpuks tuuakse välja majandi tegevuse finantstulemused.

Esitatud järjekord ei põhjusta vastuväiteid. Ta peab silmas agro-zootehniliste ja majanduslike seoste printsiipi. Kuid kaalumist väärib küsimuste käsitlemise järjekorra võimalik muutmine sõltuvalt majandi tootmisprofiilist. Põhjuslike seoste reljeefsema esiletoomise otstarbel on õigem enne läbi viia põhilise tootmisharu (põhiliste tootmisharude) analüüs ja sellele järgnevalt põhitootmisharule allutatud tootmisharude analüüs.

Eesti NSV-s, kus põhiliseks tootmisharuks on loomakasvatus (piimakarjandus ja seakasvatus), tuleks analüüsi alustada nende tootmisharudega. Taimekasvatuse, mis teenindab ligikaudu 80%

³ Sealsamas, lk. 76—77.

ulatuses loomakasvatust, uurimine toimub pärast loomakasvatuse analüüsi. Niisugune tööjärjekord võimaldab loomakasvatuse analüüsi alusel juba eelnevalt tõstatada need küsimused, millele taimekasvatuses tuleks osutada erilist tähelepanu. Vastupidise tööjärjekorra puhul tuleks loomakasvatuse analüüsist tulenevate üksikküsimuste detailsemaks uurimiseks, nagu näitavad tähelepanekud, sageli pöörduda uuesti tagasi taimekasvatuse juurde.

Iga tootmisharu analüüsi käigus on soovitatav lõpuni lahendada ka rentaablu küsimused. Selle tulemusena kujuneb rentaablu ja tootmisharu teiste majanduslike näitajate vahel elavam side, mis võimaldab teha sügavamaid järeldusi.

Ülalkäsitletud meetodilistele põhimõtetele rajanev kolhoositootmise majandusliku efektiivsuse näitajate süsteem koosneb järgmisesisulistest põhiosadest:

- I. Tootmistingimuste iseloomustus.
- II. Tootmisprofiili ja -struktuuri näitajad.
- III. Tootmise intensiivsuse näitajad.
- IV. Produktiivsuse ja saagikuse näitajad.
- V. Emasloomade kasutamise näitajad.
- VI. Tootmise kaubalisuse näitajad.
- VII. Rahaliste sissetulekute näitajad.
- VIII. Omahinna näitajad.
- IX. Söötade kasutamise näitajad.
- X. Väetiste kasutamise näitajad.
- XI. Tööviljakuse ja tööjõu kasutamise näitajad.
- XII. Põllumajanduslike masinate kasutamise näitajad.
- XIII. Rentaablu näitajad.

I. Tootmistingimuste iseloomustus

Põllumajanduslik tootmine erineb tootmisest teistes rahvamajandusharudes rea iseärasuste poolest. Tähtsamateks nendest on:

1) maa kui põhiline tootmisvahend on üheaegselt töövahendiks ja tööobjektiks;

2) tootmine on tihedalt seotud elavate taimsete ja loomsete organismide kasutamisega;

3) tootmine on allutatud looduslik-kliimaatiliste tegurite mõjule. Sellest tulenevalt moodustab tööperiood põllumajanduses tootmisajast märksa väiksema osa kui tööstuses ning esineb suurem tootmise hooajalisus.

Nimetatud iseärasused kujundavad põllumajanduse tootmistingimusi, mis mõjutavad omakorda tootmise majanduslikke tulemusi.

Tootmistingimused liigituvad looduslikeks ja majanduslikeks.⁴

⁴ Land. Forst. Garten. Kleine Enzyklopädie, Leipzig 1959, lk. 835—840.

Looduslikud tootmistingimused kujunevad objektiivselt tegutsevate loodusseaduste tegevuse toimetel. Inimeste tegevuse mõju on nendele piiratud ulatusega. Majanduslikud tootmistingimused kujunevad otseselt inimeste majandusliku tegevuse tulemusena.

Majandi töötulemuste hindamisel tuleb sellepärast arvestada looduslikke tingimusi kui objektiivseid tegureid, mille olulisem muutumine ei ole võimalik. Majanduslikud tingimused on majandite töötulemuste erinevuste hindamisel looduslikest tingimustest väiksema kaaluga. Antud momendi seisukohalt on ka need objektiivselt mõjuvateks teguriteks, kuid selle juures on vaja kriitiliselt hinnata majandis varem tehtud tööd. Dünaamilises analüüsis vaadeldakse majanduslikke tingimusi alati muutuvana. Kuid samaaegselt tuleb pidada silmas nende loomiseks (parandamiseks) vajalikke võimalusi ja aega.

A. Looduslikud tingimused

Looduslikest tingimustest avaldavad põllumajanduslikule tootmisele kõige suuremat mõju kliima, mullastik, looduslike rohumaa-de taimkate, pinnareljeef ja veerežiim. Geograafilise keskkonna need elemendid ei haara kaugeltki kõiki põllumajanduslikule tootmisele mõju avaldavaid looduslikke tegureid. Kuid tootmise majandusliku külje hindamisel on nad peamised.

1. Kliima. Arvukate kliimaatiliste tegurite kompleksis on põllumajanduses kõige tähtsamad õhutemperatuuri (aasta keskmine, kõige külmem kuu keskmine, kõige soojema kuu keskmine, absoluutne miinimum, maksimum) kül mavaba perioodi (kevadised viimased öökülmad, sügisesed esimesed öökülmad, kül mavabade päevade arv), sademeid (aasta keskmine sademete hulk, keskmine sademete hulk soojal perioodil, keskmine sademete hulk külmal perioodil) ja lumikatet (lumikatte algus, lumikattega päevade arv) iseloomustavad näitajad. Nendest sõltub põllumajanduslike kultuuride territoriaalne paigutus, saagikuse tase, tööperiood ja tootmisaeg, karjatamis- ja laudaperioodi omavaheline suhe ja rida teisi momente.

2. Mullastik. Mullastikku iseloomustatakse mullatüüpide ja -liikide levikualade ja ulatusega. Andmed kantakse mullastiku kaardile. Mullastikust oleneb suurel määral kultuuride territoriaalne paigutus, nende saagikus, taimekasvatuse tootmiskulude suurus ja toodangu omahind ning tootmise tulukus.

3. Taimkate looduslikel rohumaa del. Rohumaade tüüpide, seal esinevate põhiliste rohttaimede ja saagikuse iseloomustamine on majanduslikes uurimustes vajalik peamiselt loomakasvatuse, eriti veisekasvatuse tootmissuunaga majandites. See võimaldab hinnata looduslike rohumaa de osa söödabilansis ja annab orienteeruva aluse nende kultuuriseisundisse viimiseks vajalike kulude kindlaksmääramiseks.

4. Pinnareljeef. Maastiku pinnavormide iseloom, eriti nende kallakus on põllumajandusliku tootmise organiseerimisel olulise tähtsusega. Ta etendab tähtsat osa mullaniiskuse akumuleerimisel, soodustab või pidurdab soojuse ja valguse kättesaadavust taimedele, mõjutab põllutööde organiseerimist, eriti tehnika kasutamist, põhjustab iseärasusi kõlvikute kasutamises, agrotehnikas jne. Raskem reljeef avaldab madaldavat mõju saagikusele ja põhjustab tõusu tootmiskuludes. Mõlemad momendid tingivad omakorda omahinna kallinemise. Reljeefi iseloomustamiseks on sobiv kasutada pinnavormide skeemi või kaarti.

5. Veerežiim. Veerežiim sõltub suurel määral maapinna aluskihtide ehitusest ja reljeefist. Seda iseloomustavad pinna- ja põhjavete seisund, looduslike veekogude olemasolu, paigutus ja voolusuunad. Ebasoodne veerežiim madaldab saagikust, raskendab masinate kasutamist ja mõjutab tööde tegemise tähtaegu. Veerežiimi reguleerimine on seotud maaparandustöödega ja nõuab vastavaid kapitaalvahutusi.

Veerežiimi iseloomustamiseks tuleks igas majandis koostada veeolude kirjeldused, mida täiendavad ja illustreerivad vastavad skeemid.

B. Majanduslikud tingimused

Majanduslikud tootmistingimused ei ole looduslikest sugugi väiksema tähtsusega. Sotsialistlikus ühiskondlik-majanduslikus formatsioonis avaldab tehniline progress ning töö ja tootmise teaduslik organisatsioon tootmist pidurdavatele loodusnähtustele pehmenavat mõju. Tootmist soodustavaid loodusnähtusi on võimalik tugevdada. Inimese töö tulemusena on kujunenud mulla majanduslik viljakus, mis ületab tunduvalt loodusliku viljakuse. Määrav tähtsus on tootmise suurendamisel tehnilisele progressile baseerual tööviljakuse kasvul. Partei programmis ettenähtud põllumajandusliku tootmise mahu kasvu aluseks on otsest tööviljakuse kasv ning seda eriti teisel aastakümnel. Kümne aasta jooksul peab tööviljakus põllumajanduses suurenema vähemalt kahe ja poole kordseks ning kahekümne aastaga viie- kuni kuuekordseks.⁵

Majanduslike tootmistingimuste hulka kuuluvad kolhoosi kindlustatus tööjõuga, töövahenditega varustatuse aste, tööde mehhaniseerimise tase, energiaga varustatuse aste, asukoht koos liiklus- ja realiseerimistingimustega ning liikluse majandisene korraldus.

1: Kolhoosi kindlustatus tööjõuga. Kolhoosi kindlustatust tööjõuga iseloomustatakse tavaliselt ühe täisealise töövõimelise kolhoosniku kohta tuleva põllumaa või põllumajan-

⁵ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk 73.

dusliku maa hektarite arvuga. See näitaja loob tööjõuga kindlustatusest siiski ainult mõninga ettekujutuse. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudis teostatud uurimused⁶ näitavad, et palju õigema pildi annab tööjõuga kindlustatusest tööjõu vajaduse (töönõudluse) ja olemasolevate tööjõu ressursside võrdlemine.

Tööjõu vajadust soovitatakse kindlaks määrata töönõudluse tingühiku, teraviljahektari töönõudluse ja täistöötajate arvu alusel, s. o. teraviljahektarite töönõudlusühikute arvuga ühe täistöötaja kohta. Kõigi teiste kultuuride ja loomaliikide töönõudlus arvutatakse sel puhul tingühikutesse ümber vastavate töönõudluse suhet iseloomustavate koefitsientide alusel. Täistöötajate arv leitakse kolhoosi tööjõu kõigi ressursside ümberarvutamise teel täistöötajateks. Täisealised töövõimelised kolhoosnikud arvatakse kõik täistöötajate hulka. Eakamad ja invaliidistunud kolhoosnikud soovitatakse täistöötajateks ümber arvutada koefitsiendiga 0,3 ja alaliselt kolhoosis elavad 12—16 aasta vanused kolhoosipere liikmed koefitsiendiga 0,2.⁷

Tööjõuga kindlustatust on võimalik kindlaks määrata ka inimtööpäevades arvutatava tööjõu vajaduse ja tööjõu ressursside suhte alusel.

Tootmise hooajalisusest tingitult tuleks tööjõuga kindlustatust analüüsida ka põllutööde tähtsamate perioodide kohta. Suveperioodil tuleksid eakamad ja invaliidistunud kolhoosnikud (juulist oktoobrini) ja alaealised (juunis, juulis, augustis) täistöötajateks ümber arvestada koefitsiendiga vastavalt 0,45 ja 0,4, sest siis on nende osavõtt ühistööst kõige aktiivsem.⁸

2. Töövahenditega varustatuse aste. Tootmisvahenditega varustatuse aste on tööviljakuse tõusu ja maa kasutamise intensiivistamise üheks tähtsamaks teguriks. Vastavalt sellele kasutatakse tema iseloomustamiseks kaht näitajat:

a) tootmispõhivahendite aasta keskmine maksumus ühe täistöötaja kohta;

b) tootmispõhivahendite aasta keskmine maksumus põllumajandusliku maa iga 100 hektari kohta.

Töövahenditega varustatuse aste ei kajasta täielikult nende koosseisu kvalitatiivset külge. Sellelt seisukohalt täiendavad teda mehhaniseerimise ja energiaga varustatuse näitajad.

3. Tööde mehhaniseerimise tase. Taimekasvatuses iseloomustavad mehhaniseerimist:⁹

a) üksikute põllumajanduslike tööde mehhaniseerimise tase,

⁶ J. Viru, Kolhoosi tööjõu ressurssidest ja nende kasutamise analüüsist. — Põllumajandusökoonoomika küsimusi III, Tallinn 1960, lk. 96—98.

⁷ Sealsamas, lk. 90—98.

⁸ Sealsamas, lk. 95.

⁹ А. И. Гозулов, Статистика сельского хозяйства, Москва 1959, lk. 65.

mis saadakse kogu töö mahu ja mehhaniseeritult tehtud töö mahu kaudu;

b) kogu tööde kompleksi mehhaniseerimise koefitsient, mis saadakse pehmekünnihektarites väljendatud kogu töö mahu ja samas näitajas väljendatud mehhaniseeritud tööde mahu kaudu.

Loomakasvatuses iseloomustavad mehhaniseerimist samuti üksikute tähtsamate tööde (lüps, veega varustamine, söötade ettevalmistamine jt.) mehhaniseerimise tasemed. Need arvutatakse kas kogu töö mahu ja mehhaniseeritult tehtava töö mahu või loomade üldarvu ja mehhaniseeritult hooldatavate loomade arvu alusel. Loomakasvatuse kohta tervikuna on mõeldav arvutada kogu tööde kompleksi mehhaniseerimise koefitsient meie poolt soovitatava tingühiku, nn. loomühiku teenindamise kaudu. Kõik tööd tuleksid töömahu alusel ümber hinnata keskmiselt loomühiku teenindamisele kuluvaks töö mahuks ja selle alusel tuletada vastavad ümberarvutuskoeffitsiendid. Nende koefitsientide abil on hiljem võimalik omavahel võrrelda kogu loomakasvatuse teenindamiseks kulutatud töö mahtu mehhaniseeritult teostatud töö mahuga.

Põllumajanduse (taime- ja loomakasvatus kokku) kohta tervikuna võib arvutada kogu tööde kompleksi mehhaniseerimise koefitsiendi loomakasvatuse ja taimekasvatuse vastavate koefitsientide alusel kaalutud aritmeetilise keskmise meetodil. Kaaludeks tuleks kasutada kogutoodangut, millest on loomakasvatuses korduva arvestuse vältimiseks eraldatud omatoodetud kui ka ostetud söötade maksumus.

4. Energiaga varustatuse aste. Energiaga varustatuse astet iseloomustavad:

a) töö energiaga varustatuse potentsionaalne koefitsient¹⁰, mis arvutatakse summaarse energeetilise võimsuse ja täistöötajate arvu jagatisena;

b) majandi energiaga varustatuse aste, mis näitab, kui palju langeb summaarsest energeetilisest võimsusest põllumajandusliku maa iga 100 hektari kohta.

Summaarne energeetiline võimsus arvutatakse ise valemi¹¹

Msum. võimsus = (Mprim. jõumas. — Mel. gen. × 1,11) + (Mel. moot. + Mel. ap. + Mel. valg. ap.)

alusel, kus:

M sum. võimsus — summaarne energeetiline võimsus;

M prim. jõumas. — primaarsete jõumasinate (traktorid, autod, kombainid, lokomobiilid, tööloomad jt.) võimsus;

M el. gen. — elektrigeneraatorite võimsus;

¹⁰ А. И. Гозулов, Статистика сельского хозяйства, Москва 1959, lk. 65.

¹¹ Sealsamas, lk. 102

M el. moot. — elektrimootorite võimsus;

M el. ap. — elektriaparaatide võimsus.

M el. valg. ap. — elektrivalgustuspunktide võimsus.

Energeetilist võimsust võidakse väljendada kas kilovattides või hobujõududes.¹² Tööhobune võetakse primaarsete jõumasinade võimsuse arvutamisel arvesse keskmiselt 0,75 hobujõuna¹³.

Energiaga varustatuse astme näitajate hulgas võib eraldi välja tuua elektrienergia, mehhaanilise energia ja elavveojõu osa.

5. Asukoht. Liiklus- ja realiseerimistingimused. Tootmise organiseerimisele ja spetsialiseerimisele avaldab põllumajanduses märkimisväärset mõju majandi paiknemine tähtsamate tööstuskeskuste ja teiste asustatud punktide suhtes. Realiseerimisele avaldab peale selle mõju veel kaugus tähtsamatest liiklusmagistraalidest, kokkuostupunktidest jt. realiseerimiskohtadest. Soodus asukoht ning head liiklus- ja realiseerimistingimused võivad põhjustada diferentsiaalrent I saamist.

Vastavat kirjeldust on soovitatv täiendada kaardiga.

6. Liikluse majandisisene korraldus. Liikluse majandisisene korraldus sõltub tootmise paigutusest ja sisemiste liiklusteede seisundist ning kasutatavatest transpordi- ja liiklusvahenditest. Kokkuvõtlikult iseloomustavad seda tootmise organiseerimisest tulenevad veokaugused, keskmine veokaugus ja veosekäive. Antud tootmise ja vedude mahu juures tuleb taotleda majandisise veosekäibe võimalikku vähendamist.

Liikluse majandisise korralduse kirjeldust on soovitatv täiendada vastava skeemiga.

Kõiki tootmistingimusi tuleb vaadelda nende komplekssses tervikus. Eriti tihedad on seosed looduslike ja majanduslike tingimuste rühmade sisemuses (taimkate ja mullastik, pinnareljeef ja veerežiim, mullastik ja pinnareljeef, tööjõuga kindlustatus ja mehhaniseerimise tase, mehhaniseerimise tase ja majandisisene liikluskorraldus jne.). Kuid tihe side ja vastastikune mõju esineb ka looduslike ja majanduslike tingimuste vahel (mehhaniseerimise tase, pinnareljeef ja tööjõuga varustatus, pinnareljeef ja liikluse majandisisene korraldus, mullastik, veerežiim ja tööde mehhaniseerimise tase jne.).

Tootmistingimuste tähtsaks üldistavaks näitajaks, kus põimuvad arvukad looduslikud kui ka majanduslikud tegurid, on põllumajanduslike kõlvikute keskmine ökonoomiline hinne. See iseloomustab maa kui põhilise tootmisvahendi potentsiaalset tootmisvõimet antud konkreetsetes tingimustes ja on majandi töötulemuste hindamise tähtsaks kriteeriumiks. Rakenduslikult on ta äärmiselt vajalik võrdleval analüüsimisel, eriti maa kasutamise intensiivsuse uurimisel.

¹² HJ = 0,736 kW; 1 kW = 1,36 HJ

¹³ A. И. Г о з у л о в, Osundatud teos, lk. 76.

Viimase arvutamine on arvutustehniliselt töömahukas, milleks ei sisalda ka aastaaruanne kõiki vajalikke andmeid. Sellepärast võiks praktiliselt piirduda aasta alguse ja lõpu andmetel tuletatud keskmise struktuuri uurimisega. Põhjalikum analüüs eeldab karjakaibe andmete detailsemat uurimist.

III. Tootmise intensiivsuse näitajad

Põllumajandusliku tootmise intensiivistamise all mõistetakse tootmisvahendite ja töömahutuste suurendamist põllumajandusliku pinnaühiku kohta eesmärgiga saada igalt hektarilt võimalikult rohkem ja odavamat toodangut. Tootmise intensiivistamine on sotsialistliku põllumajanduse arendamise põhiliiniks, samuti on see seotud tehnilise progressi ja majandamise meetodite parandamisega.

Vastavalt intensiivistamise olemusele on tootmise intensiivsuse põhinäitajateks¹⁴ põllumajandusliku pinnaühiku kohta mahutatud tootmisvahendite hulk (rahalisel väljenduses) ja töö kulu. Tootmisharude intensiivsust iseloomustavate näitajate hulgas on tähtsamateks traktoritööde maht põllumajandusliku pinnaühiku kohta pehmekünnihektarites, külvipinna hektarile antav orgaaniliste ja mineraalväetiste kogus, loomade arv põllumajandusliku maa iga 100 hektari kohta, karja tõuline koosseis jmt.

Ükski ülalkäsitletud näitaja ei iseloomusta aga intensiivistamise tulemusi, tema efektiivsust. Intensiivistamise tulemusi iseloomustavate näitajate põhilise sisu määrab kindlaks tema eesmärk, s. o. põllumajanduslikult pinnaühikult saadava toodangu suurendamine ja tootmiskulude alandamine.

Põllumajanduslikult pinnaühikult saadavat toodangu hulka nimetatakse põllumajanduse produktiivsuseks¹⁵ või maa produktiivsuse tasemeks¹⁶. Põllumajanduse produktiivsust tuleks pidada ka tootmise intensiivistamise tulemuste peamiseks näitajaks.

Tootmise intensiivistamise tulemuste kõige üldisemaks näitajaks, mis iseloomustab piirkonda või majandit tervikuna, on maa kasutamise intensiivsuse aste (maa produktiivsuse tase), mis näitab põllumajandusliku maa pinnaühiku (1 ha, 100 ha) kohta saadavat kogutoodangu hulka rahalisel väljenduses.

Maa kasutamise intensiivsuse aste iseloomustab maa kui põhilise tootmisvahendi ärakasutamist ja on kolhoosi majandusliku tegevuse hindamise tähtsaks kriteeriumiks. Kuid antud kujul

¹⁴ В. И. С. Кувшинов, М. Н. Гумеров, Я. А. Ловков, Экономика социалистического сельского хозяйства, Москва 1959, lk. 107.

Энциклопедический сельскохозяйственный словарь-справочник (краткий), Москва 1959, lk. 291.

¹⁵ Энциклопедический ..... словарь-справочник, lk. 105.

¹⁶ А. И. Гозулов, osundatud teos, lk. 51.

on selle näitaja kasutamine piiratud ühe ja sama majandi erinevate aastate töötulemuste võrdlemisega. Erinevate majandite töötulemuste võrdlemiseks ei ole see näitaja maa kvaliteedi ja kõlvikute struktuuri erinevuste tõttu enam sobiv. Majanditevaheliseks võrdlemiseks tuleks arvutuste aluseks võtta nn. kultuurpinnaühik. Selleks arvutatakse erinevad kõlvikud vastavate hinnete alusel ümber kultuurpinnaks (100-pallise majandusliku hindegas kõlvikuteks).¹⁷

Maa kasutamise intensiivsuse astme laiaulatuslik analüütiline kasutamine eeldab maa majanduslikku hindamist, põllumajandus-saaduste õigeid hinnaproportsioone ja kolhoosi kogutoodangu arvutamise üldtunnustatud meetodika vastuvõtmist.

Söötade kasutamisest tuleneva korduva arvestuse esinemine kolhoosi kogutoodangus põhjustab taime- ja loomakasvatuse tootmissuunaga majandite maa kasutamise intensiivsuse astme võrdlemisel mõningat ebavõrdsust. Loomakasvatuse suunaga majandites on korduva arvestuse osatähtsus suurem, mis toob endaga kaasa ka intensiivsuse näitaja põhjendamata suurendamise.

Eesti NSV-s ei teki selle tagajärjel tavaliselt siiski näitajate mittevõrreldavust põhjustavaid vigu, sest enamik majandeid on ühesuguse, s. o. loomakasvatuse tootmissuunaga. Mõnevõrra ebasoodsam on olukord siiski Põlva, Võru, Valga ning osaliselt ka Elva, Rakvere jmt. rajoonide kolhoosides, kus kogutoodangus on suhteliselt suurem osatähtsus linal, köögiviljal jt. realiseerimiseks suunatavatel taimekasvatussaadustel. Taime- ja loomakasvatussaaduste kogutoodangu maksumus põllumajandusliku maa 100 ha kohta tuuakse välja aastaaruandes.

Maa kasutamise intensiivsuse aste kujuneb tootmise intensiivistamise tulemusena üksikutes tootmisharudes. Seda iseloomustab kogutoodangu struktuur, millest sügavamate analüütiliste järelduste tegemiseks siiski ei piisa. Analüüsijat huvitavad esmajärjekorras intensiivsuse kasvu põhjustavad tegurid, mis tulevad ilmsiks ainult tootmisharude intensiivsust iseloomustavate naturaalnäitajate kaudu.

Loomakasvatuses on tootmise intensiivsuse kõige üldisemaks näitajaks loomade arvuline tihedus (karja tihedus), s. o. loomade arv põllumajandusliku maa pinnaühiku kohta. Kokkuvõtlikult väljendab seda kõigi põllumajanduslike loomade arv loomühikutes põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta. Üksiknäitajatena esinevad vastavate loomaliikide arvud peades, kas põllumajandusliku maa (veised, lambad), põllumaa (sead, hobused) või teraviljakülvide (kanad) pinnaühiku kohta. Andmed karja-tiheduse näitajate arvutamiseks (osaliselt ka valmisnäitajad) paiknevad aastaaruandes.

¹⁷ С. Д. Черемушкин, Об экономической оценке земли. Всесоюзный научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства, Выпуск 32, Москва 1958.

Loomade arvuline tihedus iseloomustab tootmise intensiivsust siiski ühekülgsest, sest ta ei too esile lõplikke tootmistulemusi. Tootmistulemusi iseloomustavad vastavate loomakasvatusharude tootmise intensiivsuse näitajad: veisekasvatuses piimatoodang (baasilise rasvasisaldusega piimas) ja lihatoodang (eluskaalu juurdekasv) põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta, seakasvatuses sealihaga kogutoodang (eluskaalu juurdekasv) põllumaa iga 100 ha kohta, lambakasvatuses villa kogutoodang (vajaduse korral ka lihatoodang), põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta ja kanakasvatuses munatoodang tera- ja kaunvilja külvipinna iga 100 ha kohta.

Teistes loomakasvatusharudes (karusloomade-, tõuhobuste-, partide-, hanede-, kalkunite- jne. kasvatus) puuduvad spetsiifilised tootmise intensiivsuse näitajad. Nende puudumine on tingitud kas erilistest tootmistingimustest (tuginemine veekogudele jne.) või vähesest seostatusest (karusloomade kasvatus) taimekasvatusega.

Tootmise intensiivsuse taseme näitajad tootmisharudes on ülalkäsitletud kujul kasutatavad samuti ainult majandisiseselt. Majanditevahelise võrdleva analüüsi protsessis tuleb nende kasutamisel silmas pidada maa kui ka tootmisprofiili erinevusi. Kindlasuunaliselt spetsialiseerunud majandilt ei saa nõuda tootmise kõrget intensiivsust kõigis harudes.

Loomakasvatusharude intensiivsuse arvutamiseks vajalikud andmed esinevad kas valmisnäitajatena või lähtebaasina kolhoosi aastaaruandes.

Taimekasvatuses iseloomustavad tootmise intensiivsuse taset põhiliselt saagikuse näitajad (vt. produktiivsuse ja saagikuse näitajad) nii naturaalkui ka tingühikutes. Taimekasvatuse intensiivsuse taset tervikuna iseloomustava kokkuvõtliku näitajana tuleks kasutada kõigi põllumajanduslike kõlvikute keskmist hektarisaaki söötühikutes. Näitaja väljendab majandi kasutuses olevate põllumajanduslike kõlvikute keskmist tegelikku produktiivsust ning võimaldab hinnata maa tootmisvõime ärakasutamist. Võrdleva analüüsi eelduseks on jällegi maa majanduslike hinnete arvestamine.

Näitaja arvutamiseks vajalikke andmeid saab aastaaruandest. Arvestusest jäetakse välja söötühikutesse mitteümberarvutatavate kultuuride (lina jms.) all olevad ja agrotehnilistel põhjustel mittekasutatavad pindalad.

Periooditi tuleks maa tootmisvõime ärakasutamise kohta läbi viia põhjalikumaid uurimusi. Seda nõuab kasutatava agrotehnika majanduslik analüüs ja maa majandusliku viljakuse muutumisest tulenevate korrektiivide tegemine tema majanduslikesse hinnetesse.

Tuletame selleks maa tootmisvõime ärakasuta-

mise astme näitaja. Viimane näitab antud perioodi tegeliku maakasutuse tulemusena kujunenud majandusliku hinde ja maale tema hindamise momendil antud majandusliku hinde suhet, s. o. väljendab maa potentsiaalse tootmisvõime kasutamise astet antud perioodil.

Näitaja arvutamine toimub kooskõlas maa majandusliku hindamise põhinõuetega esialgu kõikide kõlvikute kohta eraldi ja seejärel majandi kohta keskmisena. Saadud andmete alusel koostatakse vastava perioodi agraar-ökonoomiline maakasutuse kaart. Kaardi alusel on võimalik hinnata majanduslikult erinevatel põldudel kasutatud agrotehnikat, mis võimaldab avastada maa efektiivsemale kasutamisele kaasaaitavaid agrotehnilisi võtteid ja abinõusid.

Näitaja arvutamine on seotud maa majandusliku hindamise täieliku läbiviimisega antud perioodi andmete alusel. Suure töömahukuse tõttu on see praktiliselt teostatav pikemate ajavahe-mikkude, kas külvikordade rotatsiooni, seitseaastaku või mõne teise majanditevaheliselt (üleliiduliselt või vabariiklikult) kooskõlastatud perioodi kohta.

IV. Produktiivsuse ja saagikuse näitajad

Põllumajandusliku tootmise kvalitatiivse taseme tähtsamateks näitajateks on loomakasvatuses produktiivsus ja taimekasvatuses saagikus.

Produktiivsus näitab ühe looma (individuaalne produktiivsus) või teatud loomade rühmas keskmiselt ühe looma (keskmine produktiivsus) kohta mingis ajaühikus (ööpäevas, aastas jne.) saadavat toodangut. Majanduslikes analüüsides tuginetakse enamasti keskmisele produktiivsusele, mis iseloomustab vastava loomaderühma jõudlusvõime keskmist ärakasutamist.

Veisekasvatuses väljendab produktiivsust iga aastalehma kohta keskmiselt saadav baasilise rasvasisaldusega piima hulk kilogrammides. Noorloomade üleskasvatamisel ja nuumamisel iseloomustab produktiivsust ühe looma keskmine ööpäevane kaalu juurdekasv grammides.

Praktiliselt kasutatakse ulatuslikumalt piimaproduktiivsuse näitajat, mille arvutamisel ei võeta aga arvesse piima rasvasisaldust. Tagajärjeks on olulised ebatäpsused rea majanduslike näitajate sisus. Nii näiteks põhjustab 0,1% suurune piima rasvasisalduse erinevus 3000 kilogrammise aastakeskmise väljalüpsi korral 3 kilogrammise erinevuse piimarasva toodangus. Piimaks ümberarvutatult moodustab see (sõltuvalt piima rasvasisaldusest) aastalehma kohta ligikaudu 75—100 kilogrammi. Viga kandub edasi kõigisse teistesse piima alusel arvutatavatesse

näitajatesse. Toodust järeldeb, et piima kogutoodangu ja produktiivsuse näitajate arvutamine eeldab tingimata rasvasisalduse arvessevõtmist.

Lihaproduktiivsuse näitaja arvutamiseks ei sisalda kolhoosi aastaaruanne vajalikke andmeid, puudub sööda- ja nuumapäevade arv. Kaalujuurdekasvu intensiivsuse olulise tähtsuse tõttu tuleks pidada vajalikuks tema sisselülitamist aastaaruandesse valmis kujul.

Seakasvatases puudub seniajani produktiivsuse üldtunnustatud näitaja. Tootmise majandusliku hindamise ülesannetest lähtudes võiks selleks kasutada kogutoodangu suurust (eluskaalu tsentnerites) aasta keskmise emise¹⁸ kohta. Kui majandis ei peeta suurel arvul ühekordseid emiseid, siis võib produktiivsuse näitaja arvutada ka ühe aasta alguseks olnud põhiemise kohta. Näitaja iseloomustab seakasvatuse kvalitatiivset arengutaset, eriti aga emiste kasutamist ja sigade nuumamise arvestust. Seda täiendab ühe nuumiku keskmine ööpäevane kaalujuurdekasv grammides.

Lihatoodang emise kohta on ligikaudse täpsusega kindlaks määratav aastaaruande alusel. Mõningaid raskusi tekitab emiste aasta keskmise arvu väljatoomine. Ligikaudselt võib seda teha põhiemiste aasta alguse ja aasta lõpu seisude alusel, millele lisatakse ühekordsed emised juurde nende üldarvu poolest suuruses.¹⁹ Keskmise ööpäevase kaalujuurdekasvu näitaja tuleks paigutada aastaaruandesse valmis kujul.

Lambakasvatases on produktiivsuse üldtunnustatud näitajaks, mis paikneb ka aastaaruandes, villatoodang keskmiselt ühe aasta alguseks majandis olnud lamba kohta. Eesti NSV-s aretatavate liha- ja villatõugu lammaste produktiivsuse hindamisel on see näitaja ebapiisav. Tuleb arvestada ka lihaproduktiivsust, mida iseloomustab lambakasvatusest saadav lihatoodang (eluskaalu juurdekasv) keskmiselt iga aasta alguseks olnud täiskasvanud ute kohta. Lihaproduktiivsus sõltub uttedelt saadavast tallede arvust (vt. emasloomade kasutamise näitajad) ja kaalujuurdekasvu intensiivsusest, s. o. nuumamisest. Lambakasvatases praktiseeritakse vähe keskmise ööpäevase kaalujuurdekasvu arvutamist. Lihtsustatud kujul võib nuumamise intensiivsust iseloomustada tapmisele suunatavate lammaste keskmise eluskaaluga. Viimane näitaja on veel täpsem siis, kui ta arvutatakse eraldi noorlammaste ja täiskasvanud lammaste kohta.

¹⁸ Aasta keskmine emiste arv saadakse kronoloogilise keskmisena analoogiliselt aastalehmade arvule. Ühekordsed emised võetakse keskmise arvutamisel arvesse tiinuse ja imetamisperioodi jooksul.

¹⁹ Ühekordsete emiste arvessevõtmine poolest suuruses on põhjendatav tiinuse ja imetamisperioodi kestusega, mis moodustavad ühtekokku ligikaudu pool aastat.

Lambakasvatuse lihaproduktiivsust saab ligikaudselt kindlaks määrata ka aastaaruande andmeil, sest valdavam osa aastaaruandes näidatud aasta alguseks olevatest lammastest on täiskasvanud uted. Tapmisele suunatavate lammaste keskmist eluskaalu saab aastaaruande andmeil teha kindlaks ainult tervikuna, s. o. ilma vanuserühmi eristamata. Näitajate täpsustamise huvides tuleks aastaaruandesse edaspidi sisse võtta ka täiskasvanud uttede arv aasta alguses.

Linnukasvatuses sõltub produktiivsuse näitajate iseloom linnukasvatusharust. Kanakasvatuses on produktiivsuse põhiliseks näitajaks aastast keskmiselt ühe muneja kana kohta saadud munade hulk. Seda tuleks täiendada aastast keskmiselt ühe muneja kana kohta saadud lihatoodanguga eluskaalu kilogrammides. Hane-, pardi- ja kalkunikasvatuses, kus põhieesmärgiks on liha tootmine, iseloomustab produktiivsust iga aasta alguseks olnud täiskasvanud emaslinnu kohta toodetud liha kogus eluskaalu kilogrammides. Kõikides linnukasvatusharudes tuleks peale selle lihaproduktiivsuse täpsemaks uurimiseks kasutada tapalindude keskmise eluskaalu näitajat lindude vanuserühmade järgi.

Linnukasvatuse lihatoodangu andmed näidatakse aastaaruandes kõikide linnukasvatusharude kohta koos. Lihaproduktiivsuse analüüs eeldab sellepärast täiendavate arvestusandmete kasutamist. Aastaaruanne võimaldab lihaproduktiivsuse põhinäitajate väljatoomist ainult siis, kui majandis ei ole peale kanakasvatuse teisi linnukasvatusharusid.

Taimakasvatuses on maaviljeluse kvalitatiivse külje tähtsaks näitajaks saagikus, s. o. hektarilt kogutava saagi suurus. Majanduslikes analüüsides opereeritakse põhiliselt salvestatava, s. o. salvestatava kogusaagi ja kevadise produktiivpinna suhtena saadava saagikuse tasemega.

Kolhoosides peetavas arvestuses ja aruandluses esinevad saagikuse näitajad naturaalihikutes. Hektarilt saadava toitainete hulga kindlakstegemiseks hinnatakse naturaalihikutes väljendatud hektarisaak ümber tema toitainete sisalduse alusel, mille tulemusena saadakse saagikuse tase söötühikutes ja seeduvas proteiinis.

Kõikide kultuuride salvestatav saak ei ole aga majanduslikus mõttes täies ulatuses kasutatav. Taastootmise kindlustamiseks eraldatakse kogusaagist selle tootmiseks kulutatud seeme, mille tulemusena saame nn. netosaagi. Majandusliku kasutamise objektiks, s. o. mitmesuguste tarbimisvajaduste (söödaks, realiseerimiseks, laiendatud taastootmiseks kulutatavaks seemneks jne.) rahuldamiseks saab olla ainult netosaak.

Majanduslikes analüüsides on õigem tugineda netosaagile, sest netosaagi alusel tehtavad järeldused on täpsemad. Neto-

saagile on soovitatav tugineda ka hektarilt saadava toitainete hulga määramisel. Esitatust lähtudes klassifitseerime saagikuse näitajad bruto- ja netosaagikuseks.²⁰

V. Emasloomade kasutamise näitajad

Loomakasvatussaaduste tootmisel etendavad tähtsat osa emasloomad. Emasloomade osatähtsusest karja struktuuris kui ka nende kasutamise astmest sõltub suurel määral loomakasvatussaaduste tootmise kasvutempo ja karja produktiivsus. Majandusliku efektiivsuse analüüsides tuleks sellepärast osutada vajalikku tähelepanu ka emasloomade kasutamisele.

Suurel määral iseloomustavad emasloomade kasutamist eespool käsitletud produktiivsuse näitajad. Kuid nad ei anna emasloomade kasutamisest täielikku pilti eriti siis, kui järelkasvurikastes loomakasvatusharudes nagu sea- ja lambakasvatus. Põllumajandusstatistikas²¹ rakendatakse emasloomade kasutamise uurimiseks väga mitmesuguseid näitajaid. Tootmise majandusliku efektiivsuse analüüsimiseks tuleks nendest ära kasutada näitaja, mis iseloomustab aasta jooksul juurdesündinud loomade arvu majandis aasta alguseks olnud igasaja täiskasvanud emaslooma kohta. Veisekasvatuses saame siis viisil selgitada, kas kõik lehmad ja vastava vanuse saavutanud mullikad on maksimaalse produktiivsusega.

Seakasvatuses sõltub keskmiselt ühe emise kohta toodetav liha kogus kõigepealt emiselt saadavast põrsaste arvust. Emiselt saadav suurem põrsaste arv parandab ka emiste söödatusuvust, tõstab emiste talitajate tööviljakust ja alandab põrsaste omahinda. See annab seakasvatuses emiste kasutamise näitajatele väga suure praktilise tähtsuse. Ta arvutatakse eraldi põhiemiste ja ühekordsete emiste kohta.

Lambakasvatuses on tootmise eeskujuliku organiseerimisega võimalik saavutada mitmiktalade sünni. Seega on uttede kasutamise näitaja oma majanduslikult sisult analoogiline emiste kasutamise näitajaga. Linnukasvatuses, kus kasutatakse massiliselt kunstlikku hautamist, puuduvad vastavasisulised emasloomade kasutamise näitajad.

Kõik ülalkäsitletud näitajad on põhiliselt arvutatavad aastaaruande alusel. Viimast tuleks siiski täiendada lehmade, paaritamisikka jõdnud mullikate ja täiskasvanud uttede aasta alguse seisuga andmetega.

²⁰ Saagikuse näitajaid käsitletakse käesolevas artiklis ainult mõõdamises, näidates sellega nende kuuluvust kolhoositootmise majandusliku analüüsi näitajate süsteemi. Põhjalikumalt on seda küsimust käsitletud R. H a g e l b e r g, Söödatootmise majandusliku analüüsi küsimusi. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Majandusteaduslikke töid II, Tartu 1960.

²¹ А. М. Б р я н с к и й, Статистика животноводства, Москва 1956, lk. 94.

VI. Tootmise kaubalisuse näitajad

Tootmise kaubalisuse põhiliseks näitajaks on kaubalisuse aste (kaubalisuse koefitsient), mis näitab, kui suur osa kogutoodangust väljastatakse majandist ühiskonna tarvete rahuldamiseks. Majandi tootmistevõime hindamiseks on kaubalisuse aste oluline sellepärast, et tootmist halvasti organiseerivates majandites on sisetarbeks mineva toodangu osatähtsus tavaliselt suurem. Selle tagajärjel kannatab ühiskonna vajaduste rahuldamine ning alaneb tootmise efektiivsus.

Kaubalisuse näitaja kasutamine võimaldab õigemini hinnata majandusliku tegevuse resultate. See arvutatakse majandi kui terviku, tema põhiliste tootmisharude kui ka toodanguliikide kohta kauba- ja kogutoodangu suhtena. Nii kogu- kui ka kaubatoodangust jäetakse selle juures välja nende mittekaubalisel või vähekaubalisel koostisosad (õled, aganad, sõnnik jms.). Kogutoodangust jääb peale selle välja veel lõpetamata toodangu jäägi muutumine, sest lõpetamata toodang ei saa olla realiseerimise objektiks. Majandi ja tootmisharude kohta tervikuna arvutatakse kaubalisuse aste rahaliste näitajate alusel, toodanguliikide kaubalisuse arvutamisel võib selleks kasutada kauba- ja kogutoodangu naturaalnäitajaid.

Kaubalisuse astme majanduslikul hindamisel tuleb pidada silmas majandi kui terviku tootmissuunda ja vastavate tootmisharude spetsifikat.

Veisekasvatuses on kaubatoodanguks piim ja liha. Piima kasutatakse täispiimana majandisiseseks tootmistarbeks põhiliselt vasikate jootmisel ja seakasvatuses. See tähendab, et piima tootmise kaubalisuse hindamisel on tarvilik silmas pidada veisekarja struktuuri ja seakasvatuse arendamise intensiivsust. Liha majandisene tootmistarve väljendub põhiliselt karja laiendatud taasootmises loomade juurdesünni ja juurdekasvu arvel. Liha tootmise kaubalisuse aste sõltub seega oluliselt karjakäibe iseärasustest ja loomade arvu kasvutempost. Peale eelmärgitu mõjutab liha tootmise kaubalisust ka eelmistest aastatest ületulnud kaalujuurdekasvu realiseerimine antud aastal ja antud aastal saadud juurdesünni ja juurdekasvu ülekandumine realiseerimiseks järgmistel aastatel.

Samadele seaduspärasustele allub tootmise kaubalisuse näitaja seakasvatuses ning osaliselt ka lamba- ja linnukasvatuses. Viimati nimetatud loomakasvatusharude iseärasuseks on siiski villa ja munade tootmise kõrge kaubalisus. See on põhjendatav nende saaduste majandisese tootmistarbe väikese osatähtsusega, mis on eriti maksov lambavilla kohta.

Eesti NSV-s on taimekasvatuses tervikuna tootmise kaubalisus suhteliselt madal; kõrgem aga tehnilisi kultuure (lina) tootvates ja linnalähedastes intensiivsema köögiviljakasvatusega majandi-

tes. Iga kultuuri kaubalisuse hindamisel tuleb sellepärast arvestada majandi kui terviku tootmisprofiili, eriti aga loomakasvatuse vajadusi.

Kaubalisuse astme arvutamiseks vajalikud andmed on aastaaruandes.

VII. Rahaliste sissetulekute näitajad

Kaubatoodangu realiseerimise tulemusena saavad kolhoosid rahalisi sissetulekuid. Kõik muudatused tootmise mahus ja struktuuris ning kaubalisuse astmes kajastuvad ühel või teisel määral ka rahalistes sissetulekutes. Teiseks rahalisi sissetulekuid määravaks komponendiks on realiseerimishinnad.

Iga majand peab tootmise normaalseks kulgemiseks olema vajalikul määral kindlustatud rahaliste vahenditega. Neid vajatakse tootmiskulude katmiseks, laiendatud taastootmiseks, üldriiklike fondide moodustamisest osavõtmiseks, ühismajandi liikmete materiaalse huvitatuse kindlustamiseks, mitmesuguste elukondlike ja kultuuriliste tarvete rahuldamiseks jne. Rahalised suhted on tihedalt põimunud ühismajandi tegevuse kõigi külgedega, mistõttu ka rahaliste sissetulekute näitajad aitavad palju kaasa tootmise majanduslike tulemuste õigele hindamisele.

Rahaliste sissetulekute iseloomustamisel on kõige üldisemaks näitajaks nende struktuur, mis väljendab tootmiharude või toodanguliikide osatähtsust sissetulekute kogusummas. See arvutatakse majandi kohta tervikuna analoogiliselt kogu- ja kaubatoodangu struktuurile. Peale selle on rahaliste sissetulekute struktuuri näitaja arvutamine mõeldav ka iga tootmisharu sisemuses. Näitaja peamine analüütiline väärtus seisneb kogutoodangu, kaubatoodangu ja rahaliste sissetulekute omavaheliste seoste iseloomustamises, mis omakorda aitab kaasa sissetulekute suurendamise abinõude väljatöötamisele.

Teise rühma moodustavad rahaliste sissetulekute taseme näitajad, mis iseloomustavad rahaliste sissetulekute suurust majandile või tema tootmisharudele iseloomulike mõõtühikute kohta. Need näitajad loovad vajaliku baasi võrdlevaks analüüsiks.

Majandi kohta tervikuna näitab rahaliste sissetulekute taset sissetulekute suurus põllumajandusliku maa (pro kultuurpinna) iga 100 hektari kohta. Oma iseloomult on see näitaja lähedane maa kasutamise intensiivsuse astmele, kuid on allutatud ulatuslikuma teguritekompleksi mõjule. Peale tootmistegurite avaldavad rahaliste sissetulekute tasemele mõju veel kaubalisuse aste, hindade tase, soodsa turu lähedus,

toodangu realiseerimise aeg jmt. turukonjunktuurilised tegurid. Põllumajandusliku maa pinnatühiku kohta saadav rahaliste sissetulekute suurus iseloomustab, kuidas on majand kindlustatud rahaliste vahenditega.

Loomakasvatuses näitab rahaliste sissetulekute taset sissetulekute suurus keskmiselt ühe loomühiku kohta. Sama näitaja arvutatakse loomakasvatusharude lõikes, mis loob vajaliku baasi erinevate loomakasvatusharude sissetulekute majanduslikuks võrdlemiseks. Erinevate loomakasvatusharude sisemuses iseloomustab rahaliste sissetulekute taset sissetulekute suurus keskmiselt ühe emaslooma kohta.

Veisekasvatuses arvutatakse ta iga aastalehma kohta, seakasvatuses aasta keskmise emise või ühekordsete emiste puudumisel (ka nende vähesusel) aasta alguseks olnud põhiemise kohta, lambakasvatuses aasta alguseks olnud ute kohta, kanakasvatuses aasta keskmise muneja kana kohta, teistes linnukasvatusharudes iga aasta alguseks olnud täiskasvanud emaslinnu kohta.

Loomakasvatusharude rahaliste sissetulekute taseme näitajad on täienduseks produktiivsuse ja emasloomade kasutamise näitajatele, sest nende arvutamisel on arvesse võetud ka realiseerimisega seotud faktorid.

Taimakasvatuses puudub ühtne rahaliste sissetulekute taseme näitaja, sest suur osa taimakasvatussaadusi kulutatakse ära loomakasvatuse vajadusteks. Mõeldav on rahaliste sissetulekute taseme arvutamine üksikute kultuuride, iseäranis realiseerimiseks toodetud kultuuride (lina, köögivilj jms.) kohta külvipinna hektarilt saadavate rahaliste sissetulekute summamana. Osaliselt realiseeritavate kultuuride (teravili, kartul jt.) kohta tuleb rahaliste sissetulekute tase arvutada samuti osaliste andmete alusel. Selleks määratakse kindlaks realiseeritava toodangu osatähtsus kogutoodangus ning külvipinnana võetakse arvesse sama suur osa vastava kultuuri külvipinnast.

Analüüsi käigus võib tekkida vajadus ülalkäsitletud rahaliste sissetulekute näitajate täiendamiseks veel mitmesuguste uute näitajatega. Nendeks võib olla rahaliste sissetulekute suurus keskmiselt ühe täistöötaja kohta, põhivahendite 1000 rubla kohta, ühe kulutatud inimpäeva kohta jmt. Nende kasutuselevõtmine ja analüütiline otstarve määratakse kindlaks konkreetse analüüsi ette püstitatud ülesannetega.

Rahaliste sissetulekute näitajad on omavahel võrreldavad üksnes sama hindetsooni majandite vahel. Nende arvutamiseks vajalikud lähteandmed paiknevad valdavas enamikus kolhoosi

aastaaruandes. Viimast tuleks analüütilise töö süvendamise eesmärgil siiski täiendada kõigi põhiliste toodanguliikide realiseerimisest saadavate sissetulekute väljatoomisega.

VIII. Omahinna näitajad

Ettevõtte töö majandusliku efektiivsuse üheks kesksamaks näitajaks on toodangu omahind, mis väljendab ettevõtte poolt vastava toodanguühiku tootmiseks (tootmisomahind) või tootmiseks ja realiseerimiseks (täisomahind) tehtud kulutusi. Kulude kaudu kajastuvad omahinnas ettevõtte tootmistegevuse kõik head ja halvad küljed. Omahinna analüüs on sellepärast tootmise ratsionaalse süsteemi väljatöötamise ja ellurakendamise üheks tähtsamaks eelduseks.

Siinkohal ei ole otstarbekohane peatuda omahinna kalkulasiooni meetodikal, mis on omaette uurimuste ja osaliselt ka diskussiooni objektiks. Käesolevaga vaatleme majandusliku efektiivsuse näitajate süsteemi lülitatavat omahinna näitajate ringi koos nende analüütilise hinnanguga.

Omahinnad rühmitatakse tootmisharude järgi. Veisekasvatuses kalkuleeritakse piima tsentneri, sündinud vasika, eluskaalu juurdekasvu tsentneri ja realiseeritava veiseliha eluskaalu tsentneri omahinnad, mis kujunevad järgmiste skeemide kohaselt:

$$\text{Piima tsentneri omahind} = \frac{\text{kulud lehmadele ja sugupullidele} - \text{kõrvaltoodangu (sõnniku) maksumus}}{\text{piima kogutoodang (ts)} + \text{sündinud vasikate arv}}$$

Käesoleva skeemi kohaselt on sovhoosides kasutatava meetodika eeskujul omavahel võrdsustatud piima tsentneri ja sündinud vasika omahinnad.

$$\text{Veiste eluskaalu juurdekasvu tsentneri omahind} = \frac{\text{sündinud vasikate omahind} + \text{noor- ja nuumveiste teatud kulud} - \text{kõrvaltoodangu (sõnniku) maksumus}}{\text{veiste kaalujuurdekasv (kaasa arvatud sündinud vasikate kaal)}}$$

$$\text{Realiseeritava veiseliha eluskaalu tsentneri omahind} = \frac{\text{realiseeritavate veiste maksumus}}{\text{realiseeritavate veiste eluskaal}}$$

kusjuures realiseeritavate veiste maksumus kujuneb järgmiste komponentide summana:

1) lihaks realiseeritavate noorloomade bilansiline maksumus aasta alguseks või sünnimomendiks,²²

2) lihaks realiseeritavate noorloomade ülalpidamiskulud antud aastal,

3) lihaks realiseeritavate lehmade ja pullide bilansiline maksumus antud aasta alguseks;²³

4) lihaks realiseeritavate lehmade ja pullide nuumamise kulud antud aastal.²⁴

Realiseeritava veiseliha omahinna arvutamine on võimalik ka eraldi loomade vanuserühmade lõikes, millega tõuseb märkimisväärselt näitaja analüütiline väärtus. Samastada ei tohi ka veiste eluskaalu juurdekasvu ja realiseeritava veiseliha eluskaalu omahindu. Esimene nendest näitab antud aastal saadud juurdekasvule tehtud kulutusi samal aastal toimunud tegurite mõjul. Teine arvestab ka antud aastal realiseeritud, kuid eelmistel aastatel toodetud juurdekasvu ja sellele tehtud kulutusi. Erinev on selle pärast ka nende näitajate analüütiline väärtus. Esimene iseloomustab põhiliselt noorloomade kasvatamise majanduslikku efektiivsust antud aastal. Teine on aluseks liha realiseerimise efektiivsuse analüüsimisele.

Seakasvatuses arvutatakse võõrutatud põrsa, nuumikute eluskaalu juurdekasvu tsentneri ja realiseeritava sealiha eluskaalu tsentneri omahind. Need kujunevad järgmiste skeemide kohaselt:

$$\text{Võõrutatud põrsa omahind} = \frac{\text{kulud emistele ja kultidele} + \text{imikpõrsastele tehtud kulud} - \text{kõrvaltoodangu (sõnniku) maksumus}}{\text{võõrutatud põrsaste arv}}$$

Võõrutatud põrsa omahinda tuleb eristada sündinud põrsa omahinnast. Praktiliselt suurema tähtsusega on nendest esimene, sest see kajastab ka hukkunud põrsastele osanevaid kulusid ja määrab ühtlasi kindlaks nuumikute algmaksumuse. Peale selle on võõrutatud põrsa omahind emiste kasutamise majandusliku efektiivsuse tähtsaks kriteeriumiks. Selleks on soovitav teostada arvestused eraldi põhi- ja ühekordsete emiste kohta.

$$\text{Nuumikute}^{25} \text{ eluskaalu juurdekasvu tsentneri omahind} = \frac{\text{võõrutatud põrsaste omahind} + \text{nuumikutele tehtud kulud} - \text{kõrvaltoodangu (sõnnik) maksumus}}{\text{nuumikute kaalujuurdekasv (kaasa arvatud võõrutatud põrsaste kaal)}}$$

²² Noorloomade bilansiline maksumus aasta alguseks peegeldab nendele eelmistel aastatel tehtud ülalpidamiskulusid koos sündinud vasikate omahinnaga.

²³ Lehmade ja pullide bilansiline maksumus näitab nendele põhikarja kandmise momendini tehtud kulutusi.

²⁴ Lehmade ja pullide jooksva ülalpidamise kulud ei kuulu liha omahinda, vaid moodustavad piima ja sündinud vasikate omahinna.

²⁵ Kuni paaritamiseni arvestatakse koos nuumikutega ka remontsigade ja ühekordsete emiste kulud.

$$\frac{\text{Realiseeritava sea-
liha eluskaalu tsent-
neri omahind}}{\text{realiseeritavate sigade maksumus
realiseeritavate sigade eluskaal}}$$

Mõlemad on oma majandusliku sisu, analüütilise otstarbe ja arvutamise meetoodika poolest analoogilised veisekasvatuse vastavatele näitajatele. Iseärasusena tuleb pidada silmas seda, et realiseeritavale lihale kantavatest kuludest eraldatakse tingimata ühekordsetele ja remontemistele tiinuse- ja imetamisperioodi jooksul tehtavad kulud. Viimased moodustavad nendelt saadavate põrsaste omahinna.

Lambakasvatuses on tootmisprotsess veise- ja seakasvatusega võrreldes suhteliselt lihtsam. Kõiki soo- ja vanuserühmi peetakse alati koos, mille tõttu puudub ka kulude eraldi arvestamise võimalus. Sellepärast arvutatakse lambakasvatuses villa ja eluskaalu juurdekasvu omahinnad kulude proportsionaalse jaotamise teel kummagi toodanguliigi vahel. Realiseeritava liha eluskaalu omahinda ei saa samal põhjusel kuigi täpselt välja tuua ning tema eraldi arvestamisest võib loobuda.

Linnukasvatuses kalkuleeritakse munade ja lindude eluskaalu juurdekasvu omahinnad. Mõlemad näitajad kalkuleeritakse üksnes kanakasvatuses. Teistes linnukasvatusharudes, kus munatoodang on praktiliselt väikese tähtsusega, võib kõik kulud kanda lihatoodangule. Omahinnad kujunevad järgmiste skeemide kohaselt:

$$(10) \text{ muna oma-} \frac{\text{kulud täiskasvanud} \quad \text{—} \quad \text{kõrvaltoodangu (sõn-}}{\text{hind} \quad \text{lindude ülapidamiseks} \quad \text{nik) maksumus}} \\ \text{munatoodang (10) tükkides}$$

$$\text{Lindude eluskaalu} \quad \text{noorlindude üles-} \quad \text{kõrvaltoodangu (sõn-} \\ \text{juurdekasvu tsent-} = \frac{\text{kasvatamise kulud} \quad \text{—} \quad \text{nik, suled) maksumus,}}{\text{neri omahind} \quad \text{lindude eluskaalu juurdekasv tsentnerites}}$$

Kui täiskasvanud lindude ja noorlindude kohta ei peeta eraldi arvestust, siis jaotatakse kulud munade ja liha vahel proportsionaalselt vastavale jaotusalusele.

Taimekasvatuses arvutatakse toodangu omahinnad iga kultuuri (vajaduse korral kultuuri piirides ka erinevate sortide) kohta järgmise tüüpskeemi alusel:

$$\text{Taimekasvatussaaduste} \quad \text{kultuurile tehtud} \quad \text{—} \quad \text{kõrvaltoodangu} \\ \text{tsentneri omahind} \quad \frac{\text{kulud} \quad \text{maksumus}}{\text{põhitoodangu kogus tsentnerites}}$$

Kuid toodud kalkultatsiooniskeemi alusel arvutatud naturaaliühiku omahinnad ei rahulda täielikult analüüsi nõudeid. Erilisi nõudeid püstitab selles suhtes söödatootmise majandusliku efektiivsuse analüüs.

Põllumajandusloomade söötmine on majanduslikult seda efektiivsem, mida odavamad on selleks otstarbeks kasutatavad söödad. Seniajani on söödakultuuride omahinna arvutamist praktiseeritud kolme erineva näitajana. Nendeks on vastava naturaaluühiku (toodangu tsentneri), söötühiku või söötühikute tsentneri ja seeduva proteiini kilogrammi omahind. Igal nendest on mõninal määral erinev majanduslik tähendus ja kasutamistotstarve.²⁶

IX. Söödade kasutamise näitajad

Loomakasvatuse ratsionaalsel organiseerimisel etendab väga tähtsat osa söödade otstarbekas kasutamine, sest söödakulu on loomakasvatussaaduste omahinna kõige suuremaks kuluelemendiks. Piima tootmisel on söödakulu osatähtsus 50—55%, veiseliha tootmisel 60—70%, seakasvatuses 70%. Loomakasvatussaaduste tootmise odavdamise põhiliseks teeks on söödade omahinna alandamine ja söödakasutuse efektiivsuse tõstmine.

Eeltoodut silmas pidades on produktiivloomakasvatuse kõikides harudes tootmise majandusliku analüüsi üheks tähtsamaks näitajaks söödatastvus. Söödatasuvust iseloomustab kasutatud söödakoguse kohta saadav toodangu hulk. Praktiliselt on seda sobivam väljendada pöördnäitajaga — toodanguühiku kohta tehtud söödakuluga söötühikutes. Siis saab söötühikute omahinna ja toodangu realiseerimishinna abil kergesti arvutada ka söödatasuvuse rahalisi näitajaid. Mida kõrgem on söödatasuvus, seda suuremad on võimalused loomakasvatussaaduste omahinna alandamiseks.

Igas produktiivloomakasvatuse harus on söödatasuvuse määramisel mõningaid spetsiifilisi jooni. Veisekasvatuses määratakse söödatasuvust piima ja veiste eluskaalu juurdekasvu tsentneri kohta kulutatud söödade hulgaga. Piima tootmise söödatasuvust leitakse lüpsilehmadele ja pullidele kulutatud sööda hulga ja piima kogutoodangu, millele on juurde lisatud sündinud vasikate arv, jagatisena. Veiseliha tootmise söödatasuvus kujuneb noorkarjale ja nuumal olevatele loomadele kulutatud sööda ja nendelt saadud kaalujuurdekasvu suhtena. Viimast näitajat on soovitatav arvutada ka veiste vanuserühmade järgi.

Seakasvatuses on söödatasuvuse põhinäitajaks eluskaalu juurdekasvu tsentneri tootmiseks kulutatud söödade hulk. Näitaja arvutatakse kogu seakasvatuses kulutatud sööda (kaasa arvatud emistele ja kultidele kulutatud sööt) ja sealiha kogutoodangu jagatisena. Võimalik on ka detailsemate näitajate arvutamine. Põrsaste tootmise söödatasuvust arvutatakse emistele ja kultidele kulutatud sööda ja imikpõrsastele antud lisasöödakulutuste jaga-

²⁶ Põhjalikumalt on käsitletud seda küsimust R. Hagelberg, Söödatootmise majandusliku analüüsi küsimusi, Tartu 1960.

mise teel võõrutatud põrsaste arvuga. Suure analüütilise väärtusega on söodatasuvuse näitajate arvutamine eraldi nuuma- ja söötmistüüpide kohta kui ka vanuseastmete kohta.

Lambakasvatuse söodatasuvust väljendab söodakulu villa ja eluskaalu juurdekasvu tsentneri kohta. Söodakulu jaotamine liha ja villa vahel peab toimuma ühistel alustel omahinna kalkuleerimisel kasutatavate jaotusproportsioonidega.

Linnukasvatuse söodatasuvus arvutatakse erinevalt kanakasvatuses ja teistes linnukasvatusharudes.

Kanakasvatuses väljendab söodatasuvust 1000 muna kohta kulutatud sööda hulk söötühikutes, millele täienduseks on liha eluskaalu kaaluühiku kohta kulutatud sööda hulk. Õigete ja võrreldavate tulemuste saamine eeldab samuti söodakulu jaotamist toodanguliikide vahel omahinna kalkuleerimisel kasutatavates proportsioonides. Teistes linnukasvatusharudes väljendatakse söodatasuvust liha eluskaalu kaaluühiku kohta kulutatud sööda kogusega söötühikutes, kusjuures kogu sööt kantakse liha-toodangule.

Kõik ülalkäsitletud söodatasuvuse näitajad on meetoodiliselt kooskõlas omahinna kalkultatsiooni põhimõtetega. Niisugune kooskõlastatus on vajalik söodatasuvuse analüüsi ühendamiseks omahinna analüüsiga.

Söodatasuvuse analüüsimise käigus tuleb tihti puutuda kokku majandi käsutuses olevate söödaressurssidega ja hinnata nende vastavust tegelikele vajadustele. Selleks kasutatakse mitmesuguseid täiendavaid näitajaid. Tähtsamateks nendest on: keskmiselt loomühikute kohta kulutatud söötade hulk söötühikutes, laudaperioodiks keskmiselt loomühiku kohta varutud söötade hulk, kulutatud või varutud söötade struktuur söödaliikide läbilõikes, erinevate loomakasvatusharude jaoks varutud söötade hulk kas ühe looma või loomühiku kohta jne. Nende näitajate võrdlemine vastavate zootehniliste normidega iseloomustab söötadega varustatuse astet. Viimane on omakorda aluseks elatus- ja tootmis-sööda vahekorra uurimisele ning täpsustab söodatasuvuse analüüsi tulemusi.

Söodatasuvuse analüüs eeldab söötade tootmise ja kasutamise arvestuse täpsustamist. Täiendavalt on vaja sisse seada karja-inaasööda zootehniline arvestus ning vastavad andmed lülitada ka aastaaruandesse. Olulise tähtsusega on söötade kasutamise täpne arvestus ka loomade vanuserühmade järgi.

X. Väetiste kasutamise näitajad

Põllumajandussaaduste toodangu suurendamise üheks tähtsaks allikaks on käesoleval ajal kultuuride saagikuse tõstmine. Saagikuse tõstmise peamiseks tingimuseks on aga väetiste küllaldane ja õige kasutamine. Nii põldudele kui ka rohumaaadele tuleb

anda väetisi niisugustes kogustes ja vahekordades, nagu mullastiku ja kultuuride iseärasused seda nõuavad.

Väetiste kasutamise kõige üldisemaks näitajaks on pinnaühikule (hektarile) kulutatud väetisekogused väetiselikide järgi. Tähtsamaks tulemuste näitajaks on väetisega saavutatud saagikuse tõus (enamsaak). Kuid väetiste kasutamise majanduslikuks eesmärgiks on saada iga kulutatud väetisekoguse ja väetisesse paigutatud rubla kohta võimalikult suuremat saagitõusu koos toodangu omahinna tunduva alandamisega ja sissetulekute suurenemisega. Mida rohkem tõuseb väetamise tulemusena saagikus ja alaneb toodangu omahind, seda ratsionaalsem on väetamine.

Väetiste kasutamise majandusliku efektiivsuse näitajate süsteemis, mille alusel saab otsustada erinevate väetamisviiside ja variantide efektiivsuse üle, tuleb eeltoodust lähtudes asetada esikohale saagikuse (enamsaagi) ja toodangu omahinna (enamsaagi omahinna) näitajad. Kuid mõlemale näitajale mõjuvad peale väetamise veel väga mitmesugused tegurid, mille mõju ulatuse eraldamine on tootmistingimustes väga raske või isegi võimatu. Enam-vähem rahuldavalt saab seda teha ainult spetsiaalsete väetamiskatsete abil. Sellepärast on ka muldade ja kultuuride väetustarbe uurimine, erinevatele muldadele ja kultuuridele sobivate optimaalsete väetisekoguste ja efektiivsete kombinatsioonide väljatöötamine ning väetustarbe kaartide koostamine peaaegselt teaduslike uurimisasutuste ülesandeks. Kolhoosides ja sovhoosides saab tootmistingimustes teha väetiste kasutamise majandusliku efektiivsuse kohta ainult ligikaudseid arvutusi.

Vastavate arvutuste tegemiseks on tarvis tunda enamsaagi, tema saamisega seotud kulude ja temast saadavate sissetulekute kindlaksmääramise meetodikat.

Enamsaak arvutatakse ühesuguse agrofooniga (mullastik, põhiline agrotehnika) kõlvikutelt ilma väetamiseta saadava saagi ja väetiste kasutamise tulemusena saadava saagi või kindla väetisekoguse kasutamise tulemusena saadava saagi ja täiendava väetisekoguse kasutamise tulemusena saadava saagi vahena.

Enamsaak tuleks määrata kogu külvikorra või vähemalt kahele üksteisele järgneva väetamise ajavahemiku kohta saadavate andmete alusel. Praktiliselt on selle nõude täitmine raskendatud, sest kultuurid vahelduvad külvikorras pidevalt. Pikema perioodi jooksul toimub ühel ja samal maa-alal ainult väheste kultuuride (kultuurrohumaad jmt.) kasvatamine. Raskusest aitab teatud määral üle saada enamsaagi arvutamine söötühikutes või teistes vastavatele kultuuridele ühistes näitajates.

Kõgusaagi alusel arvutatud toodangu omahinda mõjutavad kõik tootmiskulud. Väetamise tulemusena saadava enamsaagiga seotud kulud jäävad nende hulgas sageli tagaplaanile. Täpsemini iseloomustab väetamise majanduslikku efektiivsust väetamise

tulemusena saadava enamsaagi omahind, mis kujuneb enamsaagiga seotud täiendavate kulude ja enamsaagi suhtena.

Enamsaagiga seotud täiendavate kulude hulka kuuluvad kõik väetiste kasutamisest või täiendavate väetiste koguste kasutamisest tulenevad kulud, alates väetiste soetamisest ning lõpetades saagi koristamise ja salvestamisega. Nende kindlaksmääramise meetoodika sõltub sellest, kas uuritakse väetiste kasutamise tasuvust üldse või täiendavate väetiste koguste kasutamise tasuvust.

Peamiseks kululiigiks on kasutatud väetiste maksumus. Ostetud väetiste maksumus koosneb ostuhinnast ja soetamiskuludest, omatoodetud väetiste maksumus kujuneb omahinna või kehtestatud arvestushinna alusel. Täiendavate väetisekoguste majandusliku tasuvuse uurimisel võetakse kuludena arvesse ainult vastavate täiendavate koguste maksumus.

Teiseks tähtsamaks kululiigiks on väetamise kulud, mis sisaldavad väetiste põllule toimetamiseks ja mulda viimiseks tehtavaid kulutusi. Sinna kuulub põllule vedu, külv või laotamine ja sisseküünd või vastav teine mulda viimise moodus. Viimase operatsiooni kulud võetakse väetamise kulude hulka ainult siis, kui vastav mullaharimistöö (küünd, äestamine jne.) on otseselt tingitud väetiste kasutamisest. Kui nimetatud tööd kuuluvad agrotehnilisse kompleksi ka ilma väetiste kasutamisetä, siis väetiste kasutamise tasuvuse määramisel neid ei arvestata. Väetiste mulda viimise kulusid ei võeta arvesse ka täiendavate väetiste koguste kasutamise analüüsimisel siis, kui täiendav kogus antakse põhikogusega ühekorraga. Sel juhul ei sõltu mulda viimise kulud kuigi suurel määral kasutatud väetiste kogustest. Täiendavate väetisekoguste kasutamine suurendab kulusid nende põllule toimetamise ja laotamise (külv) tööde mahu suurenemise tulemusena. Kulude kindlaksmääramine toimub kindlasti normatiivsel meetodil, s. o. tehtud tööde mahu ning kehtivate tööhinnete ja kulunormide alusel.

Täiendavad kulud tekivad väetamise tulemusena ka seoses täiendava saagi koristamisega. Kuid enamsaak ei põhjusta kõigi koristamiskulude proportsionaalset kasvu. Saagi mehhaniseeritud koristamise kulud kasvavad võrreldes hektarisaagi kasvuga märksa aeglasemas tempos. Saagikuse kasvuga on enam-vähem proportsionaalne käsitsi tehtavate tööde (kartulite noppimine, heina kokkutõstmine jt.) ja hoidlatesse transportimise töödega seotud kulude kasv. Sellest järeldub, et täiendavale saagile kantavaid koristamiskulusid saab kindlaks määrata ainult ligikaudselt. Kõige lihtsam on seda teha kõigi koristamiskulude ja võrdlemise aluseks võetavale saagile normatiivse arvestuse kohaselt tehtavate koristamiskulude vahena.

Enamsaagi omahinna arvutamine sõltub ka vaatlusperioodi pikkusest. Kui vaatlusperiood haarab kogu külvikorra rotatsiooni

või kaht üksteisele järgnevat väetamise ajavahemikku, siis kalkuleeritakse omahind sama perioodi andmete alusel. Sel juhul tuleb täiendavate kuludena arvesse võtta ka enamsaagi koristamise kulud kogu vaadeldava perioodi ulatuses.

Lihtsam on enamsaagi omahinna arvutamine ainult ühe aasta enamsaagi alusel. See eeldab kulude jaotamist kogu väetiste mõjuperioodi vahel. Jaotamisele kuuluvad ainult väetiste maksumus ja väetamise kulud. Enamsaagi koristamise kulud ei kuulu jaotamisele. Nende tegemine sõltub ise enamsaagi saamise ajast. Nimetatud mooduse kasutamisel on omaette probleemiks kulude jaotamise proportsioonide kindlaksmääramine. Sama küsimus tõuseb ka taimekasvatussaaduste toodangu omahinna kalkuleerimisel, kus erinevad autorid on erinevatel seisukohtadel. Orgaaniliste väetiste kulu jaotamisel esineb ettepanekuid kanda 60% esimesele saagile ja 40% teisele saagile²⁷ või 50% esimesele, 30% teisele ja 20% kolmandale saagile²⁸ jne. Mineraalväetiste ja haljasväetiste kulusid soovitatakse kanda ühel juhul täies ulatuses esimesele saagile²⁹, teisel juhul vahekorras: 60% ja 40% kahe aasta vahel³⁰ jne. Sisuliselt õigemaks tuleb pidada kulude enam diferentseeritud jaotamist sõltuvalt kasutatavast väetisest, agrofoonis ja väetiste kasutamise viisist. Jaotamine peab olema kooskõlas omahinna kalkuleerimisel kasutatavate proportsioonidega.

Orienteeruvate ligikaudsete andmete saamiseks on omahinna arvutamine mõeldav ka kõikide täiendavate kulude kandmise teel esimese aasta enamsaagile. Saadavad tulemused ei peegelda kuigi täpselt väetiste kasutamise tasuvust, kuid samal meetodil saadud andmete võrdlus annab enam-vähem õige pildi erinevate väetamisviiside võrreldavast tasuvusest.

Viimati märgitud mooduse kasutamine on mõeldav eriti selle pärast, et põllumajanduslike kultuuride saagikus allub väga mitmesuguste tegurite kompleksi mõjule. See tähendab, et ka kõige täpsematele arvestusandmetele tuginevad väetiste tasuvuse analüüsid jäävad siiski ühel või teisel määral ligikaudseteks.

Väetiste kasutamine on majanduslikult efektiivne ainult siis, kui enamsaagi omahind on madalam või vähemalt võrdne võrdluse aluseks võetava saagi omahinnaga. Mida madalam on enamsaagi omahind, seda efektiivsem on majanduslikult väetiste kasutamine. Kuid reeglis esineb ka erandeid.

Juuresolevast tabelist näeme, et teatud juhtumitel võib väetiste kasutamine endaga kaasa tuua küll märkimisväärse saagi-

²⁷ Toodangu omahinna arvestamise metoodika kolhoosides. Üleliidulise Põllumajandusökonoomika Teadusliku Uurimise Instituut. Põllumajandusökonoomika küsimusi II, Tallinn 1959, lk. 50.

²⁸ H. Maide, H. Tealane, Tootmiskulude ja toodangu omahinna arvestamine kolhoosides, Tallinn 1958, lk. 62.

²⁹ Sealsamas, lk. 62.

³⁰ Toodangu omahinna arvestamise metoodika kolhoosides, lk. 50.

Väetiste kasutamise
(analüütiline)

Jrk. nr.	Väetamisvariant	Saak ha-lt (ts)	Enam- saak (ts) võrreldes väetama- ta põllu saagiku- sega	Kulud ha-le (rbl.)	
				Kokku	Sellest täiendav
Tüüpiline kamar-kar- bonaatmuld					
1.	Väetamata	12,0	0	960	0
2.	Orasele N ₃₅	17,6	5,6	1003	43
3.	P ₅₄ K ₈₀ + orasele N ₃₅	18,8	6,8	1053	93
4.	30 tonni sõnnikut	14,8	2,8	1391	431
5.	30 tonni sõnnikut + P ₅₄ K ₈₀	14,4	2,4	1440	480
6.	30 tonni sõnnikut + P ₅₄ K ₈₀ + orasele N ₃₅	20,5	8,5	1497	537
7.	Mesikas 14,3 tonni ha-le	15,0	3,0	884	— 76
8.	Mesikas + orasele N ₃₅	20,6	8,6	989	29
9.	Mesikas + P ₅₄ K ₈₀ + ora- sele N ₃₅	21,9	9,9	986	26
Gleisistunud küllastu- nud kamarmuld					
10.	Väetamata	16,3	0	962	0
11.	Orasele N ₃₅	18,3	2,0	1007	45
12.	P ₅₄ K ₈₀ + orasele N ₃₅	23,8	7,5	1070	108
13.	30 tonni sõnnikut	20,0	3,7	1400	438
14.	30 tonni sõnnikut + P ₅₄ K ₈₀	22,5	6,2	1462	500
15.	30 tonni sõnnikut + P ₅₄ K ₈₀ + orasele N ₃₅	27,3	11,0	1664	702
16.	Mesikas 13,7 tonni ha-le	18,5	2,2	887	— 75
17.	Mesikas + orasele N ₃₅	19,6	3,3	922	— 40
18.	Mesikas + P ₅₄ K ₈₀ + orasele N ₃₅	25,3	9,0	1137	75

Märkused: 1) andmed on vanas hindade mastaabis; 2) sümboliga max
nemine. Seega puudub enamsaagil ka omahind. Tulukust tuleb siis hinnata

tõusu, millele kaasneb aga toodangu omahinna mõningane kalline-
nemine (variandid 14, 15). Kas tuleb väetiste kasutamist pidada
niisugusel korral ebaratsionaalseks?

Analüüs näitab, et niisugune väetiste kasutamine on teatud juh-
tudel majanduslikult otstarbekohane. Enamsaagi tõus koos oma-
hinna mõninga kallinemisega võib majandile kindlustada tegelikult
kasumi üldsumma märkimisväärse suurenemise. Enamsaak annab
kasumit senikaua, kuni tema omahind on madalam realiseerimis-

³¹ Algsed andmed on võetud artiklist E. Haller, E. Talpsepp, Teraviljade ratsio-
naalsest väetamisest. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1960, nr. 3.

majanduslik efektiivsus
tabel)³¹

Omahind (rbl. ts.)		Sissetulek ha-lt (rbl.)		Kasum ha-lt (rbl.)		Rentaabluse tase (%-des)		K _{väet.}
Kokku	Sellest enam- saagi arvel	Kokku	Sellest enam- saagi arvel	Kokku	Sellest enam- saagi arvel	Kokku	Enam- saagi arvel	
80	—	1020	0	60	0	6,25	—	—
57	7,7	1496	476	493	433	49,20	1000	11,07
56	13,7	1598	578	545	485	51,80	522	6,21
94	153,7	1258	238	—133	—193	—9,57	—44,8	0,55
100	200,0	1224	204	—216	—276	—15,00	—57,6	0,43
73	63,2	1743	723	246	186	16,44	34,7	1,35
59	0	1274	254	390	330	44,10	max	max
48	3,4	1751	731	762	702	77,20	2420	25,20
45	2,5	1862	842	876	816	89,00	3140	33,70
59	—	1386	0	424	0	44,10	—	—
55	22,5	1556	170	529	125	54,60	278	3,78
45	14,4	2022	636	952	528	89,00	489	5,90
70	118,3	1700	414	300	—124	21,44	—28,3	0,95
65	80,6	1912	526	450	26	30,80	5,2	1,05
61	63,8	2319	933	655	231	39,35	32,9	1,33
48	0	1572	186	685	261	77,20	max	max
47	0	1667	281	745	321	80,80	max	max
45	8,3	2149	763	1012	588	89,00	784	10,20

märgitud variantide puhul kaasneb paralleelselt enamsaagiga ka tootmiskulude ala-
maksimaalseks. Meie poolt kasutatud näitajatega ei ole see mõõdetav.

hinnast. Järelikult kindlustab omahinna tõusu põhjustav väetiste
kasutamine vastava kultuuri tootmisest saadava kasumi üld-
summa suurenemise siis, kui ühelt hektarilt saadav kasum
saagikuse tunduva tõusu mõjul suureneb.

Toodust ilmneb, et väetiste kasutamise majandusliku efektiiv-
suse tähtsaks näitajaks on enamsaagist iga külvipinna hektari
kohta saadav täiendav kasum.

Saagikuse ja toodangu suurenemine on vajalik rahvamajan-
duslikult, sest see võimaldab järjest paremini rahuldada ühis-
konna vajadusi. Kasumi kasv on kasulik majandile, sest see

võimaldab kiirendada majandi laiendatud taastootmise tempot, paremini rahuldada kultuurilisi vajadusi ja tõsta tootjate materiaalsest huvitatust.

Järelikult võib teatud tingimustes, eriti halvemate maade põllumajanduslikku käibesse tõmbamise puhul lubada väetiste kasutamise tulemusena ka omahinna mõningat tõusu. Sel juhul on väetiste kasutamine majanduslikuks kriteeriumiks külvipinna hektari kohta saadav täiendav kasum.

Väetamisega kaasnevat omahinna tõusu ei tule vaadelda siiski kui süsteemi, vaid kui erandit. Massiliselt rakendatuna pidurdaks ta hindade alandamist ning muutuks lõppkokkuvõttes nii ühiskonnale kui ka majandile kahjulikuks.

Mõnikord iseloomustatakse väetiste kasutamise majanduslikku efektiivsust ka enamsaagist saadavate sissetulekute ja enamsaagiga seotud täiendavate kulude suhtega, s. o. väetiste tasuvuse koefitsiendiga. Väetiste kasutamine on tasuv siis, kui täiendavad sissetulekud on suuremad täiendavatest kuludest ($K_{\text{väet.}} > 1$).

Mitmesuguste väetamisviiside ja pinnaühikule antavate koguste kohta eraldi arvatuna iseloomustab koefitsientide võrdlus väetiste kasutamise võrreldavat tasuvust.

Koefitsiendi leidmiseks on tarvis täiendavalt teada enamsaagist saadavate sissetulekute arvutamise meetodikat.

Enamsaagist saadava sissetuleku arvutamine sõltub saaduste kasutamise otstarbest. Realiseerimisele kuuluvate saaduste kohta määratakse vastav sissetulek kindlaks enamsaagi ja selle realiseerimishinna alusel. Eesti NSV-s kasutatakse suurem osa taimekasvatussaadustest söödaks. Söödana kasutatavatest saadustest laekub sissetulek loomakasvatuse kaudu. Vastavasisulistes töodes ja uurimustes määratakse sellepärast enamsaagist saadav täiendav sissetulek sageli kindlaks enamsaagi alusel saadava loomakasvatuse enamtoodangu ja selle realiseerimishinna kaudu. Kui näiteks kultuurkarjamaa hektarile antav tonn sõnnikut kindlustab täiendavaks saagiks 100 söötühikut ehk piimaks ümberarvestatult 100 kilogrammi piima, siis loetakse väetiste kasutamisest saadavaks täiendavaks sissetulekuks selle piima realiseerimisest saadav summa. Nii teeb põllumajandusteaduste kandidaat R. Toomre kultuurkarjamaade väetamisviiside analüüsimisel järelduse, et turba ja sõnnikukomposti kasutamisel, kus üks tonn väetist annab sõltuvalt mullastikust ja rohukamarast täiendavalt 55,4—164,6 söötühikut hektarilt, on ühe tonni vääringusväärtus 66,5—197,5 rubla, s. o. katab kulud 4—13 kordselt.³²

Majanduslikult ei ole niisugune meetodika täielikult põhjen-

³² R. Toomre, Kultuurkarjamaade väetamine on väetiste üheks otstarbekohasemaks kasutamise viisiks, «Rahva Hääle» nr. 98, 24. IV 1957.

R. Toomre, Kultuurkarjamaade väetamine. Pikaajalised kultuurkarjamaad Eesti NSV-s, Tallinn 1958. Andmed on vanas hindade mastaabis.

datud. Piima enamtoodang on kahtlemata tingitud väetamise tulemusena saadud sööda enamtoodangust. Kuid sellele vaata-mata tehakse vastava täiendava piimakoguse tootmiseks peale söödakulu ka mitmesuguseid teisi kulutusi (loomakasvatajate töötasu jt.). Sellepärast ei ole õige piima realiseerimisest saadava sissetuleku panemine tervikuna täiendava söodatoodangu, s. o. väetamise arvele.

Väetamise arvele võib panna nimetatud sissetulekust ainult ühe osa. Selleks võiks olla täiendava sissetuleku see osa, mis saadakse kogu täiendava sissetuleku ja piima tootmiseks tehtavate muude kulude (välja arvatud söödakulu) vahena. Kui kilogrammi piima omahind on näiteks 9 kopikat, sellest söödakulu 4,5 kopikat ja muud kulud 4,5 kopikat, siis tuleks 12 kopikalisest sissetulekust panna väetamise arvele (12,0—4,5) 7,5 kopikat. Sissetuleku niisugune jaotamine, kus sööda (väetamise) arvele kantakse nende valdavam osa, on põhjendatav täiendavate söödakoguste määrava tähtsusega täiendava toodangu saamisel. Sellepärast on täielik õigus panna sööda, s. o. väetamise arvele ka kogu täiendavas sissetulekus olev kasum (seda eeldab üldise sissetuleku vähendamine ainult piima omahinnas olevate muude kulude võrra).

Ülalesitatud paranduste sisetoomine muudab eespool käsitletud R. Toomre uurimustest võetud näite tulemust järgmiselt: endise $K_{\text{väet. tas.}} = 4-13$ asemel saame uueks tulemuseks $K_{\text{väet. tas.}} = 2,5-8$. Hälbimine toimub alati siinkohal soovitatud meetodi tulemuste kahjuks. Selle ulatuse määrab kindlaks loomakasvatussaaduste tootmise muude kulude osatähtsus (peale söödakulu) toodangu realiseerimisest saadavates sissetulekutes.

Väetiste kasutamise tasuvuse koefitsiendi rakenduslikud piirid on sisult ühtelangevad hektarilt saadava täiendava kasumiga. Koefitsient on suurem ühest senikaua, kuni enamsaagi omahind on madalam realiseerimishinnast või sööda arvele kantavast loomakasvatuse sissetulekust. Selle kasutamine on mõeldav peaaesjalikult söödakultuuride väetamise analüüsimisel, kus söötade enamsaagist saadava täiendava kasumi väljatoomine on praktiliselt raskendatud.

XI. Tööviljakuse ja tööjõu kasutamise näitajad

Tööviljakuse tõstmine, s. o. toodanguühikule tehtavate töökulutuste vähendamine on tootmise kasvu, toodangu omahinna alandamise ja rentaabluse suurendamise tähtsaimaks teguriks. Sellepärast hindas V. I. Lenin tööviljakuse tõusu kõige tähtsamaks ja peamiseks, mis on vajalik uue ühiskondliku korra võiduks.

Kolhoosis on tööviljakuse näitajaid võimalik ja vajalik välja

tuua mitmes astmes. Kõige laiaulatuslikumateks nn. esimese astme näitajateks on tööviljakuse taseme näitajad majandi kohta tervikuna. Nende arvutamine on võimalik omakorda kahes variandis: 1) tööviljakuse tase majandis tervikuna, kaasa arvatud mittepõllumajanduslik tegevus; 2) tööviljakuse tase majandis kui põllumajanduslikus tootmisettevõttes. Mõlemad näitajad arvutatakse vastavate kogutoodangute ja kulutatud inimtööaja (keskmise täistöötajate arvu, keskmise aastatöötajate arvu³³, töötatud inimpäevade arvu, töötatud inimtundide arvu) suhtena. Need andmed iseloomustavad ühe täistöötaja, ühe aastatöötaja ühe inimtööpäeva või ühe inimtöötunni kohta saadud toodangu hulka rahaliselt. Kõige täpsem on nendest tunni tööviljakus, mis väljendab puhast tööviljakust. Päevatöövilkakust mõjutab peale selle veel tööpäeva ära kasutamine, s. o. tööpäeva pikkus. Aastatöövilkakusele avaldab mõju ka ühistööst osavõtu sagedus, s. o. aasta jooksul tehtud tööpäevade arv.

Teise astme näitajateks on tööviljakuse tase tootmisharudes (loomakasvatuses, taimekasvatuses, kapitaalehituses jm.). Ka siin arvutatakse näitajad rahalises väljenduses aasta-, päeva-, või tunnitöövilkakusena. Tootmisharud on oma iseloomult mitmekesised. Töövilkakuse detailsemaks uurimiseks tootmisharu siseses kasutatakse töövilkakuse kolmanda astme näitajaid. Need näitajad haaravad peaaesjalikult loomakasvatust selle harulises läbilõikes. Näitajate arvutamine toimub jällegi rahalises väljenduses aasta-, päeva- või tunnitöövilkakusena. Taimakasvatuses ei kasutata kolmanda astme näitajaid eriti sagedasti. Nende kasutamine on mõeldav kultuuride rühmitamise teel toidu-, sööda- ja tehnilisteks kultuurideks. Kuid nimetatud rühmade vahel puuduvad sageli teravad vahepiirid ning vastavad töövilkakuse näitajad ei ole erilise praktilise väärtusega.

Väga suure praktilise tähtsusega on iga üksiku toote tootmisel saavutatud töövilkakuse taseme kindlaksmääramine. Need nn. neljanda astme näitajad arvutatakse toodangu omahinnaga parema seostamise otstarbel tavaliselt naturaalses väljenduses ja pöördnäitajana, s. o. toodanguühiku kohta kulutatud inimtööajana.

Veisekasvatuses arvutatakse töövilkakuse tase piima ja liha (eluskaalu juurdekasvu) tootmisel. Mõlema näitaja sisulise õigsuse kindlustamise eelduseks on kulutatud inimtööaja õige ärajaotamine piima ja eluskaalu juurdekasvu vahel. Šabloonilisi ja üldkehtivaid jaotusproportsioone selleks ei ole võimalik välja töötada. Jaotamine sõltub oluliselt sellest, kui suurel määral võtavad lüpsjad-karjatalitajad osa ka noor- ja nuumloomade hooldamisest. Jaotamise läbiviimine on mõeldav proportsionaalselt piima ja

³³ Aastatöötajate arv erineb täistöötajate arvust selle poolest, et ta võtab arvesse ka väljastpoolt saadud tööjõu kasutamist.

eluskaalu juurdekasvu omahinna kalkuleerimisel arvestatud töötasule.

Seakasvatuses arvutatakse tööviljakuse tase eluskaalu juurdekasvu tsentneri kohta, millele kantakse kogu inimtööaja kulu.

Lambakasvatuses arvutatakse tööaja kulu villa- ja eluskaalu juurdekasvu tsentneri kohta, milleks jaotatakse kogu kulutatud inimtööaeg villa ja liha vahel omahinna kalkuleerimisel kasutatud proportsioonide alusel. Analoogiliselt toimub munade ja liha tootmisel saavutatud tööviljakuse arvutamine kanakasvatuses. Teistes linnukasvatusharudes kantakse kogu inimtööaja kulu lihatoodangule.

Taimekasvatuses arvutatakse vastavad näitajad iga kultuuri kohta inimtööaja kuluna kogutoodangu (naturaalväljenduses) tsentnerile ning vajaduse korral ka inimtööaja kuluna söötühikute tsentnerile. Sisu täpsuse kindlustamiseks peaks esimese näitaja arvutamisel toimuma inimtööaja kulu jaotamine põhi- ja kõrvaltoodangu vahel. Kuid jaotamise väga suure tinglikkuse tõttu antakse kogu inimtööaja kulu praktiliselt põhitoodangule. Põhi- ja kõrvaltoodangu suhteliselt püsivate proportsioonide tõttu ei põhjusta see analüütiliste järelduste tegemisel erilisi vigu. Söötühikutes väljendatud näitaja arvutamisel on võimalik arvestada ka kõrvaltoodangut. See loob parema võrdlusbaasi eriti söödakultuuride tootmise tööviljakuse omavaheliseks võrdlemiseks.

Keerulise tootmisstruktuuriga majandis on tööprotsess sageli väga komplitseeritud. Üaltoodud tööviljakuse näitajad ei anna sellepärast küllaldast vastust tööviljakuse tõusu põhjustavate tegurite mõju ulatuse ja suuna kohta. Tööjõukulu detailsemaks uurimiseks vajatakse veel mitmesuguseid täiendavaid näitajaid, mis iseloomustavad tööjõu kasutamist ka nendes tööloikudes, kus ei saada terviklikku toodangut. Need nn. tööviljakuse mittetäielikud näitajad moodustavad tööviljakuse näitajate süsteemis viienda (viimase) astme. Nende ring on väga lai. Ühe või teise näitaja kasutuselevõtmine sõltub uuritavast tööloigust ja uurimuse ülesannetest. Loetleme nendest siinkohal ainult tähtsamaid.

Loomakasvatuses iseloomustab tööjõu kasutamise efektiivsust loomakasvatajate koormatus, s. o. ühe töötaja (lüpsja-karjatalitaja, emiste talitaja, nuumikute talitaja jt.) poolt teenindatav loomade arv peades või loomühikutes. Samasisulist analüütilist ülesannet täidab ka ühe looma või loomühiku teenindamiseks kulutatud inimtööaega iseloomustav näitaja. Mitmesuguseid näitajaid kasutatakse tähtsamate tööde ja tööoperatsioonide efektiivsuse uurimiseks. Veisekasvatuses iseloomustab lüpsjate-karjatalitajate tööd piima tsentneri väljalüpsiks kulutatud inimtööaeg, keskmiselt ühe lehma söötmiseks kulutatud inimtööaeg, puhaslaudast sõnniku väljatoimetamiseks kuluv inimtööaeg jmt. Seakasvatuses võidakse arvutada keskmiselt ühe

nuumiku söötmiseks kuluv inimtööaeg, ühe võõrutatud põrsa saamiseks kulutatud inimtööaeg jne.

Lambakasvatuses on tähtis teada keskmiselt ühe lamba pügamiseks kuluvat inimtööaega. Kõikides loomakasvatusharudes, eriti aga sea- ja veisekasvatuses on suure praktilise tähtsusega mitmesuguste söötade tsentneri ettevalmistamiseks kuluva inimtööaja analüüs.

Taimakasvatuses on suur analüütiline väärtus tähtsamate tööde (künn, külv, kombainiga koristamine jt.) tegemiseks kuluva inimtööaja kulu uurimisel. Kõige otstarbekohasem on seda teha keskmiselt iga hektari kohta kulutatud inimtööaja kulu kaudu. Peale selle võib taimakasvatuses edukalt kasutada ka mitmesuguste tööde, eriti koristustööde tegemiseks kulutatud inimtööaja kulu näitajat toodanguühiku kohta. (Ühe hektari kartuli koristamiseks kulutatud inimtööaeg mitmesuguste koristusviiside korral jt.).

Kõigi ülalkäsitletud tööviljakuse näitajate analüütiline otsarve on üksteisest erinev. Esimese, teise ja kolmanda astme näitajad on oma põhiolemuselt sünteetilise iseloomuga. Neid kasutatakse majandis või vastavas tootmisharus saavutatud tööviljakuse taseme üldiseks iseloomustamiseks. Sama hinnatsooni piirides asuvate ja üksteisele lähedase tootmisprofiiliga majandites võib neid kasutada ka võrdleva analüüsi läbiviimiseks. Lõpuks moodustavad nad üldise tausta tööviljakuse detailsemaks uurimiseks.

Tööviljakuse tõstmise teede ja põhisuundade väljatöötamisel on keskne koht neljanda astme näitajatel. Need näitajad iseloomustavad igale toodanguühikule langevat tööjõu kulu suurust ning seostavad omavahel tööviljakust ja omahinda. Piirkonniti ja majanditevaheliselt on nad täielikult võrreldavad. Tööviljakuse muutust põhjustavate tegurite lähemaks uurimiseks ja tööviljakuse tõstmise konkreetsete abinõude väljatöötamiseks täiendavad kõiki eelmisi viienda astme näitajad. Ka need on täies ulatuses võrreldava iseloomuga.

XII. Põllumajandusmasinate kasutamise näitajad

Tööviljakuse tõstmisel on otsustav tähtsus uuel tehnikal. Tehnika kasutamise majandusliku efektiivsuse põhiliseks näitajaks ongi tööviljakuse tõus. See tähendab, et tehnika kasutamine peab kindlustama toodanguühiku kohta tehtava töökulu vähenemise ja toodangu omahinna alanemise. Tehnika kasutamise majandusliku efektiivsuse tõusule kaasnevateks tulemusteks on töö kergenemine, ohutuse suurenemine ja töö sanitaarsete tingimuste paranemine. Need toovad omakorda kaasa tööviljakuse edasise suurenemise.

Eeltoodust lähtudes mõõdetakse igapäevases praktilises töös

tehnika kasutamise majanduslikku efektiivsust tehnika rakendamise tulemusena saadava tööjõukulu kokkuhoiu summaga. Kokkuid ise arvutatakse aasta kohta enne tehnika rakendamist olnud omahinna (baasilise omahinna) taseme ja tehnika rakendamise tulemusena kujunenud omahinna taseme ning toodangu mahu alusel. Kuid tehnika kasutamise alast sõltuvalt võib kokkuhoiu arvutamine toimuda ka teistel alustel (hektari kohta tehtava tööde mahu ja kulude alusel, veosekäibe tonnakilomeetri kohta jne.).³⁴

Kulude kokkuhoiu absoluutsumma ei ole võrreldav näitaja. See sõltub kulude alandamise ulatusest arvestusühiku (toodanguühiku, hektari, tonnakilomeetri jt.) kohta ühelt poolt ja saadud toodangu või tehtud tööde mahust (arvestusühikute arvust) teiselt poolt. Erisuguste tehniliste uuenduste ja täiustuste majandusliku efektiivsuse omavaheliseks võrdlemiseks tuleks kasutada:

1) tehnika rakendamise tulemusena saadud toodangu või tööde omahinna alandamise määra, s. o. tehnika rakendamise tulemusena kujunenud omahinna suhet baasilisse omahinda;

2) tehnika rakendamiseks tehtud kapitaalmahutuste tasuvuse koefitsienti, s. o. tehtud kapitaalmahutuste ja nende rakendamise tulemusena saadud aastase tootmiskulude kokkuhoiu suhet.

Esimene näitaja iseloomustab seda, mitme protsendi võrra alaneb toodangu või töö omahind tehnika kasutamise või tehniliste täiustuste tulemusena baasiperioodiga võrreldes. Teisest näitajast saame teada, kui kiiresti katab tehnika kasutamisest saadav tootmiskulude kokkuid tehnika kasutusele võtmisest tingitud kapitaalmahutuste kulud. Mõlemal näitajal on suur praktiline väärtus eriti perspektiivse analüüsi seisukohalt, sest iga tehniline täiustus ja uuendus vajab loodetava efekti selgitamiseks vastavaid eelkalkulatsioone. Eelkalkulatsioonid teostatakse normatiivsete arvestuste alusel, tegeliku efekti arvutamise eelduseks on vajalike arvestusandmete olemasolu.

XIII. Rentaabluse näitajad

Tootmise majandusliku efektiivsuse kokkuvõtlikuks, kõige üldistavamaks näitajaks on rentaabluuse tase, mis iseloomustab ettevõtte tegevuse tulemusena saadavate sissetulekute ülekaalu kuludest, s. o. tootmise tulukust. Praktikaks on rentaabluuse taseme kõige üldlevinumaks näitajaks puhastulu suhe tootmis- ja realiseerimiskuludes. Mitmed autorid³⁵ soovivad rentaabluust arvu-

³⁴ Arvutustest tuleb kõrvaldada tootmiskulude alandamise muude, tehnika kasutamisest mittesõltuvate tegurite mõju.

³⁵ В. Г. Вейджер, Вопросы использования закона стоимости в колхозном производстве, Москва 1960. В. Мо ж и н, Вопросы рентабельности колхозного производства. Хозяйственный расчет и финансы в колхозах, Москва 1960.

tada veel puhastulu suhtena funktsioneerivatesse tootmisfondidesse.

Põllumajandusliku tootmise iseärasused põhjustavad kolhoositootmises veel rea täiendavate, tähtsamate tööloikude tulukust paremini valgustavate rentaablu näitajate arvutamise vajaduse.

Uurimuse eesmärkidest sõltuvalt tuleks soovitada järgmiste rentaablu näitajate kasutamist.

1. Puhastulu (kasumi) suhe tootmis- ja realiseerimiskuludesse, mis väljendab sissetulekute ülekaalu kuludest ja iseloomustab sellega tootmise tulukuse taset. See arvutatakse:

- a) majandi kui terviku kohta,
- b) tootmisharude (loomakasvatus, taimekasvatus jne.) kohta,
- c) looma- ja taimekasvatusharude kohta,
- d) toodanguliikide kohta.

Kõige suurem praktiline ja analüütiline väärtus on nendest toodanguliikide ning looma- ja taimekasvatusharude rentaablu näitajatel. Samuti iseloomustavad need tootmise tasuvust antud konkreetsetes tööloigis ning on majanditevaheliselt võrreldavad. Eesti NSV-s on majanditevaheliselt võrreldav ka rentaablu tase loomakasvatuses tervikuna, kuid selle hindamisel tuleb silmas pidada loomakasvatuse struktuuri ja erinevate loomakasvatusharude rentaablu tasemete erinevusi. Sama kehtib ka majandi kui terviku rentaablu taseme võrdlemise kohta. Taimekasvatuse kohta tervikuna on rentaablu taseme arvutamine praktiliselt väikese tähtsusega. Suure osa taimekasvatussaadustest moodustavad Eesti NSV-s söödad, mille tootmisest saadav puhastulu realiseerub loomakasvatuse kaudu.

Esitatud näitajate arvutamine ja analüüs on võimalik nii kogu- kui ka kaubatoodangu meetodil. Kogutoodangu meetodil arvestatakse sissetulekud realiseeritud toodangust realiseerimishindades, majandi tootmisvajadusteks kasutatud ja kasutatav toodang arvestatakse tootmisomahinnas, naturaaltasuks, abistamis- jmt. fondidesse suunatav toodang arvestatakse riiklikes kokkuostuhindades ning majandi sisemuses kasutatav kõrvaltoodang võetakse arvesse vastavates arvestushindades. Kaubatoodangu meetodil moodustavad sissetulekute poole üksnes realiseerimisest saadud ja saadavad sissetulekud. Kulude poole moodustavad mõlemal meetodil vastavale toodangule tehtud tootmis- ja realiseerimiskulud.

Sisult täpsemaid tulemusi annab kogutoodangu meetodil arvutatud rentaablu tase, sest majandi sisemisteks tootmisvajadusteks kasutatava toodangu osatähtsuse põhjendamatu suurendamine põhjustab rentaablu taseme langust. Kogutoodangu meetodil läbiviidav rentaablu analüüs juhib tähelepanu ka toodangu kasutamisproportsioonide otstarbekusele.

Majandi käsutusse laekuva puhastulu suuruse ja realiseerimise tasuvuse selgitamiseks piisab ka kaubatoodangu meetodist.

Üksikute toodete realiseerimise tasuvuse määramiseks on küllaldane isegi täisomahinna ja keskmise realiseerimishinna omavahe-line võrdlemine.

2. Puhastulu (kasumi) suhe funktsioneerivate tootmisfondide väärtusesse, mis väljendab kasutuses olevate põhi- ja käibevahen-dite keskmiste jääkide iga rubla kohta osanevat kasumit ja ise-loomustab sellega tootmisvahendite kasutamise efektiivsust.

Näitaja arvutamine on mõeldav põhiliselt ainult majandi kui terviku kohta. Üksikutes tootmisharudes on raske piiritleda seal funktsioneerivate tootmisvahendite, eriti põhivahendite ringi, sest paljud põhivahendid (transpordivahendid, jõumasina-d jmt.) teenindavad mitmeid tootmisharusid. Majanditevaheliselt on tootmisvahendite efektiivsust iseloomustav näitaja võrreldav.

3. Puhastulu (kasumi) suurus kulutatud inimtööaja ühiku kohta, mis iseloomustab tööjõu kasutamise efektiivsust.

Näitajat võib arvutada ühe aastatöötaja, ühe täistöötaja, inimtööpäeva ja inimtöötunni kohta majandis tervikuna kui ka tootmisharude lõikes. Nii majandite kui ka tootmisharude vahe-liselt on see näitaja võrreldav.

4. Puhastulu suurus majandile või tema mitmesugustele tootmisharudele ja tööloikudele iseloomulike mõõtühikute ja näitajate kohta;

- a) majandi kui terviku kohta arvutatakse puhastulu suurus põllumajandusliku maa (kultuurpinna) iga 100 hektarilt. Näitaja iseloomustab põllumajandusliku tootmise põhilise tootmisvahendi — maa kasutamise majanduslikku efektiiv-sust. Majanditevaheliselt on võrreldav ainult kultuurpinna kohta arvutatav näitaja;
- b) loomakasvatuses tervikuna ja üksikutes loomakasvatu-s-harudes arvutatakse puhastulu suurus aasta keskmise loomühiku kohta. Näitaja iseloomustab kokkuvõtlikult loomade kasutamise majanduslikku efektiivsust ja loob ka soodsad tingimused laialdaseks ning kergesti arusaada-vaks majandite kui ka loomakasvatusharude vaheliseks võrdlevaks analüüsiks;
- c) üksikutes loomakasvatusharudes iseloomustab tulukust keskmiselt ühe emaslooma kohta saadav puhastulu, mis arvutatakse veisekasvatuses aastalehma, seakasvatuses aasta keskmise emise või aasta alguseks olnud põhiemise (kui vähe kasutatakse ühekordseid emiseid), lambakasva-tuses aasta alguseks olnud täiskasvanud ute, kanakasva-tuses aasta keskmise muneja kana ja teistes linnukasvatus-harudes aasta alguseks olnud täiskasvanud emaslinnu kohta;
- d) taimekasvatuses iseloomustab rentaablust kogu taimekasva-tusest saadava puhastulu suurus põllumajandusliku maa (kultuurpinna) iga hektari kohta. Üksikute kultuuride

rentaablust väljendab analoogiliselt puhastulu suurus külvipinna (või kultuurpinnaks ümberarvutatud külvipinna) iga hektari kohta. Näitajate kasutamisel tuleb pidada silmas ühe või teise kultuuri kaubalisuse astet, mistõttu nad ei ole ulatuslikumalt võrreldavad.³⁶

Kõik põhilised rentaablu näitajad tuleksid paigutada aastaaruandesse. Aastaaruandes peaks kajastuma ka kasumi täielik kujunemine. See võimaldaks aruandluse materjalide alusel tootmise tulukuse üksikasjalikumat uurimist.

СИСТЕМА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА КОЛХОЗНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Р. Хагельберг

Резюме

Углубление экономического анализа требует охвата всех стран анализируемого процесса, чтобы можно было определить влияние и направление действия всех действующих факторов. При решении этой задачи имеет большое практическое значение разработка соответствующих систем взаимно связанных экономических показателей.

Система показателей экономического анализа колхозного производства состоит из следующих основных групп показателей.

I. Показатели, характеризующие производственные условия

Группа разделяется на две подгруппы: а) показатели природных условий (климат, почвы, растительность природных пастбищ и сенокосов, рельеф, водный режим); б) показатели экономических условий (обеспеченность трудовыми ресурсами и средствами труда, уровень механизации, энерговооруженность, место расположения хозяйства, внутрихозяйственные условия транспорта).

II. Показатели отраслевой структуры хозяйства

В группу входят: структура земельных угодий, структура валовой продукции и структура товарной продукции.

³⁶ Söödatootmise rentaablust on käsitletud R. H a g e l b e r g, Söödatootmise majandusliku analüüsi küsimusi, Tartu 1960.

III. Показатели результатов интенсификации производства

Основными из них являются: степень интенсивности землепользования, плотность скота, продукция на 100 га сельскохозяйственной земли (по видам продукции), средняя урожайность сельскохозяйственных земель в кормовых единицах.

IV. Показатели продуктивности и урожайности

В составе показателей продуктивности животноводства основное место занимают: удой на среднегодовую фуражную корову по базисной жирности, среднесуточный привес на одну голову, производство мяса на среднегодовую свиноматку, настриг шерсти на одну овцу на начало года, производство мяса на одну овцематку на начало года, средний живой вес забитых овец, число яиц на одну среднегодовую несушку, производство мяса на одну среднегодовую несушку.

В состав показателей урожайности входят: урожайность — брутто и урожайность — нетто в натуральных единицах, в кормовых единицах, в килограммах переваримого протеина на 1 га посевных площадей и некоторые другие.

V. Показатели использования маточного поголовья

характеризующие годовой приплод на одну голову (на 100 голов) маточного поголовья (по видам скота) на начало года.

VI. Показатели товарности

в виде коэффициента товарности по хозяйству в целом и по видам продукции.

VII. Показатели денежной выручки от реализации продукции

Основное место среди них занимают: структура денежной выручки, уровень денежной выручки на хозяйство в целом (на 100 га сельскохозяйственных угодий) и по отраслям (на одну голову маточного поголовья на начало года, на один га посевных площадей и др.). Определенное аналитическое значение имеет и сумма денежной выручки на единицу затраченного труда, на 1000 руб стоимости средств и др.

VIII. Показатели себестоимости

в виде себестоимости одного центнера или условной единицы (кормовой единицы, переваримого протеина и др.) по видам продукции.

IX. Показатели использования кормов

Центральное место среди них занимает показатель окупаемости кормов — затрата кормов в кормовых единицах на единицу продукции. Другим, более важным показателем является обеспеченность кормами (заготовка кормов на одну условную голову, затрата кормов на одну физическую или условную голову и др.).

X. Показатели использования удобрений

Наиболее общим показателем использования удобрений является среднее количество удобрений на 1 га удобряемой площади, а важнейшим результативным показателем — дополнительный урожай. Экономический эффект использования удобрений выражают: себестоимость дополнительного урожая и коэффициент окупаемости удобрений.

XI. Показатели производительности труда и использования рабочей силы

Показатели разделяются на следующие группы:

- 1) уровень производительности труда по хозяйству в целом;
- 2) уровень производительности труда по отраслям;
- 3) производительность труда внутри отраслей (скотоводство, свиноводство, птицеводство и т. д.);
- 4) уровень производительности труда при производстве важнейших видов продукции;
- 5) неполные показатели производительности труда (показатели использования рабочей силы по важнейшим видам работ).

В каждой группе (кроме 5-ой) они могут выражаться в виде годовой, дневной или часовой выработки.

XII. Показатели использования сельскохозяйственных машин

Основным результатом использования новых сельскохозяйственных машин является повышение производительности труда. При сравнении экономической эффективности разных технических усовершенствований следует пользоваться следующими

показателями: 1) степенью снижения себестоимости, т. е. отношение новой себестоимости к базисной; 2) коэффициентом (сроком) окупаемости капитальных вложений.

XIII. Показатели рентабельности

Итоговым показателем экономической эффективности производства является уровень рентабельности. В зависимости от цели исследования рекомендуем пользоваться следующими показателями: 1) отношение чистого дохода к себестоимости, характеризующее доходность производства; 2) отношение чистого дохода к функционирующим производственным фондам, характеризующее эффективность использования средств производства; 3) величина чистого дохода на единицу затраченного рабочего времени, характеризующее эффективность использования рабочей силы; 4) величина чистого дохода на разные, специфические для сельского хозяйства единицы измерения (на 100 га сельскохозяйственных угодий, на 1 га посевной площади, на 1 голову маточного поголовья и т. д.), характеризующая доходность соответствующих культур, видов скота и т. д.

TOO ORGANISEERIMINE JA SELLE VORMIDE ARENG EESTI NSV KOLHOOSIDES

J. Veevo

Raamatupidamise kateeder

Põllumajanduse kollektiviseerimine ja kolhooside loomine Eesti NSV-s oli murranguliseks pöördeks vabariigi põllumajanduse arengus. Esmakordselt tuli põllumajandusala töötajatel hakata tegelema põllumajanduse arendamisega kollektiivsetes põllumajanduslikes suurettevõtetes — kolhoosides. Kerkisid üles paljud, sisuliselt täiesti uued ülesanded, mida ei olnud endises väiketalupoeglikus põllumajanduses. Uut moodi tuli läheneda ka töö organiseerimisele kolhoosides.

Kui enne põllumajanduse kollektiviseerimist (1947. aastal) oli Eesti NSV-s 140 000 talumajandit ning valdava osa talude keskmiseks suuruseks 10—30 hektarit,¹ siis pärast kollektiviseerimist ja kolhooside ühinemist (1952. aasta lõpul) oli vabariigis 937 kolhoosi maavalduse keskmise suurusega 2610 hektarit. Viimastel aastatel seoses kolhooside edasise ühinemisega ja osa kolhooside reorganiseerimisega sovhoosideks on kolhooside arv vähenenud. Nii oli 1960. aasta lõpul Eesti NSV-s 648 kolhoosi maavalduse keskmise suurusega 2769 hektarit. Sellistes sotsialistlikes põllumajanduslikes suurettevõtetes on vajalik majandit juhtida ja tootmistegevust korraldada teaduslikult põhjendatud töö organiseerimise ja selle ratsionaalsete vormide rakendamise alusel.

Seoses kolhoositootmise arenguga on töö organiseerimise vormid pidevalt täiustunud. Kolhooside tootmistaseme kiirel tõstmisel osutub praegu vajalikuks töö organiseerimise progressiivsete vormide edasine arendamine.

---

¹ V. Matin, M. Bronštein, Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine ning selle sotsiaalsed ja majanduslikud tulemused, Tallinn 1959, lk. 13.

1. Töö organiseerimise tähtsus ja põhiprintsiibid kolhoositootmises

Juba nõukogude võimu algaastail märkis V. I. Lenin, et «...nõukogude võimu jaoks on just töö organiseerimine .. kogu ühiskondliku elu kõige peamiseks, põhiliseks ja aktuaalsemaks küsimuseks».²

Töö organiseerimine kolhoositootmises on olnud alati Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse tähelepanu keskpunktiks. Partei ja valitsuse pidevat tegelemist töö organiseerimise probleemidega põllumajanduses iseloomustavad kujukalt sm. N. S. Hruštšovi sõnad Uraali põllumajanduse eesrindlaste nõupidamisel Sverdlovskis 1961. aasta märtsikuul: «Me peame teostama töö organiseerimise uusi vorme, mis tekivad rahvahulkades ja annavad võimaluse paremini organiseerida põllumajandussaaduste tootmist».³

Töö organiseerimine kolhoositootmises on tähtis eelkõige sellepärast, et see on väga tihedalt seotud tööviljakuse tõstmisega põllumajandussaaduste tootmisel. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uus programm näeb ette, et tööviljakus põllumajanduses peab tõusma kümne aasta jooksul vähemalt kahe ja poole kordseks ning kahekümne aastaga viie- kuni kuuekordseks.⁴ Tööviljakuse niisugune tõus võimaldab kõik kolhoosid ja sovhoosid muuta jõukateks kommunistlikku tüüpi põllumajanduslikeks ettevõteteks ning likvideerida linna ja maa vahelised sotsiaal-majanduslikud ja kultuurilis-elukondlikud erinevused.

Tööviljakuse tõstmine saavutatakse rea tegurite abil, mis jaotatakse tavaliselt kolme põhilisse rühma: 1) tehnika, 2) tootmistehnoloogia ja 3) tootmise organiseerimine. Viimasesse rühma kuulub ka töö organiseerimine, mis on tihedalt seotud teiste tööviljakuse tõusu mõjutavate teguritega.

Otsustavaks teguriks tööviljakuse tõstmisel on töö tehnilise varustatuse kasv. On aga võimatu ära kasutada kõiki tehnika ja tootmise tehnoloogia uuendamises peituvaid võimalusi, kui sellega ei kaasne tootmise ja sealhulgas töö organiseerimise täiustamine.

Tööviljakuse tõstmine ja töö organiseerimine on lahutamatu seotud. V. I. Lenin märkis, et tööviljakuse tõstmine ja seoses sellega (ja selle jaoks) töö kõrgem organisatsioon tähendabki kõrgema ühiskonnaformatsiooni, s. o. kommunismi loomist⁵. See klassikaline väljendus näitab, et seoses tööviljakuse

² V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., Tallinn 1955, lk. 179.

³ N. S. Hruštšov, Tööstusliku Uraali põllumajandus peab arenema hoogsamalt. Kõne Uuraali oblastite ja autonoomsete vabariikide põllumajanduse eesrindlaste nõupidamisel Sverdlovskis 2. märtsil 1961. a., «Rahva Hääli» nr. 57 (5557), 8. III 1961.

⁴ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 72.

⁵ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., Tallinn 1955, lk. 229.

tõusuga on paratamatu töö organiseerimise taseme tõstmine, töö organiseerimise vormide täiustamine ja et viimaste abil saavutatakse omakorda uus tööviljakuse tõus. Töö organiseerimise vormide pidev täiustamine on üheks võtmeks, mis kindlustab sotsialistlike tootmissuhete vastavuse tootlike jõudude arengutasemele ning võimaldab seega kolhoositootmist edasi arendada kiires tempos.

Töö organiseerimise põhiprintsiibid sotsialistlikus rahvamajanduses, sealhulgas põllumajanduses, tuginevad K. Marxi õpetusel töökooperatsioonist ja tööjaotusest. K. Marx nimetas kooperatsiooniks «töö vormi, kus palju isikuid töötab plaanikindlalt üksteise kõrval ning ühiselt, ühes ja sellesamas tootmisprotsessis või erinevais, kuid üksteisega seotud tootmisprotsessides»⁶.

Töökooperatsioon kui inimeste koostöö vorm tekkis juba ammu, levis laialt kapitalistlikus majanduses, oli töötajate üha kasvava ekspluateerimise vahendiks.

Hoopis teine iseloom on töö sotsialistlikul koopereerimisel. Sotsialistlikus põllumajanduses, kolhoositootmises rajaneb töökooperatsioon uutel, ekspluateerimisest vabadel tootmissuhetel ja on kolhooside jõukuse kasvu ning kolhoosnike heaolu tõusu vahendiks. Töö sotsialistlik koopereerimine põhineb töötajate seltsimehelikul koostööl ja vastastikusel abistamisel ning on töötajate töö kergendamise vahendiks.

Kolhoositootmine võimaldab kasutada töö sotsialistliku koopereerimise kõiki eeliseid. Siin on töö koopereerimine võimalik niisuguses ulatuses, mida ei saavuta ükski kapitalistlik talumajand. Kolhoositootmise algperioodil levinud lihtne kooperatsioon on nüüd peaaegu kõikjal asendunud keerulise kooperatsiooniga, mille oluliseks tunnuseks on tööjaotus. Sotsialistliku tööjaotuse edasiarendamine kolhoositootmises on tähtis töö organiseerimise täiustamisel. Tööjaotuse süvenemisega on vahetult seotud kolhoosnike senisest kitsam spetsialiseerumine üksikute tööoperatsioonide täitmiseks.

Sotsialistliku töökooperatsiooni ja tööjaotuse, s. o. töö sotsialistliku organiseerimise aluseks on sotsialistlik töödistsipliin. Rakendatavad töö organiseerimise vormid peavad võimaldama hoida kolhoosnike töödistsipliini kõrgel tasemel, kindlustama kolhoosi kõigi liikmete aktiivse osavõtu ühistööst. Töö organiseerimine on vahetult seotud kolhoosnike isikliku vastutuse tõstmisega neile usaldatud ülesannete täitmise eest. Kõrvuti kollektiivi üksikute liikmete isikliku vastutuse tõstmisega on töö organiseerimise vormide arengus järjest olulisem koht töötajate rühmade kollektiivse vastutuse tõstmisel. Just kollektiivse vastutuse senisest laialdasem rakendamine on orgaanili-

⁶ K. M a r x, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 285.

selt seotud töö organiseerimise kõige progressiivsemate vormidega, neile omase töötajate kommunistliku töösse suhtumisega.

Isiklik vastutatus kõrvaldatakse kolhoosnikele töövahendite kinnistamise, töötajate kollektiivide koosseisu püsivuse, materiaalse huvi printsiibi ellurakendamise ja mitmete teiste tegurite abil.

Sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodi üheks iseloomulikumaks jooneks on töö iseloomu muutumine. Töö, mis kapitalistlikus ühiskonnas oli rikastele kasumite muretsemise vahendiks, muutus sotsialistlikus ühiskonnas ühiskondliku tootmise igakülgse arendamise ja töötajate kasvavate vajaduste rahuldamise allikaks. Töö muutus au ja kuulsuse asjaks, kuid ta pole veel saanud kõigi töötajate, kolhoosnike esimeseks eluvajaduseks. Seepärast üleminekul kommunistlikku ühiskonda, kus töö ja distsipliin ei ole inimesele koormaks, kus töö lakkab olemast ainult elatusvahendite allikas ja muutub tõeliseks loominguks, rõõmu allikaks,⁷ on hindamatu töö organiseerimise progressiivsete vormide kasvatuslik osa.

Töö organiseerimise ratsionaalsete vormide rakendamine võimaldab kõige õigemini jaotada kolhoosnikke üksikute tootmisharude vahel. Eesrindlikud töö organiseerimise vormid lubavad otstarbekalt ühendada kolhoosi ühiskondlikke ja kolhoosnike isiklikke huve, lähtudes kolhoosi ühiskondlikest huvidest. Töö organiseerimise otstarbekohaste vormide abil saavutatakse ka tööjõu ja tehnika kõige ratsionaalsem kasutamine.

Töö sotsialistliku organiseerimise üheks oluliseks jooneks on asjaolu, et ta võimaldab töötajate ja töötajate kollektiivide vahel organiseerida sotsialistlikku võistlust, mis on kolhoositootmise arendamise tähtsaks stiimuliks. Kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodil on põllumajandustöötajatevaheline sotsialistlik võistlus saavutanud enneolematu leviku. Üha laialdasemalt areneb sotsialistliku võistluse kõrgem vorm, s. o. võistlus kommunistliku töö eest.

Erinevalt kapitalismist, kus töö organiseerimisel on vaid tootmistehniline ülesanne, on töö sotsialistlikul organiseerimisel selle kõrval ka majanduslik-poliitiline ülesanne.

Seoses tootmise edasise ühiskonnastamise ja kiire tehnilise progressiga omandab töö organiseerimise eesrindlike vormide kasutamine kolhoositootmise edasiarendamisel ja kolhooslikooperatiivse omandi tõstmisel üldrahvaliku kommunistliku omandi tasemele järjest suurema tähtsuse ja olulisema koha.

Kogemused näitavad, et need majandid, kes pidevalt uurivad töö organiseerimist ja otsivad uut ning progressiivset töö organiseerimise vormide kasutamisel, saavutavad oma tootmis-tegevuses märkimisväärsed edu.

---

⁷ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 61.

2. Töö organiseerimise vormide areng kuni 1958. aastani

Peamiseks teguriks, mis põhjustab töö organiseerimise vormide arengut põllumajanduses, on tehniline progress. Kui kolhoositootmise algperioodil tehti suur osa töid käsitsi ja hobujõul, siis praegu tehakse valdav enamus põllumajanduslike töid masinate ja mehhanismide abil. Levib üha enam põllumajanduslike tööde kompleksne mehhaniseerimine. K. Marx märkis oma «Kapitali» I köites, et «kui see vorm (s. t. kooperaatsiooni vorm — J. V.) muutub, siis on see... tööriistade revolutsiooni tulemus».⁸

Tehnilise progressi kõrval mõjutavad töö organiseerimise vormide arengut veel mitmed teised tegurid, mis on tehnika arenemise ja täiustamisega tihedalt seotud. Üheks niisuguseks teguriks on tootmistehnoloogia pidev areng. Töö organiseerimise uute vormide kasutuselevõtmine on lahutamatu seotud ka kolhoosikaadri kvalifikatsiooni tõusuga. Lõpuks mõjutab töö organiseerimise vormide arengut kogu kolhoositootmise kiire tõus, tootmismahdade kasv ja sellega seotud tootmise kontsentratsiooni kõrgem aste.

Selleks ajaks, kui kolhoosikord võitis Eesti NSV-s, olid NSV Liidu paljudes vabariikides kolhoositootmisel juba kolme aastakümne pikkused kogemused. Kolhoosikorra loomine Eesti NSV-s rajanes vahetult nendele rikkalikele kogemustele. Ka kolhoositootmise edasine areng Eesti NSV-s on lahutamatu seotud kogu Nõukogude Liidu kolhooside arenguga. Seepärast on arusaadav, et töö organiseerimise vormide arengut Eesti NSV kolhoosides saab analüüsida seostatult töö organiseerimise vormide arenguga vennasvabariikide kolhoosides.

Kolhoositootmise arenemise üheks tähtsamaks tulemuseks ajavahemikul 1920—1932 oli kolhoosides alalise tootmisbrigaadi kui töö organiseerimise põhivormi väljakujunemine. UK(b)P Keskkomitee määruses 1932. aasta veebruaris märgiti: «töö organiseerimise tähtsamaks lüliks kolhoosides peab saama brigaad».⁹

1935. aasta veebruaris toimunud II üleliidulisel kolhoosnike-lööklaste kongressil vastuvõetud kolhoosi tüüppõhikiri¹⁰ fikseerib tootmisbrigaadide moodustamise põhimõtted, mis on oma aktuaalsuse säilitanud tänapäevani. Põllumajandusliku artelli tüüppõhikirjas toonitatakse, et brigaadide isikuline koosseis peab olema püsiv. Tüüppõhikirjas on ette

⁸ K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 317.

⁹ Постановление ЦК ВКП(б) от 4 февраля 1932 г., Об очередных мероприятиях по организационно-хозяйственному укреплению колхозов, «Правда», 6 февраля 1932 г.

¹⁰ Põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri, Tallinn 1949, lk. 13.

nähtud, et põllumajanduses organiseeritakse brigaadid vähemalt külvikorras ühe rotatsiooni kestuseks, loomakasvatuses aga vähemalt kolmeks aastaks. Nähakse ette ka tootmisvahendite, loomade, hoonete ja muu kinnistamine brigaadidele.

Kui kolhoositootmise algaastail loodi brigaade põhiliselt põllunduses, siis kolmekümnnendate aastate keskpaigast alates levis üha enam brigaadide moodustamine ka loomakasvatuses. Kõrvuti põllundus- ja loomakasvatusbriigaadidega organiseeriti mitmetes kolhoosides spetsiaalseid brigaade, nagu köögiviljakasvatusbriigaade, aiandusbriigaade ja teisi eriotstarbelisi brigaade.

Kolhooside teenindamiseks traktorite, kombainide ja muu põllumajandusliku tehnikaga kujundati laiaulatuslik masina-traktorijaamade võrk. Koos kolhooside tootmisbriigaadide väljakujunemisega kujunesid välja ka masina-traktorijaamades traktoribriigaadid.

Kolhoositootmise praktika tõi ellu ka töö organiseerimise brigaadisisesed vormid. Eesrindlike kolhooside kogemused näitasid, et rühvelkultuuride, köögiviljade ja tehniliste kultuuride kõrgete saakide saamiseks on otstarbekohane moodustada brigaadides lülid, kellele kinnistada ülalnimetatud kultuuride põlud. Niisuguste lülide organiseerimise vajalikkusele juhtis tähelepanu juba NSV Liidu RKN ja ÜK(b)P KK ühine määrus 1940. aasta detsembrikuust.¹¹

Reas kolhoosides takistas kolhoosimajanduse ja eriti loomakasvatuse edasiarendamist mahajäämus söödabaasi organiseerimises. Söödatootmise arendamiseks ja loomakasvatuse söötadega varustamise paremustamiseks hakati 1940-ndate aastate lõpul reas kolhoosides moodustama söödatootmisbriigaade, kelle ülesandeks oli toota ja varuda söötasid ning vastutada söödatootmise eest majandis.

Mitmetes kolhoosides loodi spetsiaalsed ehitusbriigaadid, kes püstitavad uusehitusi ning teevad hoonete kapitaal- ja jooksvat remonti.

Vaatamata töö organiseerimise vormide täiustumisele, esines tööde organiseerimisel kolhoosides ikkagi suuri puudusi. Nende kõrvaldamisele ja kolhooside organisatsioonilisele ning majanduslikule tugevdamisele juhtis tähelepanu ÜK(b)P Keskkomitee 1947. aasta veebruaripleenum.¹² Vastavalt 1947. aasta veebruaripleenumi otsusele võttis NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1948. aasta aprillikuus vastu määruse «Abinõudest töö organiseerimise, tööviljakuse tõstmise ja töötasu maksmise korra

¹¹ Важнейшие решения по сельскому хозяйству за 1938—1946 гг. Москва 1948, lk. 429.

¹² NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn 1957, lk. 498.

parandamiseks kolhoosides.»¹³ Viimases rõhutatakse jällegi, et töö organiseerimise alal on kolhoosides tähtsamaks ülesandeks alaliste tootmisbrigaadide kui töö organiseerimise põhivormi iga-
kõlgne tugevdamine.

Kuid rida puudusi kolhooside inimtööjõu ja masina-traktori-
jaamade masina-traktoripargi ebaratsionaalses kasutamises säi-
lis. Puuduste peamiseks objektiivseks põhjuseks oli kolhooside
väiksus, sest väikestes kolhoosides olid moodustatud peamiselt
põllumajandusbrigaadid. Laialdaseks töö koostööks, jaotami-
seks ja kolhoosnike spetsialiseerimiseks loomakasvatuses ja
põllumajanduse teistes harudes puudusid aga suures osas kol-
hoosides vajalikud eeltingimused.

Eriti raske oli masina-traktori- jaamade tehnika ratsionaalne
kasutamine ja seda eriti mittemustmullavööndi väikestes kol-
hoosides. Nii tuli siin sajalt traktoribrigaadil teenindada kes-
kmiselt 596 kolhoosi, kusjuures niisuguseid traktoribrigaade, kes
teenindasid 7 ja rohkem kolhoosi, oli üks kolmandik. Traktori-
brigaade, kes teenindasid ainult üht kolhoosi, oli vaid 2% trak-
toribrigaadide üldarvust.¹⁴ Seepärast osutus äärmiselt eluliseks
1950—1951. aastail kolhooside algatusel ja Nõukogude Liidu
Kommunistliku Partei juhtimisel läbiviidud väikeste kolhooside
ühinemine. Võrreldes 1940. aastaga oli 1953. aastaks NSV
Liidu kolhooside arv vähenenud 2,6 korda. Külvipinna kesk-
mine suurus ühe kolhoosi kohta oli samal ajavahemikul suure-
nenud 2,9 kordseks.¹⁵

Eesti NSV-s oli kolhoosiliikumises põhjaliku murrangu aas-
taks 1949. aasta ning 1951. aasta alguseks oli valdav enamus
üksiktaludest ühinenud kolhoosideks. Põllumajanduse kollekti-
viseerimise iseärasuseks Eesti NSV-s oli asjaolu, et peaaegu
üheaegselt massilise kollektiviseerimisega toimus väikeste kol-
hooside ühinemine, mille illustreerimiseks on esitatud tabel 1.

Tabel 1

Eesti NSV kolhooside arv ja suurus (aastail 1949—1953)

Näitajad	1949	1950	1951	1953
Kolhooside arv (ilma kalurikolhoosideta)	2898	2213	1051	914
Keskmiselt ühe kolhoosi kohta:				
kolhoosiperesid	33	55	116	130
maad kokku hektarites	574	966	2213	2745
sellest põllumaad hektarites	206	338	717	846
veiseid	56	101	266	335
sigu	19	40	117	177

¹³ Сборник законодательных и ведомственных актов по сельскому хозяй-
ству, т. I, Москва 1957, lk. 343.

¹⁴ С. В. Фраер, Организация работы МТС в колхозах, Москва 1952,
lk. 82.

¹⁵ Сельское хозяйство СССР, Москва 1958, lk. 27.

Tabelist näeme, et võrreldes 1949. aastaga vähenes 1953. aastaks kolhooside arv 3,2 korda. Samal ajal suurenes maaval-
dus arvestatult ühe kolhoosi kohta 4,8 korda.

Kolhooside ühinemine lõi eeldused töö ja tootmise organisee-
rimise paremustamiseks. Tekkisid võimalused tootmisbrigaadide
suurendamiseks ja tugevdamiseks, mis lubas otstarbekamalt
kasutada kolhooside tööjõuressursse ning efektiivsemalt tööle
rakendada masina-traktorijaamade tehnikat.

Missugused muutused toimusid tootmisbrigaadide koosseisus,
arvus ja suuruses aastail 1949—1953, näeme tabelist 2.

Tabel 2

Tootmisbrigaadide koosseis, arv ja suurus Eesti NSV kolhoosides
(aastail 1949—1953)

Näitajad	1949	1950	1951	1952	1953
Tootmisbrigaadid kokku	3232	3792	3240	2836	2673
sealhulgas:					
põllundusbrigaadid	3229	2768	3158	2605	2504
söödatootmisbrigaadid	3	—	—	64	35
kõögiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadid	—	24	82	167	134
Põllundusbrigaadide keskmine arv ühe					
kolhoosi kohta	1,1	1,7	3,0	2,8	2,7
Ühe põllundusbrigaadi keskmine suurus:					
inimesi brigaadis	37	35	40	42	38
kinnistatud põllumaad hektarites	181	187	239	302	309

Sellest selgub, et ajavahemikul 1949—1953 toimusid kolhooside tootmisbrigaadide koosseisus, arvus ja suuruses tunduvad muutused. Kui kolhooside üldarv sel ajavahemikul, nagu märgitud, vähenes 3,2 korda, siis tootmisbrigaadide arv samal ajal vähenes ainult 1,2 korda, sealhulgas põllundusbrigaadide arv 1,3 korda. See on seletatav asjaoludega, et esiteks: kõrvuti põllundusbrigaadide arvu vähenemisega kasvas söödatootmisbrigaadide ning kõögiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadide arv, ning teiseks: põllundusbrigaadide suurenemine ei toimunud nii suures ulatuses, kui suurenesid kolhoosid. Kui ühe kolhoosi maa-
kasutus võrreldes 1949. aastaga suurenes 1953. aastaks 4,8 korda, nagu eespool märgitud, siis ühele põllundusbrigaadile kinnista-
tud põllumaa pindala kasvas samal ajavahemikul 1,7 korda.

Põllundusbrigaadide suurendamise protsess ei kulgenud täiesti paralleelselt kolhooside ühinemisega. Kui ühe kolhoosi põllumaa keskmine pindala võrreldes 1949. aastaga oli 1950. aastaks suurenenud 55% võrra, siis ühe põllundusbrigaadi põllumaa keskmine pindala kasvas samal ajal vaid 3% võrra. See näitab, et kolhoosid ei kasutanud kohe tekkinud võimalusi töö organiseerimise vormide täiustamiseks. Tunduv põllundus-

brigaadide suurendamine toimus aga 1951. ja 1952. aastal ning 1953. aasta alguseks oli nende suurus ajutiselt stabiliseerunud.

Vaadates põllundusbrigaadide isikulist koosseisu, näeme, et aastail 1949—1953 oli ühe põllundusbrigaadi koosseisus keskmiselt 35—42 kolhoosnikku. Seega paralleelselt põllundusbrigaadide maa-alalise suurenemisega ei kasvanud põllundusbrigaadide liikmete arv, mis on seletatav osa kolhoosnike töölesuunamisega teistesse tootmisbrigaadidesse (kõõgiviljakasvatus-, aiandus- ja söödatootmisbrigaadid) ning osa kolhoosnike töölesiirdumisega teistesse rahvamajanduse harudesse.

Tabelist 2 selgub ühtlasi, et seoses kolhooside arvu vähenemisega ning algava põllundusbrigaadide ühendamisega kasvas põllundusbrigaadide keskmine arv ühe kolhoosi kohta 1949. aasta 1,1-lt 3-le 1951. aastal ning seejärel seoses tootmisbrigaadide edasise suurendamisega langes 2,7-le 1953. aastal.

Kõrvuti põllundusbrigaadide arvu vähenemisega suurenes kuni 1913. aastani söödatootmisbrigaadide, kõõgiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadide arv. 1952. aastal olid moodustanud söödatootmisbrigaade 6,8% ja kõõgiviljakasvatus- ja aiandusbrigaade 17,8% kolhoosidest. 1953. aastal nimetatud brigaadide arv mõnevõrra vähenes.

Perioodi 1949. kuni 1953. aastani iseloomustab Eesti NSV kolhoosides töö organiseerimise seisukohalt tootmisbrigaadide kui töö organiseerimise põhivormi väljakujunemine.

Töö paremaks organiseerimiseks ja töö organiseerimise vormide täiustamiseks kolhoositootmises puudus aga siiski veel terve rida eeldusi. Need loodi 1953. aastal toimunud NLKP Keskkomitee ajaloolise septembripleenumi otsuse ja sellele järgnenud Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse rea abinõude alusel.

1953. aasta oli põllumajanduse arengus põhjaliku murrangu aastaks. NLKP Keskkomitee septembripleenum 1953. aastal¹⁶ märkis ära mitmeid suuri puudusi põllumajanduse arendamises, mis olid põhjustanud ebarahuldava olukorra reas tähtsates põllumajanduse harudes. Septembripleenumi otsuses märgiti samuti, et «paljudes artellides on töödistsipliin ikka veel madal, kõik kolhoosnikud ei võta veel täiel määral osa kolhoosi tootmistööst. Kolhoosnikute töö ei ole veel kõikjal hästi organiseeritud». Ka masina-traktorijaamade töös esines rida puudusi, mis takistasid põllumajandusliku tehnika efektiivset kasutamist.

Partei ja valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõud, mis seisnesid põllumajanduse materiaalse ja tehnilise baasi tugevdamises, kolhoosnikute materiaalse huvi leninliku printsiibi taastamises, planeerimise uue korra sisseseadmises, kolhooside tugevdamises juhtiva kaadri ja spetsialistidega ja paljus muus,

¹⁶ NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused III osa, Tallinn 1957, lk. 599.

võimaldasid kolhoositootmist edasi arendada hoopis kiiremas tempos. Sellega loodi tingimused ka töö organiseerimise ja selle vormide täiustamiseks.

Erilise tähtsusega oli töö organiseerimise seisukohalt NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruse «Põllumajandusliku artelli põhikirjast ning kolhoosnike initsiatiivi edasisest suurendamisest kolhoositootmise organiseerimisel ja artelli asjade juhtimisel»¹⁷ avaldamine 1956. aasta märtsikuus. Nimetatud määrukses märgiti, et tihtipeale rikutakse kohalike partei-, nõukogude ja põllumajandusorganite poolt kolhoosidemokraatiat, kuna kolhoosidele sunnitakse peale üldisi organisatsioonilisi vorme ja normatiive, mis ei vasta konkreetsetele tootmistingimustele ega majandi arenemistasemele. Mõnikord reglementeeriti ülaltpoolt isegi niisuguseid kolhooside siseelu küsimusi, nagu brigaadide ja lülide organiseerimine, kolhoosnike töö ja tasu normeerimine ja muud. See määrus võimaldas tõsta kolhooside initsiatiivi töö ja tootmise organiseerimisel ning tagas seega töö organiseerimise progressiivsemate vormide rakendamise kolhoosides.

Missugused muutused toimusid töö organiseerimise vormide arengus pärast murrangulist 1953. aastat, seda näeme tabelist 3.

Aastail 1954—1957 on töö organiseerimise erinevate vormide kasutamises toimunud küllaltki suuri muutusi. Kõige olulisemaks muutuseks tuleb pidada töö organiseerimise uue vormi — kompleksbrigaadide tekkimist kolhoosides.

Kuigi juba varem otsiti võimalusi taime- ja loomakasvatuse paremaks seostamiseks söödatootmisbrigaadide organiseerimise näol, ei andnud see vajalikke tulemusi. Eesrindlike kolhooside initsiatiivil jätkusid otsingud taime- ja loomakasvatuse paremaks seostamiseks. Nii hakatigi vennasvabariikide kolhoosides 1950-ndate aastate esimesel poolel moodustama kompleksbrigaade. Vennasvabariikide eeskujul organiseeriti esimesed kompleksbrigaadid Eesti NSV kolhoosides 1956. aastal. Selleks ajaks oli söödatootmisbrigaade moodustanud kolhooside osatähtsus kolhooside üldarvust Eesti NSV-s langenud 1,5 protsendile.

Söödatootmisbrigaadide likvideerimine on seletatav eeskätt sellega, et kompleksbrigaadide näol leiti töö organiseerimise palju eesrindlikum vorm, mis võimaldas paremini ühendada taime- ja loomakasvatuse huvisid ning parandada söödatootmise olukorda. Eesti NSV kolhooside taimekasvatuse toodangust läheb loomakasvatuse käsutusse ligikaudu 70—80%. Seetõttu on loomulik organiseerida kogu põllundus nii, et ta eeskätt varuks loomakasvatusele küllaldaselt sööta. Eraldi söödatootmisbrigaadid nende ülesannetega hakkama ei saanud. Mõnedes kolhoosides vähendas söötatootmisbrigaadide loomine isegi põllundusbrigaadide

¹⁷ Põllumajanduslaseid direktiive, seadusandlikke ja ametkondlikke akte, 1, Tallinn 1960, lk. 434.

Töö organiseerimise vormid Eesti NSV kolhoosides (aastail 1954—1957)

Näitajad	1954	1955	1956	1957
Tootmisbrigaade kokku (põllumajandus-likes artellides)	2770	2703	2559	2539
sealhulgas:				
põllundusbrigaadid	2484	2457	2193	2118
kompleksbrigaadid	—	—	139	252
söödatootmisbrigaadid	38	22	13	—
kõõgiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadid	248	224	214	169
Põllundus- ja kompleksbrigaade keskmiselt ühes kolhoosis	2,7	2,7	2,7	2,7
Kolhooside osatähtsus protsentides, kus on organiseeritud:				
söödatootmisbrigaadid	4,2	2,4	1,5	—
kõõgiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadid	27,2	24,7	24,4	19,1

dide töö efektiivsust seetõttu, et viimaste isikuline koosseis jäi liiga väikeseks ega võimaldanud kõigi põllumajanduslike tööde õigeaegset tegemist ning ratsionaalset töö koordineerimist ja tööjaotust põllundusbrigaadides.

Kompleksbrigaadi kuuluvad nii taime- kui ka loomakasvatustes töötavad kolhoosnikud. Kompleksbrigaadile kinnistatakse põllumajandusliku maa ja taimekasvatustlike tootmisvahendite ja -hoonete kõrval ka brigaadi territooriumil asuv ühiskari ning loomakasvatustlikud tootmisvahendid ja -hooned.

Esimeste kompleksbrigaadide organiseerimise kogemused osutusid positiivseteks,¹⁸ mistõttu kompleksbrigaade organiseerisid paljud kolhoosid. Nii moodustasid kompleksbrigaadid 1957. aastal tootmisbrigaadide üldarvust juba 9,9 protsenti.

Kõõgiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadide organiseerimine saavutas kõrgpunkti 1954. aastal. Järgnevatel aastatel langes kõõgiviljakasvatus- ja aiandusbrigaadidega kolhooside osatähtsus. See on seletatav kõõgiviljakultuuride külvipinna vähenemisega kolhoosides. Ühe kolhoosi kohta kasvatati kõõgiviljakultuure 1954. aastal keskmiselt 4,7 hektarit, 1957. aastal aga 2,6 hektarit, s. o. 45% võrra vähem. Kolhoosides, kus eraldi kõõgiviljakasvatus- või aiandusbrigaadid likvideeriti, kinnistati kõõgiviljakultuuride põllud ja aiad põllundus- või kompleksbrigaadidele.

Teatud nihked toimusid aastail 1954—1957 ka tootmisbrigaadide maakasutuse suuruses, mida näeme tabelis 4 toodud andmetest.

¹⁸ G. Kurss, J. Liiv, Töö organiseerimise vormide valik vastavalt kolhoosi tootmistingimustele. «Eesti Kommunist» 1957, nr. 3, lk. 31.

Eesti NSV kolhooside (põllumajanduslike artellide) ja nende tootmisbrigaadide
maakasutuse suurus (aastail 1954—1957)

Näitajad	1954	1955	1956	1957
Keskmiselt ühe kolhoosi kohta hektarites:				
kokku maad	2771	2761	2704	2573
sealhulgas põllumajanduslikult kasu- tatavat maad	2180	1884	1800	1709
sellest põllumaad	851	816	772	724
Keskmiselt ühe tootmisbrigaadi (välja- arvatud köögiviljakasvatus-, aiandus- ja söödatootmisbrigaadid) kohta hek- tarites:				
põllumajanduslikult kasutatavat maad	800	695	678	636
sellest põldu	312	301	290	270

Tabel 4 näitab, et kolhooside ja nende tootmisbrigaadide maa-
kasutuse suurus saavutas kõrgpunkti 1954. aastal (võrdle tabel
1 ja 2) ning seejärel hakkas vähenema. Nii vähenes aastail
1954—1957 põllumaa suurus arvestatult ühe kolhoosi kohta 15%
võrra ja ühe tootmisbrigaadi kohta 13,5% võrra. Nimetatud prot-
sess toimus seetõttu, et kolhooside ühendamisel tehti üksikutes
kohtades mõningaid vigu, mis seisnesid liiga suurte kolhooside
ja tootmisbrigaadide moodustamises. Viimastes oli raskusi töö
ja tootmise ratsionaalse organiseerimisega, sest need paiknesid
väga laialdastel maa-aladel. Põllumajanduslikult kasutatava
maa ja põllumaa pindala vähenemine oli põhjustatud ka paran-
duste tegemisest kolhooside maabilansis. Kuigi kolhooside ja
tootmisbrigaadide väiksemaks muutmine oli paljudel juhtudel
õige, on vajalik märkida, et mitmetes rajoonides mindi sellega
liiale, mis samuti takistas töö ja tootmise otstarbekohast organi-
seerimist.

Kolhoosides kujunes välja ka töö organiseerimise brigaadi-
sisene vorm — lüliline süsteem, mille vajadusele Eesti NSV
kolhoosides juhtis tähelepanu Ministrite Nõukogu oma määru-
saga nr. 668 16. juulist 1948. a.¹⁹ Lülide ehk töögruppide organi-
niseerimise praktika näitas, et lülisid moodustatakse mitmel põhi-
mõttel.

Esiteks organiseeriti kolhoosides lülisid üksikute kultuuride,
nagu lina ja suhkrupeedi kasvatamiseks, kus valdavaks oli
töö käsitsi ja hobusega. Teiseks levis lülide ehk töögruppide
moodustamine territoriaalsel printsiibil. Niisuguseid lülisid moo-
dustati sel juhul, kui tootmisbrigaad paiknes laialdasel maa-alal,
kus brigaadi liikmed elasid väga laialipillatult või teistel juhtu-
del, kui brigadiril oli raske organiseerida brigaadis tööd ainult

¹⁹ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr. 668 16. juulist 1948. a. «Abi-
nõudest töö organiseerimise, tööjõudluse tõstmise ja töötasu maksmise korra
parandamiseks Eesti NSV kolhoosides», Tallinn 1948, lk. 5.

üksinda. Kolmandaks organiseeriti lülisid ehk töögrupe üksikute põllumajanduslike tööde (heinakoristamine, kombainidega teravilja ja silokultuuride koristamine ja teised tööd) tegemiseks.

Lülide moodustamine tehniliste ja vaheltharitavate kultuuride kasvatamiseks levis 50-ndate aastate esimesel poolel reas Eesti NSV kolhoosides.²⁰ Seoses käsitsi töö osatähtsuse vähenemisega ning põllutööde mehhaniseerimise taseme tõusuga mitmetes kolhoosides likvideeriti niisugust tüüpi lülid. Nii on analüüsitava perioodi lõpuks suurem osa kolhoosidest loobunud linakasvatuse lülidest.²¹ See on seletatav asjaoluga, et lülid, kes linakasvatuses tegid küll külvi- ja hooldustööd, ei suutnud lina õigeaegselt koristada, sest koristustööd olid lüli jaoks liiga töömahukad. Niisugused lülid ei võimaldanud ka vähendada kolhooside tööjõu kasutamise sesoonsust. Seepärast osutus otstarbekamaks kinnistada linakülvid kogu brigaadile, kes teeb kõik linakasvatusega seotud tööd.

Samal ajal suurenes lülide ehk töögruppide moodustamine üksikute põllumajanduslike tööde tegemiseks.

Territoriaalsel printsiibil moodustatud lülid ei levinud vabariigi kolhoosides eriti laialdaselt, kuid olid vajalikud ja otstarbekad reas kolhoosides.

Täiustused ka kolhooside loomakasvatuses kasutatavad töö organiseerimise vormid. Brigaadiline töö organiseerimise vorm sõna otseses mõttes aga loomakasvatuses siiski laialdaselt ei levinud. Spetsiaalseid loomakasvatusebrigaade loodi ainult veisekasvatuses suuremates ajakohastes lehmalautades, mis mahutasid vähemalt 100-pealise karja ja kus seetõttu töötas suurem rühm kolhoosnikke. Spetsialiseeritud loomakasvatusebrigaadide loomist teistes loomakasvatusharudes ei võimaldanud loomade liiga väike arv, veisekasvatuses aga ühiskarja pidamine väikestes lautades, mis paiknevad kolhoosi territooriumil laialipaisatult.

Enamikus kolhoosides kujunes loomakasvatuses välja töö organiseerimise ja juhtimise niisugune süsteem, kus veisekasvatuse allutati veisefarmi juhatajale või kolhoosi zootehnikule, teiste loomakasvatusharude baasil moodustatud niinimetatud segafarmi juhtis aga segafarmi juhataja. Reas lautades, eriti veisekasvatuses, töötasid laudavanemad, kes võtsid tootmistööst osa. Sõltuvalt üksikute kolhooside konkreetsetest kohapealsetest tingimustest levisid loomakasvatuses veel mitmesugused teised töö organiseerimise ja juhtimise variandid.

Lüpsikarja brigaadide arengus oli analüüsitav periood mitmekülgsede otsingute perioodiks. Eesmärgiks oli normaliseerida lüpsjate-karjatalitajate tööpäeva, mis oli ülemäära pikk. Samal

²⁰ G. Kurss, R. Hagelberg, H. Tealane, Töö organiseerimise kogemusi Eesti NSV kolhoosides, Tallinn 1956, lk. 49. Õ. Ots, Võru rajooni Akadeemik Viljamsi nimelise kolhoosi kogemusi linakasvatamisel, Tallinn 1955, lk. 2.

²¹ A. Ratt, Linatootmise majanduslik efektiivsus Eesti NSV-s, Tallinn 1959, lk. 36.

ajal oli loomakasvatustöötajate tööviljakuse tõstmiseks vajalik suurendada lüpsjatele-karjatalitajatele kinnistatavaid looma-gruppe, milleks oli mitmeid kasutamata võimalusi.²²

Üksikud kolhoosid rakendasid sovhooside eeskujul lüpsikarja-brigaadides kahevahetuselist ja kahetsüklilist töö organiseerimist, mida soovitasid mitmed autorid.²³ Töö organiseerimise niisugused meetodid ei levinud aga laialdaselt, sest saaduste tootmise majandusliku efektiivsuse põhimõtted olid arvestamata.

Seevastu hakkas kolhooside veisekasvatuses üha rohkem levima töö organiseerimise selline meetod, mis põhineb lehmade kahekordse lüpsi kasutamisel. Sellele aitasid kaasa mitmete sovhooside poolt saavutatud head kogemused lehmade kahekordse lüpsi rakendamisel.²⁴ Töö organiseerimise niisuguse meetodi kasutuselevõtmine võimaldas tõsta lüpsjate-karjatalitajate tööviljakust.

NLKP Keskkomitee 1953. aasta septembripleenumi otsuse²⁵ ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NLKP Keskkomitee määruse «Masina-traktorijaamade töö parandamise abinõudest» (september, 1953)²⁶ alusel pöörati järgnevatel aastatel suurt tähelepanu masina-traktorijaamade töö parandamisele. Täiustusi masina-traktoripargi kasutamise organisatsioonilised vormid. Masina-traktoripargi ekspluateerimise kogemused näitasid, et kõige paremaid tulemusi saavutati siis, kui üks traktoribrigaad teenindas üht kolhoosi.²⁷ Kui 1953. aastal teenindas masina-traktorijaama üks traktoribrigaad keskmiselt 1,4 kolhoosi, siis 1957. aastal teenindas üks traktoribrigaad keskmiselt 1,2 kolhoosi. See võimaldas rakendada töö organiseerimise efektiivsemaid vorme.

Seoses kolhooside kiire majandusliku tugevnemisega hakkasid ilmema järjest selgemalt töö ja tootmise organiseerimise niisuguse süsteemi varjukuljed. Põhilisel tootmisvahendil — maal — oli kaks peremeest, ühelt poolt masina-traktorijaam, teiselt poolt kolhoos. Kaks tootmislüli — masina-traktorijaamade trak-

²² G. Kurss, Tööjõuressursside kasutamine Eesti NSV kolhoosides. Käsi-kiri. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi arhiiv, Tallinn 1957, lk. 112.

²³ J. Kaarus, Kahetsüklilise töö organiseerimise kogemusi veisefarmis, «Sotsialistlik Põllumajandus» 1954, nr. 3, lk. 20.

G. Kurss, Töö organiseerimine kolhoosides, Tallinn 1954, lk. 32—34.

H. Mägi, Tsüklilise töö rakendamise tulemusi veisefarmides, «Sotsialistlik Põllumajandus» 1955, nr. 6, lk. 17.

²⁴ J. Kunts, Kahekordne lüps lüpsikarja brigaadides, «Sotsialistlik Põllumajandus» 1955, nr. 8, lk. 37. Р. К. Туйск, Некоторые итоги двухкратного доения коров в совхозах Эстонии, «Совхозное производство», 1957, № 4, lk. 47.

²⁵ NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn 1957, lk. 599.

²⁶ Сборник законодательных и ведомственных актов по сельскому хозяйству, т. II, Москва 1958, lk. 4.

²⁷ G. Kurss, R. Hagelberg, H. Tealane, Töö organiseerimise kogemusi Eesti NSV kolhoosides, Tallinn 1956, lk. 25.

toribrigaadid ja kolhooside põllundus- ja kompleksbrigaadid, kes töötasid ühel ja samal maal, ei olnud omavahel organisatsiooniliselt seotud. Seetõttu jäi põllumajanduse põhiline tootlik jõud, s. o. kolhooside tööjõud, justkui kõrvale peamistest tootmisvahenditest — traktoritest ja muudest masinatest.

Seetõttu hakkasid vennasvabariikide eesrindlikud kolhoosid juba 1955. aastal otsima ratsionaalsemaid organisatsioonilisi vorme masina-traktoripargi kasutamisel.²⁸ Eesti NSV kolhoosides rakendati 1957. aastal reas kolhoosides töö organiseerimise niisugust vormi, kus mitmetes masina-traktorijaamades anti põllumajanduslik tehnika vastava lepingu alusel kolhooside käsutusse kogu põllutööde perioodiks. Aastase töö kogemused õigustasid end igati nii meie vabariigis²⁹ kui ka naabervabariikides ja -oblastites.³⁰

Kuigi töö niisugune organiseerimine oli võrreldes endisega progressiivsem, ei lahendanud ta lõplikult masina-traktorijaamade ja kolhooside vahel tekkinud vastuolu. See lahendati 1958. aastal, kui partei ja valitsuse initsiatiivil reorganiseeriti masina-traktorijaamad ning põllumajanduslik tehnika müüdi kolhoosidele.

3. Töö organiseerimise vormide areng pärast masina-traktorijaamade reorganiseerimist (alates 1958. aastast)

1958. aasta oli kolhoositootmise arengus olulise murrangu aastaks. NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 1958. aasta märtsikuus vastuvõetud kolhoosikorra edasiarendamise ja masina-traktorijaamade reorganiseerimise seaduse³¹ ellurakendamine võimaldas muuta kolhoosimajandust veelgi tugevamaks, täiustada tootmise organiseerimist ja tõsta kolhoosnike heaolu.

Põllumajandusliku tehnika ostmine kolhooside poolt tõi tehnika kasutamisse täiesti olulisi, sisulisi muudatusi. Põhilisi tootmisvahendeid, sealhulgas traktoreid ja kombaine ning tööjõudu käsutab tootmises nüüd üks ettevõte — kolhoos. Masina-traktoripargi kasutamine sai ühtse tootmisprotsessi lahutamatuks osaks.

Kolhoosides tekkisid töö organiseerimise uued vormid — kolhooside traktoribrigaadid ning traktori-põllundus- ja traktori-kompleksbrigaadid. Iseseisvate traktoribrigaadidega kolhoosides kinnistati põllumajanduslik tehnika traktoribrigaadile, kes teenindas kõiki tootmisbrigaade terves kolhoosis. Traktori-

²⁸ В помощь изучающим экономку МТС, Москва 1956, lk. 185.

²⁹ V. Salopuhho, Põllumajandusliku tehnika kasutamine muutub efektiivsemaks, «Eesti Kommunist» 1958, nr. 5, lk. 73. J. Veevo, Traktoribrigaadidest ja uutest töövormidest, «Ühistöö» nr. 27 (1076), 4. III 1958.

³⁰ И. В. Лесгафт, Новые формы работы тракторной бригады в колхозе. За высокую культуру сельского хозяйства, Ленинград 1958, lk. 94.

³¹ Põllumajandusalaaseid direktiive, seadusandlikke ja ametkondlikke akte, I, Tallinn 1960, lk. 58.

põllundus- ja -kompleksbrigaadides kinnistati põllumajanduslik tehnika vahetult tootmisbrigaadidele.

NSV Liidu kolhoosides tervikuna kasvas aastail 1958 kuni 1960 ühtsete traktori-põllundusbrigaadide ja traktori-kompleksbrigaadide osatähtsus. Seejuures suurenes kompleksbrigaadide arv põllundusbrigaadide vähenemise arvel. Kui 1958. aasta alguseks oli kompleksbrigaade tootmisbrigaadide üldarvust 18,3%, siis 1960. aasta alguseks kasvas nende osatähtsus 29,2%-ni.³²

Aastail 1958 kuni 1960 oli töö organiseerimise erinevate vormide levikus olulisi nihkeid ka Eesti NSV kolhoosides, mida näeme tabelist 5. Praktika lükkas ümber arvamused, et ühtsete

Tabel 5

Töö organiseerimise vormid Eesti NSV kolhoosides (aastail 1958—1960)

Näitajad	1958		1959		1960	
	üld-arv	prot-senti-des üldar-vust	üld-arv	prot-senti-des üldar-vust	üld-arv	prot-senti-des üldar-vust
Tootmisbrigaade kokku* sealhulgas:	2297	100,0	2110	100,0	1826	100,0
1) põllundusbrigaadid nendest	1922	83,7	1799	85,3	1615	88,5
a) traktori-põllundusbrigaadid**	816	35,6	967	45,9	1014	55,5
b) põllundusbrigaadid (iseseisvate traktori-brigaadidega)	1106	48,1	832	39,4	601	33,0
2) kompleksbrigaadid nendest	234	10,2	187	8,8	143	7,8
a) traktori-kompleksbrigaadid**	141	6,1	102	4,8	91	5,0
b) kompleksbrigaadid (iseseisvate traktori-brigaadidega)	93	4,1	85	4,0	52	2,8
3) köögiviljakasvat- tus ja aiandusbrigaadid	141	6,1	124	5,9	68	3,7
Põllundus- ja kompleksbrigaade keskmiselt ühes kolhoosis	2,7	*	2,7	*	2,7	*

Märkused.

* Siia ei ole arvatud iseseisvaid traktoribrigaade.

** Siinhulgas on brigaadid, kellele on kinnistatud vaid osa kolhoosi masina-traktoripargist; osa masina-traktoripargist teenindab aga kõiki tootmisbrigaade.

³² И. П. Алтайский, Новое в организации труда в колхозах, Москва 1961, lk. 7.

traktori-põllumajandusbrigaadide loomine Eesti NSV kolhoosides ei ole võimalik.³³ Tabelis 5 olevad andmed näitavad, et viimase kolme aasta jooksul on märgatavalt tõusnud mehhaniseeritud tootmisbrigaadide (traktori-põllumajandusbrigaadid ja traktori-kompleksbrigaadid) osatähtsus. Samal ajal on vähenenud tootmisbrigaadide osatähtsus, kellele põllumajanduslikku tehnikat ei ole kinnistatud. 1958. aastal töötas kolhoosides 354 iseseisvat traktoribrigaadi, 1960. aasta lõpuks kahanes nende arv 198-ni. See asjaolu näitab, et kolhoosid püüavad üha enam kinnistada põllumajanduslikku tehnikat tootmisbrigaadidele. Sama suund valitseb ka Läti ja Leedu NSV kolhoosides.³⁴

Kompleksbrigaadide levikus oli haripunktiks 1958. aasta, mil kompleksbrigaade oli 10,2% tootmisbrigaadide üldarvust. Järgnevatel aastatel vähenes kompleksbrigaadide osatähtsus, langes 1960. aasta lõpuks 7,8 protsendini tootmisbrigaadide üldarvust. See on seletatav reas kolhoosides kompleksbrigaadide organiseerimisel tehtud vigadega, mis mõjusid pidurdavalt tootmise edasiarendamisele. Selletõttu likvideeriti mitmetes kolhoosides varem organiseeritud kompleksbrigaadid ja seal pöörduti tagasi tööorganiseerimise endiste vormide juurde.

Analüüsitava perioodil jätkub ka köögiviljakasvatuse- ja aianusbrigaadide osatähtsuse vähenemine, mis on seotud köögiviljakasvatuse osatähtsuse vähenemisega kolhoosides.

Muudatustest tootmisbrigaadide maakasutuses uuritava perioodil annab ülevaate tabel 6.

Tabel 6

Eesti NSV kolhooside (põllumajanduslike artellide) ja nende tootmisbrigaadide maakasutuse suurus (aastail 1958—1960)

Näitajad	1958	1959	1960
Keskmiselt ühe kolhoosi kohta hektarites:			
kokku maad	2586	2651	2769
sealhulgas põllumajanduslikult kasutatavat maad	1724	1766	1855
sellest põllumaad	734	757	799
Keskmiselt ühe tootmisbrigaadi kohta (välja arvatud köögiviljakasvatuse-, aianus- ja traktoribrigaadid) hektarites			
põllumajanduslikult kasutatavat maad	644	667	684
sellest põllumaad	274	286	294

³³ А. Я. Премет, Некоторые вопросы организации и оплаты труда в колхозе имени Мичурина Эстонской ССР. Новое в организации и оплате труда в колхозах, Москва 1957, lk. 31.

³⁴ Г. Войцеховский, По-хозяйски использовать колхозный тракторный парк, «Коммунист советской Латвии», 1959, № 11, lk. 48.

А. Старцев, Что дает колхозу собственная техника, «Техника в сельском хозяйстве», 1959, № 8, lk. 4.

Kui 1955. aastast kuni 1958. aastani valitses kolhooside ja nende tootmisbrigaadide maakasutuse väiksemaks muutumise tendents (vt. tabel 4), siis alates 1958. aastast pääseb maksvu-sele vastupidine suund. Nii on maakasutuse suurus võrreldes 1958. aastaga kasvanud 1960. aastaks keskmiselt ühe kolhoosi kohta 183 ha ehk 7,1% võrra ning põllumaa suurus keskmiselt ühe tootmisbrigaadi kohta 20 ha ehk 7,3% võrra.

Kolhooside maakasutuse keskmise suuruse kasv uuritaval perioodil toimus mitmete väiksemate kolhooside liitumise tõttu. Maakasutuse suurenemine osutus võimalikuks seetõttu, et enamik kolhoose oli muutunud majanduslikult tugevaks; kolhoosid olid saanud põllumajandusliku tehnika omanikeks ja tunduvalt oli tõusnud kolhooside juhtiva kaadri kvalifikatsioon.

Paralleelselt kolhooside maakasutuse suuruse kasvuga kulgev tootmisbrigaadide maakasutuse suurenemine on peamiselt tingitud asjaolust, et mõnedes kolhoosides taimekasvatustbrigaadides on töötajate arv vähenenud või on suurenenud vanemate kolhoosnike osatähtsus brigaadis. Selle tagajärjel tekkisid nendes brigaadides inimtööjõu vähesuse tõttu töö organiseerimisel raskused üksikute põllutööde tegemiseks. Kuivõrd nende tootmisbrigaadide isikulise koosseisu suurendamiseks ei olnud küllaldaselt võimalusi tööjõu juurdehankimise näol kolhoosi teistest tootmisharudest või väljastpoolt kolhoosi, siis jäi tootmisbrigaadi isikulise koosseisu arvulise suurendamise ainsaks vahendiks tootmisbrigaadide arvu vähenemine kolhoosis, millega kaasnes loomulikult tootmisbrigaadidele kinnistatava põllumajanduslikult kasutatava maaala suurenemine. Selle kõrval suurendati tootmisbrigaade ka põllumajandusliku tehnika parema kasutamise eesmärgil.

Analüüsitaval perioodil täiustusid töö organiseerimise brigaadisised vormid. Paljudes NSV Liidu vabariikides ja oblastites, kõige enam aga VNFSV kesk- ja lõunapiirkondade ning Ukraina NSV kolhoosides levib üha laialdasemalt brigaadisese töö organiseerimise uus vorm — kompleksse mehhaniseerimise lülid.³⁵ Neid lülisid moodustatakse teatud kultuuride, eeskätt rühvelkultuuride ja tehniliste kultuuride kasvatamiseks. Selles mõttes sarnanevad need lülidega, mida moodustati varem teatud kultuuride kasvatamiseks. Sisuliselt on aga need lüli kaks tüüpi täiesti erinevad. Kui varem moodustatud lülid põhinesid käsitsitööl, siis kompleksse mehhaniseerimise lülid, nagu ütleb juba nimetus, põhinevad kultuuride kasvatamise kompleksel mehhaniseerimisel.

Töö organiseerimise niisuguse vormi laialdasema rakendamise vajalikkust Eesti NSV põllumajanduslikes ettevõtetes rõhutati vabariigi põllumajandustöötajate nõupidamisel 1961. aasta

³⁵ А. Ф. Чешков, Бригады и звенья комплексной механизации, Москва 1960. lk. 3

märtsikuus.³⁶ Eesti NSV kolhoosides on aga töö organiseerimise lülilise vormi rakendamisel teatud iseärasused. Meil levivad vähe mitmeliikmelised lülid. Kõige enam levib töö organiseerimise niisugune vorm, kus ühele mehhanisaatorile kinnistatakse teatud kultuuride (mais, kartul) põllud või kultuurkarjamaa pinnad.³⁷ Analüüsitava perioodil kasvab kolhoosides pidevalt rühvelkultuuride hooldajate-mehhanisaatorite arv. Vähesel arvul töötab aga veel kultuurkarjamaa hooldajaid — mehhanisaatoreid.

Töö organiseerimise vormide arengus kolhooside loomakasvatuses on uuritav periood suurte muudatuste perioodiks. Töö organiseerimise progressiivsemate vormide rakendamist nõuavad eelkõige loomakasvatustehnikade laiaulatuslik mehhaniseerimine ja tootmistehnoloogia täiustamine.

Kolhoosides levivad üha enam uued loomapidamisviisid. Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi teaduslikud uurimistööd näitavad, et lehmade ja noorveiste vabapidamine, nuumsigade pidamine suurtes sulgudes ja kanade pidamine ümberehitatud suuremagabariidilistes sügava allapanuga kanalates annavad võrreldes seniste pidamisviisidega suurt majanduslikku efekti, võimaldades märkimisväärset töökulu kokkuhoidu.

Loomakasvatushoonete mehhaniseerimise ja tootmistehnoloogia täiustamise abil on saanud võimalikuks suurendada loomakasvatustöötajatele kinnistatavate loomade arvu. See kõik viib vältimatutele ümberkorraldamistele töö organiseerimises.

Veise- ja seakasvatuses iseloomustab töö organiseerimise uusi vorme senisest palju põhjalikum loomakasvatustöötajatevaheline tööjaotus ja spetsialiseerumine. Kui varem spetsialiseerusid veise- või seakasvatustöötajad ühe või teise loomaliigi erinevate soo- ja vanusegruppide hooldamiseks, siis nüüd hakkavad nad spetsialiseeruma erinevate tööoperatsioonide tegemiseks kas veiste või sigade üksikute soo- ja vanusegruppide hooldamisel. Rohkem levib niisugune tööjaotus ja spetsialiseerumine veisekasvatuses, eeskätt just lüpsikarjabrigaadides, sest siin on töötajate suurema arvu tõttu rohkem võimalusi paremaks tööjaotuseks.

Niisugusele töövormile on iseloomulik lüpsjate-karjatalitajate loobumine neile kinnistatud loomagrupidest ja üleminek karja ühisele hooldamisele terve töötajate grupi poolt. Seda nimetatakse töö organiseerimise grupiviisiliseks vormiks, kusjuures töögrupp võib olla lüpsikarjabrigaadi (või vastavalt karjabrigaadi,

³⁶ A. Müürissepp, Vabariigi põllumajanduse ülesanded NLKP Keskkomitee jaanuaripleenumi otsuste valgusel. Ettekanne vabariigi põllumajandustöötajate nõupidamisel 28. märtsil 1961. a., «Rahva Hääle» nr. 75 (5575), 29. III 1961.

³⁷ I. Jürisson, Kultuurkarjamaatööde komplekssest organiseerimisest ja mehhaniseerimisest. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1960, nr. 16, lk. 721. J. Veevo, Maisipõllul vastutab mehhanisaator. «Rahva Hääle» nr. 115 (5615), 17. V 1961.

loomakasvatustöörühma) allüksus või lüpsikarjabrigaad tervikuna. Reas majandeis saadud positiivsed kogemused³⁸ näitavad, et töö organiseerimise grupiviisiline vorm loomakasvatuses võimaldab töö koostöö ja sügavama tööjaotuse alusel tõsta tööviljakust ning loob võimalused loomakasvatustöötajatele normaalse, 7-tunnilise tööpäeva kehtestamiseks.

Töö organiseerimise vormide arenguga analüüsitava perioodil kaasnes põllumajandustöötajate laiaulatuslik sotsialistlik võistlus. Eriti hoogustus see 1961. aastal, mil NLKP XXII kongressi poolt võeti vastu kommunismi ülesehitamise ajalooline dokument — NLKP uus programm. Üha laialdasemalt levib kolhoosides kommunistliku töö liikumine, mis on sotsialistliku võistluse kõrgemaks vormiks. Kommunistliku töö nimetuse eest võistlevad üksikisikud, põllundus- ja kompleksbrigadid, lüpsjate, seatalitajate ja mehhanisaatorite brigadid ning koguni terved kolhoosid. Järjest suuremale arvule üksikisikutele ja kollektiividele omistatakse see austav nimetus.

Praktika näitab, et just need töötajad ja kollektiivid, kes võtavad osa kommunistliku töö liikumisest, on pionierideks töö organiseerimise progressiivsete vormide ellurakendamisel.

On ju kommunistliku töö lahutamatuks osaks võitlus kõrgema tööviljakuse eest, selle saavutamise üheks vahendiks aga töö organiseerimise vormide edasine täiustamine. Seega on töö organiseerimise vormide edasine areng lahutamatult seotud kommunistliku töö liikumisega.

4. Töö organiseerimise vormide edasine arendamine kolhoosides

NLKP programm kavandab lähemaks kahekümneks aastaks põllumajanduse arendamise suurejoonelised ülesanded. Põllumajandustoodangu üldmahtu tuleb suurendada sel perioodil kolme ja poole kordseks.³⁹ Eesti NSV kolhoosidel ja sovhoosidel tuleb põllumajandussaaduste tootmist suurendada sel ajavahemikul ligi neli korda.⁴⁰ See nõuab kõrgetasemelist töö organiseerimist ja töö organiseerimise kõige eesrindlikumate vormide juurutamist.

Nagu käesoleval ajal, nii jääb ka tulevikus põllumajandussaaduste tootmisel kehtima nõue, et põllundust ja loomakasvatust tuleb arendada kooskõlastatult.

Selles mõttes pakub töö organiseerimise kompleksbrigadiline vorm Eesti NSV kolhoosidele erilist huvi. Kompleksbrigadide progressiivsust on rõhutatud partei ja valitsuse reas dokumenti-

³⁸ A. Kalm, Ühiselt läheb jõudsamini. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1961, nr. 16, lk. 738. V. Lehtla, Kõrge tööviljakuse nimel. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1961, nr. 15, lk. 673.

³⁹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 72.

⁴⁰ L. Blumenfeld, Teel kommunismile. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1961, nr. 20, lk. 914.

des. NLKP Keskkomitee 1961. aasta jaanuaripleenumi otsuses märgitakse, et tuleb «lähtuda vajadusest laialdasemalt organiseerida mehhaniseeritud kompleksbrigaade põllunduses ja loomakasvatuses töötamiseks».⁴¹

Vabariigi mitmete kolhooside kogemused näitavad, et ka Eesti NSV kolhoosides on kompleksbrigaadide moodustamine ennast igati õigustanud.⁴² Eriti progressiivseks osutuvad isemajandavad kompleksbrigaadid, mis on kompleksbrigaadide kõrgemaks vormiks, võimaldades rahaliste ja materiaalse vahendite ökonoomset kulutamist ning kolhoosnike materiaalse huvi tõstmist.

Uurimused näitavad, et kompleksbrigaadid töötavad eriti hästi seal, kus brigaadidele on kinnistatud masina-traktoripark. Tehnika kinnistamine tootmisbrigaadidele võimaldab tootlikumalt kasutada traktoreid ja muid masinaid. Ühtlasi on siis tootmisbrigaadis paremad võimalused majandisese isemajandamise rakendamiseks, mis omakorda loob eeldused masina-traktoripargi ökonoomsemaks kasutamiseks. Tootmisbrigaadidele traktorite kinnistamise vajalikkust kinnitavad ka Läti NSV kolhooside kogemused.⁴³

Kompleksbrigaadide organiseerimise senise praktika peamine puudus seisab selles, et ei ole küllaldaselt arvestatud majandisese spetsialiseerumise vajalikkust. Kompleksbrigaadide vahel püüti jaotada võrdselt kõik loomaliigid, mis aga põhjustas eba- tootlikke kulutusi loomade pidamisel ja ei soodustanud ajakohaste loomakasvatushoonete ehitamist. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi uurimused näitavad, et enam-vähem igasse tootmisüksusesse tuleksid paigutada lehmad ja tööhobused; noorveised ja sead tuleksid paigutada vastavalt majandi suurusele 1—2 tootmisüksusesse ning lambad ja kodulinnud koondada kumbki ühte keskusesse.⁴⁴

Uurimused näitavad, et kõige edukamalt on töötanud suuremate kompleksbrigaadidega kolhoosid, sest seal on võimalik põhilised loomaliigid jaotada kompleksbrigaadide vahel nii, et on tagatud loomade arvu selline kontsentratsioon, mis võimaldab rakendada kõige ajakohasemaid ja täiuslikumaid mehhaniseeritud loomapidamisviise. Paljude majandis pole just tootmisbrigaadide väiksuse tõttu ja selle tõttu, et väikeses majandis on kõik loomakasvatushooned koondatud ühte keskusesse, seniajani saadud kasutusele võtta töö organiseerimise kompleksbrigaadilist

⁴¹ NLKP Keskkomitee 1961. aasta jaanuaripleenumi materjale, Tallinn 1961. lk. 401.

⁴² J. Veevo, Kompleksbrigaadilise töö organiseerimine Jõgeva rajooni kolhoosides. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1961, nr. 23, lk. 1057.

⁴³ Г. А. Вонцеховский, Использование тракторного парка в колхозах Латвийской ССР, Рига 1961, lk. 26.

⁴⁴ A. Ratt, Kolhoosi- ja sovhoosikeskuse paiknemist mõjustavad tegurid ja nende majanduslik tähtsus. «Nõukogude Eesti majandus 1940—1960», Tallinn, 1960, lk. 437.

vormi. Ka rahvademokraatiamaade kogemused kinnitavad, et kompleksbrigaad peab olema küllaldase suurusega, sest siis on loomakasvatustehnikas võimalik kasutada suurtootmisele vastavat tehnoloogiat.⁴⁵ Seetõttu tuleb kolhooside tootmisbrigaadide suurendamist lugeda edasiviivaks nähtuseks, sest see võimaldab rakendada töö organiseerimise efektiivsemaid ja täiuslikumaid vorme. Ka Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi uurimused majandi tootmisüksuse optimaalse suuruse kohta⁴⁶ näitavad, et senised brigaadid kolhoosides ei vasta oma maa-ala suuruselt põhimõtetele, mis esitatakse nõuetekohasele tootmisüksusele. Lõpuks kinnitavad kolhooside masina-traktoripargi kasutamise kogemused, et põllumajandusliku tehnika kinnistamine tootmisbrigaadidele on võimalik eelkõige suuremate tootmisbrigaadidega kolhoosides.⁴⁷

Üldtoodust tuleb järeldada, et juba praegu ja eriti lähemas tulevikus ei ole kolhoosi kompleksbrigaad üksnes ainult töö organiseerimise vormiks, vaid on ka tootmise organiseerimise vormiks. Üha enam eeldusi selleks loob tootlike jõudude kasvu alusel toimuv tootmisbrigaadide ja kolhooside suurenemine.

Seda kinnitab kolhoosi kompleksbrigaadide ja sovhoosi osakondade võrdlus, mis näitab, et töö ja tootmise organiseerimise seisukohalt ei ole kolhoosi kompleksbrigaadi ja sovhoosi osakonna vahel kuigi suuri sisulisi erinevusi. Suuremates kompleksbrigaadides on moodustatud eraldi karjabrigaadid. Viimased on olemas ka sovhoosi osakondades. Enamikel juhtudel on nii kolhoosi kompleksbrigaadile kui ka sovhoosi osakonnale kinnistatud põllumajanduslik tehnika. Praegune kolhoosi kompleksbrigaad erineb sovhoosi osakonnast sellepoolest, et kompleksbrigaadi brigadir juhib otseselt taimekasvatustes töötavate kolhoosnike tööd. Sovhoosi osakonna juhataja juhib tööd taimekasvatustes põllundusbrigadiri või -brigadiride kaudu, vaatamata sellele, et suurel osal juhtudel osakonna koosseisus on ainult üks põllundusbrigaad.

Tootmisbrigaadide suurendamiseks kolhoosides, selleks et välja kujundada optimaalse suurusega tootmisüksust, kus on parimad võimalused taime- ja loomakasvatuse seostamiseks ja põllumajandusliku tehnika ratsionaalseks ärakasutamiseks, ei ole aga paljudel kolhoosidel praegusel momendil vajalikke eeltingimusi. Suur osa vabariigi kolhoosidest ei saa suurendada maa-alaliselt olemasolevaid põllundus- ja kompleksbrigaade loomakasvatustelise

⁴⁵ М. Минков, Новые формы организации и оплаты труда в трудовых кооперативных сельскохозяйственных хозяйствах. «Международный сельскохозяйственный журнал» 1958, № 3, lk. 44.

⁴⁶ A. Ratt, Majandi tootmisüksuse optimaalsest suurusest. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1961, nr. 22, lk. 1017.

⁴⁷ J. Veevo, Kolhooside masina-traktoripargi kasutamise organisatsioonilised vormid. Käsikiri. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituut. Tallinn 1961.

tootmishoonete ja ka kolhoosnike elumajade laialipillatuse ning teiste põhjuste tõttu. Niisuguses olukorras tähendaks praeguste põllundus- ja kompleksbrigaadide maa-alade tunduv suurendamine töö organiseerimise taseme langust, mis loomulikult pidurdaks kolhoosimajanduse kiiret arengut. Seepärast üleminekul optimaalse suurusega tootmisüksusele tuleb, lähtudes iga majandi kohapealsetest konkreetsetest tootmistingimustest, leida töö ja tootmise organiseerimise kõige sobivamad vormid.

Ühel osal kolhoosidel on võimalik jõuda tootmisüksuse optimaalse suuruseni ilma senist töö organiseerimise süsteemi muutmata. Nendes kolhoosides on kompleksbrigaadi brigadir taimekasvatuses töötavate kolhoosnike töö otseseks organiseerijaks, kusjuures ta juhib ka loomakasvatajate tööd, seda küll mitte otseselt, vaid loomakasvatuse-(karja-) brigadiri kaudu.

Teisel osal kolhoosidest võib osutuda otstarbekohaseks kompleksbrigaadi raamides taimekasvatuses töötavaist kolhoosnikest territoriaalsel printsibil (arvestades kolhoosnike elukohta) lülide ehk töögruppide moodustamine. Lüli- ehk grupivanemad on kompleksbrigaadi brigadiri abilisteks töö jaotamisel kolhoosnikele, kusjuures nad ise võtavad tootmistööst osa. Ka sel juhul on loomakasvatajate töö otseseks organiseerijaks loomakasvatusbriadir.

Lõpuks tuleb teatud osal kolhoosidest rakendada töö ja tootmise organiseerimise niisugust süsteemi, kus kompleksbrigaadi raames taimekasvatuses töötavaist kolhoosnikest tuleb moodustada eraldi põllumajandusbrigaadid. Sel juhul ei ole kompleksbrigaad enam töö organiseerimise vorm, kuna tootmisüksuses on moodustatud tootmisharude viisi nii põllundus- kui ka loomakasvatusbriigaadid. Siin tuleb loobuda terminist «kompleksbrigaad» ja selle asemel kasutada sobivat terminit «kolhoosi osakond».

Peab märkima, et mitmed vabariigi kolhoosid, nagu Tartu rajooni «Võnnu», Põlva rajooni «Punase Lipu» jt., mis organiseeriti endiste väiksemate kolhooside baasil, on rakendanud viimati nimetatud töö ja tootmise organiseerimise süsteemi. Nendes kolhoosides on moodustatud sovhoosiosakonna-taolisi osakondi, kus on omakorda moodustatud põllundusbrigaadid.

Nende kõrval leidub kolhoose, nagu Rakvere rajooni «Kungla», Harju rajooni «Tuleviku» jt. kolhoosid, kes varem moodustatud kompleksbrigaade, kus muidugi ei ole eraldi põllundusbrigaade, on samuti hakanud nimetama kolhoosi osakondadeks.

NLKP programmis öeldakse: «Kolhooside majanduslik tõus võimaldab täiustada kolhoosisiseseid suhteid: . . . lähendada töö normeerimist, organiseerimist ja tasustamist tasemele ja vormidele, mis on välja kujunenud riiklikes ettevõtetes . . .».⁴⁸ Nii

⁴⁸ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 76.

ongi kolhoosi kompleksbrigaad (kolhoosi osakond) töö ja tootmise organiseerimise niisuguseks vormiks, mis aitab kiirendada riikliku ja kolhooslik-kooperatiivse omandi üldrahvalikuks kommunistlikuks omandiks ühtesulamise ajaloolist protsessi.

Eesmärgiks ei ole mitte mehhaaniliselt ja analüüsivõime järgida sovhoosides praegu kehtivat töö ja tootmise organiseerimise süsteemi, kuna ka see vajab täiustamist, vaid igas majandis rakendada töö ja tootmise organiseerimise kõige ratsionaalsemaid vorme.

Eeloleva kahekümne aasta jooksul toimub töö organiseerimise vormide pidev arenemine. Esialgsete arvestuste järgi on teise aastakümne lõpuks praeguse 679 kolhoosi, 173 sovhoosi ja teiste riiklike majandite asemel Eesti NSV-s vaid 300—400 kommunistlikku tüüpi põllumajanduslikku suuretevõtet,⁴⁹ osa neist agraar-industriaalkoondistena. Sellepärast võib perspektiivselt töö organiseerimise vorme ette kujutada järgmistena.

Põhiliseks on ikkagi täielikult mehhaniseeritud kompleksbrigaad, mis on ühtlasi ka tootmise organiseerimise vormiks. Kompleksbrigaadi tööpiirkonnaks on üks tootmisüksus. Seega kuuluvad mehhaniseeritud kompleksbrigaadi koosseisu kõik antud tootmisüksuses töötavad põllumajandustöötajad. Mehhaniseeritud kompleksbrigaadides organiseeritakse lülid ehk töögrupid, kelle liikmed töötavad traktorite, kombainide ja muude mehhanismide abil. Taimekasvatuses moodustatakse töögruppe enamikel juhtudel teatud kindlate tööde tegemiseks, kusjuures nad võivad olla alalised või ajutised. Loomakasvatuses moodustatakse töögruppe eri loomaliikide ja nende soo- ja vanusegruppide viisi, kusjuures need töögrupid on peamiselt alalised.

Sõltuvalt tootmise organiseerimise ja majandi juhtimise struktuurist (kas majandis on osakonnad, mis on administratiivseteks ja majanduslikeks üksusteks või osakondi ei ole) on otsustavkohane osa traktoreid ja spetsiaalseid mehhanisme koondada kas osakondadesse või majandi keskusse. Need mehhanismid teenindaksid majandi kõiki tootmisbrigaade. Nii näiteks oleks loomulik, et igas osakonnas või majandi keskus moodustataks spetsiaalne lüli orgaaniliste väetiste varumiseks, samuti keemiliseks umbrohutõrjeks.

Töö organiseerimise eespool kirjeldatud vormide rakendamisel on sõltuvalt erinevatest tootmistingimustest muidugi mitmesuguseid lahendusvõimalusi. Need leitakse põllumajanduse edasise arengu käigus.

Et täita NLKP programmis antud kommunistliku ühiskonna üleshitamise õilsat ülesannet ning lahendada põllumajanduse arendamise probleeme, tuleb põllumajandustöötajatel palju tööd teha. Põllumajanduslik töö sõna kitsamas mõttes aga muutub

⁴⁹ R. Antons, Kujunevad uued ühiskondlikud suhted. «Rahva Hääli» nr. 278 (5778), 26. XI 1961.

tööstusliku töö eriliigiks. Selleks, et komplekselt mehhaniseerida põllumajanduslikke tootmisprotsesse, peab põllumajandustöötaja tööprofiil muutuma väga suurel määral. Tuleviku põllumajandustöötaja on põllumajandusliku ettevalmistusega mehhanisaator, kellel peab olema mitu kutseala. Seepärast tuleks praegu pöörata senisest veelgi enam tähelepanu põllumajandustöötajate õige tööprofiili väljakujundamisele, suurendades põllumajandusliku tehnika kasutamise oskust.

ОРГАНИЗАЦИЯ ТРУДА И РАЗВИТИЕ ЕЕ ФОРМ В КОЛХОЗАХ ЭСТОНСКОЙ ССР

Я. Везво

Резюме

Значение научно обоснованных и прогрессивных организационных форм труда в колхозном производстве заключается прежде всего в том, что вопросы организации труда очень тесно связаны с повышением производительности труда при производстве сельскохозяйственной продукции. В связи с ростом производительности труда неизбежно повышение уровня организации труда, а также совершенствование форм организации труда. При помощи последних в свою очередь достигается повышение производительности труда.

Применение передовых форм организации труда позволит правильно распределять колхозников между отдельными производственными отраслями, целесообразно объединять общественные интересы колхоза и личные интересы колхозников и рационально использовать рабочую силу и технику колхозов. Прогрессивные формы организации труда имеют и очень большое воспитательное значение.

В первые годы колхозного производства образовалась постоянная производственная бригада, которая является основной формой организации труда в колхозах. В связи с развитием колхозного производства постоянно совершенствовались формы организации труда. Основной формой организации труда остается до сего времени и останется в будущем постоянная производственная бригада, так как на основе кооперирования, распределения труда, а также специализации работников можно более рационально использовать рабочую силу и сельскохозяйственную технику.

Наряду с отраслевыми и специализированными, т. е. полеводческими и животноводческими бригадами, колхозы республики начиная с 1956 года стали создавать комплексные бригады, которые по сравнению с отраслевыми и специализированными бригадами, являются более прогрессивными, так как они

дают возможность для согласованного развития растениеводства и животноводства.

Очень большие изменения в развитие форм организации труда внес 1958 год, когда колхозы приобрели сельскохозяйственную технику. В колхозах возникли новые формы организации труда — колхозные тракторные бригады, тракторно-полеводческие и тракторно-комплексные бригады. Совершенствовались и внутрибригадные формы организации труда.

В настоящее время является актуальным дальнейшее развитие форм организации труда. Из проведенных исследований видно, что для применения прогрессивной формы организации труда — комплексных бригад имеются самые большие предпосылки в крупных колхозах, где одновременно находятся более крупные производственные бригады. Там имеются и лучшие возможности для закрепления сельскохозяйственной техники за производственными бригадами, что способствует более эффективному ее использованию.

Перед увеличением же земельной площади производственных бригад стоит много препятствий. Поэтому при переходе на оптимальный размер производственной единицы необходимо, чтобы комплексная бригада была не только формой организации труда, но одновременно и формой организации производства.

Применением комплексно-бригадной формы организации труда и производства возможно совершенствовать внутриколхозные отношения и приблизить формы организации труда в колхозах к уровню, существующему в государственных предприятиях. Тем самым будет ускорен процесс слияния государственной и колхозно-кооперативной собственности в общенародную коммунистическую собственность.

В перспективных сельскохозяйственных предприятиях коммунистического типа формой организации труда будут механизированные комплексные бригады со звеньями или рабочими группами, которые работают с тракторами, комбайнами и другими механизмами. В связи с этим в настоящее время следует больше обращать внимания на правильный выбор профиля будущих работников сельского хозяйства, уделяя особое внимание правильному использованию сельскохозяйственной техники.

ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА РАБОТЫ ГРУЗОВЫХ АВТОМОБИЛЕЙ, ОПЛАЧИВАЕМЫХ ПО ЧАСОВОМУ ТАРИФУ

М. Кууск

Кафедра финансов и кредита

В нашей стране автомобильный транспорт является быстро развивающейся частью единой транспортной системы. Удельный вес автомобильных перевозок в общем грузообороте страны из года в год растет: в 1955 году он составлял 3,7%¹, в 1960 году — уже 5,0%², а по семилетнему плану развития народного хозяйства СССР должен составить в 1965 году 5,7—5,8%³. В то время, как грузооборот железнодорожного транспорта увеличится за семилетие на 39—43 процента⁴, грузооборот автомобильного транспорта увеличится в 1,9 раза⁵. Общий объем перевозок (в тоннах) автомобильным транспортом за семилетку возрастет примерно на 72%⁶. Дальнейшее развитие получит также автомобильный транспорт общего пользования, т. е. работа специализированных автохозяйств, обслуживающих перевозками любые организации, в противоположность автохозяйствам чисто ведомственным.

Осуществленная реорганизация управления промышленностью и строительством создала условия для ликвидации мелких, неэкономичных автохозяйств. В 1955 году удельный вес грузового автотранспорта общего пользования в перевозках грузов автомобильным транспортом (в тоннах) составлял в среднем по СССР 12,1%, в Эстонской ССР 21,6%; в 1960 году —

¹ Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник. М., Госстатиздат, 1961, стр. 533.

² Там же.

³ Там же.

⁴ Контрольные цифры развития народного хозяйства СССР на 1959—1965 годы. М., Госполитиздат, 1959, стр. 53.

⁵ Там же, стр. 55.

⁶ Е. Ф. Рудой, Т. И. Лазаренко. Развитие транспорта и связи в СССР 1959—1965. М., Госпланиздат, 1960, стр. 44.

в СССР 20,2%, в ЭССР 61,5%⁷. В течение 1955—1960 гг. удельный вес грузового автотранспорта общего пользования в общем грузообороте возрос в СССР с 21,8% до 27,6%, в ЭССР с 27,6% до 57,7%⁸. Из приведенных данных видно, что темпы ликвидации мелких ведомственных автохозяйств, связанной с передачей машин в автохозяйства общего пользования, в Эстонской ССР оказываются более быстрыми, чем в среднем по Советскому Союзу. В Эстонской ССР все автохозяйства общего пользования подчинены Республиканскому тресту автомобильного транспорта министерства автомобильного транспорта и шоссейных дорог Эстонской ССР, в том числе и те автохозяйства, которые раньше подчинялись совнархозу.

По ликвидации ведомственных автохозяйств все перевозки, которые раньше относились к ведомственным автохозяйствам, легли на автотранспорт общего пользования.

Обслуживание предприятий и организаций грузовым автотранспортом общего пользования производится либо с оплатой за тонну перевезенного груза в зависимости от расстояния перевозки и класса груза (так называемая сдельная оплата), либо с оплатой по часовому тарифу, т. е. за час предоставления машины в распоряжение заказчика в зависимости от грузоподъемности автомобиля, но независимо от работы, выполняемой машиной за это время.

Грузовые автомобили, работающие по часовому тарифу, или условно называемые «почасовые» автомобили⁹, предназначены для обслуживания государственных, кооперативных и общественных организаций и предприятий мелкими грузовыми автоперевозками, при которых трудно учесть количество груза, например, для обслуживания торговых предприятий, некоторые перевозки для строительных организаций, внутрихозяйственные перевозки и т. д. При этом отдельные перевозки производятся на близкое расстояние, затрачивается значительное время на погрузку и разгрузку, а иногда на простои. Оплата таких перевозок из расчета тонн перевезенного груза потребовала бы заполнения весьма сложной и объемистой документации, сложных расчетов и оказалась бы весьма невыгодной для автохозяйства, которое при таких условиях не имело бы стимула к своевременному и полному удовлетворению транспортных нужд предприятий и организаций. Все это привело к тому, что потребность в «почасовых» грузовых автомобилях резко возросла.

В системе грузового автотранспорта общего пользования Эстонской ССР удельный вес грузовых автомобилей, работаю-

⁷ Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник. М., Госстатиздат, 1961, стр. 560, 556.

⁸ Там же.

⁹ Далее будет употребляться сокращенное название «почасовой» автомобиль.

щих по часовому тарифу, в 1958 году составлял 3,05%, а в 1960 году уже 24,50%. В 1960 году в абсолютном большинстве автохозяйств удельный вес «почасовых» машин колебался от 11 до 19%. Зато в некоторых автохозяйствах, где сосредоточен автомобильный парк для обслуживания торговли, удельный вес «почасовых» машин доходил до 70%, что и привело к повышению среднего процента до 24,5. По состоянию на 1 июля 1961 года удельный вес «почасовых» автомобилей в целом по ЭССР не изменился, но в автохозяйствах города Таллина в общем повысился, в остальных же хозяйствах понизился.

В 1960 году все автохозяйства республики в части «почасовых» автомобилей работали рентабельно. Из 26 автохозяйств в 20 уровень рентабельности работы «почасовых» грузовых автомобилей оказался выше, чем грузовых автомобилей на сдельной оплате. В среднем по республике рентабельность «почасовых» грузовых автомобилей составляла 15,7%, а у грузовых автомобилей на сдельной оплате 12,7%.

В I полугодии 1961 года уровень рентабельности «почасовых» автомашин несколько понизился (до 13,4%). В одной автобазе в результате работы «почасовых» автомобилей даже намечился убыток. В то же время автомобили на сдельной оплате стали работать рентабельнее (уровень рентабельности 21,8%). Причины столь резкого повышения рентабельности автомобилей, работающих на сдельной оплате, нуждаются в выяснении.

В связи с ростом удельного веса «почасовых» автомобилей в автохозяйствах общего пользования возникает необходимость глубокого экономического анализа их работы. Если экономический анализ работы грузового автотранспорта при сдельной оплате в достаточной мере изучен, то методика такого анализа для «почасовых» автомобилей еще не разработана. В результате анализа должен быть получен ответ на следующие вопросы: 1) чем объясняется, как правило, более рентабельная работа «почасовых» автомобилей в сравнении с сдельной оплатой; 2) удовлетворяет ли работа «почасовых» автомобилей предприятия и организации, которые ими обслуживаются; 3) приводит ли перевод автомобилей со сдельной оплаты на почасовую к более эффективному, более рациональному и экономичному использованию автотранспортных средств в целом по народному хозяйству.

Ответ на первый из поставленных вопросов ясен даже без иллюстрации доказательств цифровым материалом. Перевод автомобилей на почасовой тариф снимает с автохозяйства всякие заботы об эффективности использования машин, находящихся в наряде. Простаивают ли машины целый день или что-то перевозят, много ли груза они перевезут за часы такой «работы» — это с точки зрения получаемой оплаты автохозяйству

безразлично, но с точки зрения получения прибыли, повышения рентабельности автохозяйство как раз заинтересовано в том, чтобы машины, работающие на почасовой оплате, как можно меньше перевезли грузов, как можно меньшее расстояние прошли, как можно больше стояли. Тогда будет меньше затрачено горючего и смазочных материалов, будет меньше износ самих машин и автошин, меньше затрат на ремонт и т. д., а значит будет больше получено прибыли. В этом и причина повышенной рентабельности «почасовых» грузовых автомобилей.

Ответ на второй вопрос может быть получен в предприятиях и организациях, которые обслуживаются «почасовыми» автомобилями. По отзывам этих организаций работа «почасовых» автомашин их вполне устраивает: автохозяйство, как правило, охотно предоставляет грузовые машины, машиной можно пользоваться для любых нужд (даже для пассажирских перевозок, что встречается далеко не редко), можно не заботиться о полном использовании грузоподъемности машины, никто не фиксирует, что машина стояла дольше положенного времени под погрузкой и разгрузкой или вообще простаивала хоть большую часть дня. Наконец, не нужно по настоянию шофера приписывать в путевой лист «липовые» поездки. В настоящее время количество приписок фактически непроеденных километров и фактически неперевазанных грузов при сдельной оплате значительно сократилось, чему способствовало внедрение новой документации. Однако появился новый вид приписок, специфический для «почасовых» автомобилей: приписка фактически неотработанных у клиента часов и километров, которые шофер использует для «левых» перевозок. Борьба с такими приписками пока еще не налажена. Единственная претензия предприятий и организаций, обслуживаемых «почасовыми» автомобилями, это — удорожание автоперевозок по сравнению с расходами, которые несло предприятие, имея автомашины в своем хозяйстве. А ведь казалось бы, что должно быть как раз наоборот, т. е. пользование автомобилями, находящимися в ведении специальной организации, должно было бы обходиться потребителям перевозок дешевле. С точки зрения эффективности использования транспортных средств положение, по мнению тех же потребителей, не изменилось: и при собственных автомобилях эти предприятия не очень заботились о полной загрузке рабочего времени машины, о полном использовании грузоподъемности машины и пр.

Наконец, ответ на третий вопрос уже очевиден: перевод автомобилей на почасовую оплату хотя и представляет определенные удобства для автохозяйств и для предприятий и организаций, пользующихся «почасовыми» автомобилями, но не стимулирует и не обеспечивает повышения эффективности использования транспортных средств в масштабах всего народного

хозяйства. В этом отрицательное значение «почасовых» грузовых автомобилей и увеличения удельного веса их в общем числе грузовых автомобилей с точки зрения всего народного хозяйства.

Однако, нельзя ограничиваться рассуждениями, необходим конкретный экономический анализ работы «почасовых» грузовых автомобилей, необходимо сравнение возможно большего числа эксплуатационных и экономических показателей работы грузовых автомашин на почасовой и сдельной оплате. Какие же показатели могут быть использованы для этого? Какие документы могут быть источником получения этих показателей и их последующего анализа?

Прежде всего напомним, что при сдельной оплате работы грузовых автомобилей действующая форма путевого листа дает возможность исчислить:

- 1) время пребывания в наряде (автомобиле-часы), в том числе:
  - а) в движении;
  - б) под погрузкой и выгрузкой;
  - в) простои по технической неисправности;
  - г) непроизводительные простои;
- 2) общий пробег, в том числе с грузом;
- 3) объем перевозок в тоннах;
- 4) грузооборот в тонна-километрах;
- 5) число ездов с грузом.

С использованием перечисленных выше данных могут быть получены следующие эксплуатационно-экономические показатели:

- 1) среднее расстояние перевозки;
- 2) средняя длина ездки с грузом;
- 3) коэффициент использования пробега;
- 4) средняя техническая скорость;
- 5) эксплуатационная скорость;
- 6) время простоя под погрузкой и выгрузкой;
- 7) коэффициент использования грузоподъемности;
- 8) производительность на один автомобиле-день работы в тоннах и тонна-километрах;
- 9) выработка на один тонна-час работы в тоннах и тонна-километрах.

Этих показателей, как правило, бывает достаточно, чтобы судить об эффективности использования грузовых автомобилей.

При работе грузовых автомобилей на почасовой оплате в путевых листах приводятся данные только о количестве часов пребывания автомобиля в распоряжении клиента, а также све-

**Перечень показателей, имеющих в «Отчете о работе
автотранспорта общего пользования»**

Показатели	Форма № Т-1		Форма № 1		Форма № 2	
	Грузовые автомобили		Грузовые автомобили		Грузовые автомобили	
	на сдель- ной оплате	по поча- совой оплате	на сдель- ной оплате	по поча- совой оплате	на сдель- ной оплате	по поча- совой оплате
А	1	2	3	4	5	6
1. Списочное число автомобилей на конец отчетного периода						
2. Их общая грузоподъемность на конец отчетного периода	×	×			×	×
3. Автомобиле-дни пребывания в хозяйстве — всего в том числе:						
а) в работе						
б) в ремонте и ожидании его	×	×				
в) в простоях в исправном состоянии из них:						
ва) из-за отсутствия шин	×	×				
вб) из-за отсутствия горючего	×	×				
вв) из-за отсутствия грузов	×	×	×	×		
вг) из-за отсутствия шоферов	×	×				
вд) из-за бездорожья	×	×				
ве) в связи с выходными и праздничными днями	×	×	×	×		
вж) по прочим причинам	×	×	×	×		
4. Автомобиле-тонно-дни пребывания в хозяйстве в том числе в работе	×	×				
5. Автомобиле-часы в наряде в том числе:						
а) в движении	×	×		×		×
б) в простое под погрузкой и выгрузкой	×	×		×		×
в) в непроизводительном простое	×	×	×	×		×
г) в простое по технической неисправности	×	×	×	×		×
д) оплачиваемые автомобиле-часы	×		×		×	
6. Общий пробег автомобилей в том числе пробег с грузом		×		×		×
7. Перевезено тонн		×		×		×
8. Выполнено тонна-километров		×		×		×
9. Возможные тонна-километры	×	×		×		×
10. Число ездов с грузом	×	×	×	×		×

дения о количестве пройденных за это время километров. В путевых листах нет никаких данных о том, как именно использовалась машина: сколько времени она работала, сколько времени стояла под погрузкой и разгрузкой, сколько стояла в ожидании работы, сколько грузов перевезла, на какое расстояние.

Основным источником анализа хозяйственной деятельности автохозяйств является отчетность, но содержание отчетности зависит от наличия первичных данных.

Автохозяйства общего пользования Эстонской ССР своей вышестоящей организации высылают «Отчет о работе автотранспорта общего пользования» (месячный — форма № Т-1 и квартальный — форма № 1, обе формы утверждены ЦСУ ЭССР 11 марта 1961 г.). В упомянутых отчетах особо выделены показатели, относящиеся к автомобилям, работающим на почасовой оплате, но перечень этих показателей оказывается существенно сокращенным по сравнению с показателями, относящимися к автомобилям на сдельной оплате (см. таблицу 1, в которой знаком «х» обозначены незаполняемые в отчетности показатели). Данные о годовом отчете приведены на основе годового отчета (форма № 2) за 1961 год.

Как видно из таблицы 1, наибольшее количество показателей приводится в квартальной и годовой отчетности; в месячном отчете количество их сокращено, хотя на практике они могли бы быть получены. В части работы «почасовых» автомобилей не заполняются те показатели, сведения о которых на практике получить невозможно, например, автомобиле-часы под погрузкой и разгрузкой, автомобиле-часы в движении. Интересно отметить, что в отчетах (форма № 1) автохозяйств ЭССР проставляются цифровые показатели о пробеге с грузом, о количестве перевезенных грузов и выполненных тонна-километрах (п.п. 6, 7 и 8 в табл. 1) «почасовыми» автомобилями, хотя этих данных в путевых листах нет. Выяснение на местах показало, что упомянутые выше цифровые показатели в отношении «почасовых» автомобилей являются либо весьма приблизительными, либо вымышленными. Следовательно, строить на них какие-то аналитические расчеты невозможно. Поэтому и в таблице № 1 показано, что названные данные в «Отчете о работе автомобильного транспорта общего пользования» отсутствуют.

На основе данных месячного отчета (форма № Т-1) можно исчислить следующие показатели:

1) среднее списочное число автомобилей =

$$= \frac{\text{автомобиле-дни пребывания в хозяйстве}}{\text{число календарных дней за месяц}};$$

2) коэффициент технической готовности автомобильного парка =

$$= \frac{\text{автомобиле-дни в работе} + \text{автомобиле-дни в простоях в исправном состоянии}}{\text{автомобиле-дни пребывания в хозяйстве}};$$

или

$$\frac{\text{автомобиле-дни пребывания в хозяйстве} - \text{автомобиле-дни в ремонте и в ожидании ремонта}}{\text{автомобиле-дни пребывания в хозяйстве}};$$

3) коэффициент использования автомобильного парка $I^{10} =$

$$= \frac{\text{автомобиле-дни в работе}}{\text{автомобиле-дни пребывания в хозяйстве}};$$

4) средняя продолжительность пребывания автомобиля в на-

$$\text{ряде за сутки} = \frac{\text{автомобиле-часы в наряде}}{\text{автомобиле-дни в работе}}.$$

Эти четыре показателя можно исчислить по всем грузовым автомобилям, работающим как на сдельной, так и на почасовой оплате. Поэтому эти показатели одинаково применяются при анализе работы всех грузовых автомобилей.

5) Коэффициент использования рабочего времени в части грузовых автомобилей на сдельной оплате =

$$= \frac{\text{автомобиле-часы в движении}}{\text{автомобиле-часы в наряде}}.$$

5а) Коэффициент использования рабочего времени в части «почасовых» грузовых автомобилей =

$$= \frac{\text{оплачиваемые автомобиле-часы}}{\text{автомобиле-часы в наряде}}.$$

Как видно, эти показатели существенно различаются по своему содержанию. Реальность и ценность первого из них значительно выше второго, так как далеко не все оплачиваемые автомобиле-часы машина проводит в движении. Естественно, что первый показатель может и должен быть значительно меньше единицы, а второй, как правило, должен весьма приближаться к единице (разница до единицы будет относиться ко времени движения автомобиля от базы до стоянки у «почасового» клиента и обратно на базу). В автохозяйствах Эстонской ССР этот показатель в части «почасовых» грузовых автомобилей в нормальных условиях оказывается не меньше 0,956 (исходя из того, что от автохозяйства клиенты находятся в среднем на расстоянии трех километров, средняя техническая скорость в городах 20 км/час и средняя продолжительность пребывания авто-

¹⁰ Второй такой же коэффициент см. на стр. 15.

мобили в наряде за сутки 7 часов). Однако в 1960 году в некоторых хозяйствах ЭССР коэффициент использования рабочего времени все-таки оказался ниже 0,90. Это говорит либо о недостаточном контроле за работой шоферов, либо об относительно неудачном в территориальном отношении местоположении некоторых автохозяйств в городе, либо в том и другом вместе, в чем следует разобраться. Конечно, недопустимо и то, что в отдельных случаях коэффициент использования рабочего времени равняется 1,0; в этом случае данные путевых листов следует считать неправильными.

$$6) \text{ Эксплуатационная скорость} = \frac{\text{общий пробег автомобилей}}{\text{автомобиле-часы в наряде}}.$$

При помощи вышеуказанной формулы можно исчислить эксплуатационную скорость всех грузовых автомобилей. Изучение практики работы автохозяйств ЭССР показывает, что эксплуатационная скорость по автомобилям, работающим на сдельной оплате, значительно выше, чем оплачиваемых по часовому тарифу. Это закономерно отражает пониженную интенсивность эксплуатации «почасовых» автомобилей, о чем говорилось раньше. В автотранспорте общего пользования Эстонской ССР эксплуатационная скорость «почасовых» грузовых автомобилей не исчисляется, а вместо нее определяется пробег за один оплачиваемый автомобиле-час. Не возражая против последнего показателя, как специфичного для «почасовых» автомобилей, дающего возможность сравнивать эффективность использования этих машин по отдельным отчетным периодам и с планом, необходимо отметить, что этот показатель в настоящее время не точен. В действительности эти километры пройдены в течение всего времени пребывания машин в наряде, а не только в течение оплачиваемых часов, т. е. в это расстояние входит пробег машин от автобазы до клиента и обратно. О пройденных же километрах только за время работы у клиента данные в отчетах отсутствуют. Кроме того, по нашему мнению, не следует отказываться от исчисления и первого показателя, т. е. эксплуатационной скорости для сопоставления ее с таким же показателем по автомобилям, работающим на сдельной оплате.

7) Производительность грузового автомобиля обычно выражается в тоннах перевезенного груза и в выполненных тонна-километрах. Как уже выше отмечено, на путевом листе «почасового» грузового автомобиля нет соответствующих данных. Поэтому, производительность «почасового» грузового автомобиля выражается в оплачиваемых часах и исчисляется по формуле:

$$\frac{\text{оплачиваемые автомобиле-часы}}{\text{среднесписочное число автомобилей}}$$

Можно исчислить еще и производительность за один автомобиле-день. Исчисленная таким образом «производительность» не может считаться полноценным показателем, так как в действительности последний говорит лишь о продолжительности работы одного автомобиля на почасовой оплате в течение определенного периода (первый показатель) или о средней продолжительности оплачиваемого рабочего дня тех же автомобилей (второй показатель). Тем не менее, за отсутствием другого, приходится использовать и этот показатель производительности «почасовых» автомобилей.

Для повышения производительности «почасового» грузового автомобиля надо прежде всего повысить коэффициент технической готовности автопарка и коэффициент использования автопарка. А в практике имеются случаи, когда пытаются повысить производительность «почасовых» автомобилей при помощи удлинения средней продолжительности рабочего дня, за счет сверхурочных часов. Так, в автохозяйствах общего пользования средняя продолжительность пребывания автомобиля в наряде за сутки в 1960 году составляла 9 часов, в некоторых хозяйствах даже 11—12 часов. Если бы это было результатом работы автомобилей частично в двух или полуторах сменах, то это можно бы считать достижением. К сожалению, во всех автохозяйствах, как правило, ведутся длинные споры между дирекцией и профсоюзом по поводу предусмотренных законом доплат за сверхурочные часы, причем мало заботятся о том, как сверхурочные часы ликвидировать в будущем. Сведений о коэффициенте сменности или о количестве смен, отработанных машинами, в отчетности не приводится.

Кроме перечисленных показателей можно исчислить еще и некоторые другие, нужные при анализе всех грузовых автомобилей, а именно: а) число дней простоя в исправном состоянии на один среднесписочный автомобиль; б) число дней в работе на один среднесписочный автомобиль; в) пробег в километрах на один среднесписочный автомобиль.

На основе данных, имеющих в квартальном отчете (форма № 1), можно исчислить, кроме вышеуказанных, еще четыре показателя:

1) средняя грузоподъемность одного списочного автомобиля на конец квартала =

$$= \frac{\text{общая грузоподъемность автомобилей на конец квартала}}{\text{списочное число автомобилей на конец квартала}};$$

2) средняя грузоподъемность одного среднесписочного автомобиля за квартал =

$$= \frac{\text{автомобиле-тонно-дни пребывания в хозяйстве}}{\text{автомобиле-дни пребывания в хозяйстве}}.$$

Разница в цифровых значениях этих двух показателей характеризует изменение структуры автопарка в течение квартала.

3) Коэффициент использования автомобильного парка $\Pi =$

$$= \frac{\text{автомобиле-тонно-дни в работе}}{\text{автомобиле-тонно-дни пребывания в хозяйстве}}.$$

На основе цифровых значений обоих коэффициентов использования автомобильного парка (первый из них см. на стр. 77) можно сделать выводы о том, как использовались грузовые автомобили с разной грузоподъемностью. Например, если коэффициент использования автомобильного парка Π больше, чем I , то выходит, что машины с большой грузоподъемностью использовались лучше, чем машины с малой грузоподъемностью и наоборот.

4) Среднее число дней простоя в ремонте и в ожидании ремонта на один среднесписочный автомобиль, т. е. время, в сокращении которого имеется резерв увеличения времени в наряде.

Все вышеуказанные показатели можно использовать для анализа работы всех грузовых автомобилей, т. е. работающих как сдельно, так и на почасовой оплате.

Из годового отчета можно получить подробные данные о том, как использованы автомобиле-дни пребывания в хозяйстве (по всем грузовым автомобилям) и автомобиле-часы в наряде (в части грузовых автомобилей, работающих на сдельной оплате).

На основе данных «Отчета о работе автотранспорта общего пользования» в части грузовых автомобилей на сдельной оплате можно исчислить еще техническую скорость, коэффициент использования пробега и коэффициент использования грузоподъемности, среднее расстояние перевозки, среднюю длину ездки с грузом и выработку на одну тонну грузоподъемности.

Из всего сказанного можно сделать предварительный вывод, что количество эксплуатационно-экономических показателей работы почасовых автомобилей невелико, во всяком случае значительно меньше, чем по автомобилям, работающим на сдельной оплате.

Как известно, важнейшим синтетическим показателем, характеризующим работу любого хозрасчетного предприятия, является себестоимость. Данные о расходах и о себестоимости работы грузовых автомобилей имеются в месячном отчете форма № 5-ах «Отчет о доходах и расходах по автоперевозкам» отдельно по грузовым автомобилям на сдельной оплате и на почасовой оплате. Как доходы, так и расходы выражаются в руб. и коп. на десять тонна-километров (в части грузовых автомобилей на сдельной оплате) и на десять оплачиваемых автомобиле-часов (в части «почасовых» грузовых автомобилей). Доходы на десять

единиц принято называть доходной ставкой. Доходы и доходная ставка показываются также в отчете форма № 5-ах.

Средняя доходная ставка «почасовых» автомобилей зависит от структуры автопарка. Как известно, плата за использование автомобилей по часовому тарифу устанавливается в зависимости от грузоподъемности автомобиля. Для автомобилей со специализированными кузовами (фургонов, цистерн и изотермических) плата за автомобиле-час повышается на 10%. Кроме того, установлена средняя эксплуатационная скорость не выше 10 км/час. За каждый километр пробега сверх установленной эксплуатационной скорости взимается дополнительная плата. Значит, то обстоятельство, что машины находятся у клиентов в движении больше, чем предусмотрено нормой, оказывает положительное влияние на уровень доходной ставки. Это повышение доходов обосновано, так как увеличиваются и расходы автохозяйства, т. е. повышается и себестоимость десяти оплачиваемых автомобиле-часов. Однако, поскольку не все расходы находятся в прямо-пропорциональной зависимости от пробега (накладные расходы и заработная плата шоферов), уровень рентабельности «почасовых» автомобилей повышается. Интересно отметить, что в обратном случае, т. е. при эксплуатационной скорости ниже 10 км/час, доходная ставка не уменьшается, хотя расходы автохозяйства в известных пределах снижаются. Это приводит в конечном счете к тому же результату — к повышению рентабельности. Все это, вместе взятое, является хорошим стимулом для того, чтобы автохозяйства стремились к увеличению числа «почасовых» автомобилей.

Следует отметить, что в доходы автохозяйства входят и отчисления в размере 2% для строительства дорог. С клиентов взимается, кроме предусмотренной по сдельному или часовому тарифу оплаты за перевозки, еще дополнительно 2% для строительства дорог. Автохозяйство вносит эту сумму в распоряжение Министерства автомобильного транспорта и шоссейных дорог Эстонской ССР, но в число расходов эти отчисления не входят.

Для анализа себестоимости перевозок могут быть использованы данные в разрезе статей затрат, содержащиеся в квартальном отчете (форма № 5-ах), и еще более подробные данные — в годовом отчете (расшифровка накладных расходов, заработной платы).

Используя данные о расходах и доходах, можно исчислить следующие показатели:

- 1) доходы на один среднесписочный автомобиль;
- 2) расходы на один среднесписочный автомобиль;
- 3) прибыль на один среднесписочный автомобиль;
- 4) себестоимость одного погонного километра;
- 5) уровень рентабельности.

Показатели, характеризующие работу «почасовых» грузовых автомобилей

Показатели	I квартал			II квартал		
	по плану	фактически	% вып. плана	по плану	фактически	% вып. плана
А	1	2	3	4	5	6
1. Среднесписочное число автомобилей	197	211,8	107,5	194	224,4	115,7
2. Средняя грузоподъемность одного списочного автомобиля на конец квартала	—	2,07	—	—	2,12	—
3. Средняя грузоподъемность одного среднесписочного автомобиля за квартал	—	2,08	—	—	2,13	—
4. Коэффициент использования автомобильного парка I	0,725	0,703	—	0,710	0,699	—
5. Коэффициент использования автомобильного парка II	—	0,722	—	—	0,717	—
6. Число дней в работе на один среднесписочный автомобиль	65,3	63,3	96,9	64,6	63,6	98,5
7. Число дней простоя в исправном состоянии на один среднесписочный автомобиль	10,3	10,1	98,1	10,9	10,0	91,7
8. Число дней простоя в ремонте и ожидании его на один среднесписочный автомобиль	14,4	16,6	115,3	15,5	17,3	111,6
9. Коэффициент технической готовности автомобильного парка	0,84	0,816	—	0,83	0,810	—
10. Средняя продолжительность пребывания в наряде за сутки (час)	8,3	8,4	101,2	9,0	8,6	95,6
11. Среднее число оплачиваемых часов за автомобиле день	7,9	8,1	102,5	8,6	8,2	95,3
12. Коэффициент использования рабочего времени	0,950	0,964	—	0,950	0,953	—
13. Пробег на один среднесписочный автомобиль (км)	4193	4132	98,5	4639	4575	98,6
14. Эксплуатационная скорость	7,7	7,8	101,3	8,0	8,3	103,8
15. Производительность одного среднесписочного автомобиля (в оплачиваемых часах)	518	513	99,0	552	524	94,9
16. Доходы на один среднесписочный автомобиль (руб.)	710	665	93,7	730	727	99,6
17. Расходы на один среднесписочный автомобиль (руб.)	627	650	103,7	640	677	105,8
18. Прибыль на один среднесписочный автомобиль (руб.)	83	15	18,1	90	50	55,6
19. Доходная ставка (руб. коп.)	13,71	12,96	94,5	13,22	13,87	104,9
20. Себестоимость:						
а) десяти оплачиваемых автомобиле-часов	12,12	12,67	104,5	11,61	12,92	111,3
б) десяти погонных километров	1,50	1,57	104,7	1,38	1,48	107,2
21. Уровень рентабельности (%)	13,2	2,3	17,4	14,0	7,4	52,9

Методика расчета приведенных выше показателей не нуждается в пояснениях. Однако, если из доходов заблаговременно не исключить 2% отчисления на строительство дорог, вносимых в распоряжение Министерства автомобильного транспорта и шоссейных дорог Эстонской ССР, но не включаемых в расходы, то мы получим неправильную сумму прибыли на один среднесписочный автомобиль, а следовательно и неправильный уровень рентабельности, как отношение этой прибыли к сумме расходов.

Все эти показатели можно применить для анализа всех грузовых автомобилей, т. е. работающих на сдельной и почасовой оплате.

*

Чтобы получить представление о том, какие выводы можно сделать на основе показателей квартального отчета в части «почасовых» грузовых автомобилей, проанализируем работу «почасовых» автомобилей одной автобазы Эстонской ССР за два первых квартала 1961 года (см. таблицу 2)*.

Из таблицы видно, что во втором квартале уровень рентабельности работы «почасовых» автомобилей значительно повысился (7,4% против 2,3% в первом квартале). Прибыль в абсолютной сумме на один среднесписочный автомобиль увеличилась более чем в 3 раза (50 руб. против 15 руб. в первом квартале). Как же автобаза могла достичь столь резкого улучшения результата своей деятельности в части «почасовых» автомобилей?

1. Количество автомобилей, работающих на почасовой оплате в данном автохозяйстве, как в первом, так и во втором квартале, оказалось значительно больше, чем по плану. Несмотря на то, что фактически в первом квартале работало в среднем 211,8 автомашин, все же планом на второй квартал предусматривалось работа только 194 машин, т. е. даже ниже плана на первый квартал.

Изучение данных по всем автохозяйствам ЭССР показало, что перевыполнение плана в части «почасовых» грузовых автомобилей в большей степени, чем по грузовым автомобилям, работающим на сдельной оплате, имеет систематический характер. Это можно объяснить тем, что рентабельность «почасовых» машин обыкновенно выше, поэтому для автохозяйства выгодно планировать их количество меньше, чтобы при помощи перевыполнения плана в части «почасовых» машин увеличить общую

---

* Примечание 1. Из первоначальных данных в таблице приведены только те, которые непосредственно нужны для анализа. Большинство показателей производны.

Примечание 2. Из доходов, следовательно и из доходной ставки исключены отчисления на строительство дорог.

сумму прибыли и повысить средний уровень рентабельности по всем автомашинам («почасовым» и работающим на сдельной оплате).

В связи с нереальностью плана среднесписочное число автомобилей во втором квартале оказалось на 12,6 единиц больше, чем в первом квартале, и составило 115,7% к плану, против 107,5 в первом квартале. Эти обстоятельства, разумеется, привели к росту абсолютных сумм доходов и расходов, а так как «почасовые» автомобили рентабельны, то и к увеличению абсолютной суммы прибыли. На уровень (процент) рентабельности «почасовых» автомобилей количество автомобилей прямо не влияет, косвенное же влияние сказывается в уменьшении доли условно-постоянных расходов, падающей на калькулируемую единицу.

2. Средняя грузоподъемность одного среднесписочного автомобиля не планировалась, и это надо считать также недостатком планирования: от грузоподъемности машины зависит доходная ставка за час работы и в какой-то мере расходы, например, на горючее. Из отчетных данных видно, что фактическая средняя грузоподъемность одного автомобиля растет, что также приводит к повышению доходной ставки. С точки зрения народного хозяйства это — отрицательное явление, потому что для «почасовых» перевозок нужно использовать автомобили преимущественно с малой грузоподъемностью.

3. Автохозяйство не выполнило плана использования автомобильного парка. Фактический коэффициент I использования автомобильного парка (п. 4 таблицы) оказался меньше планового. Во втором квартале хозяйство использовало машины еще хуже, чем в первом квартале. Этот коэффициент был бы еще ниже, если бы не увеличился удельный вес автомобилей с большей грузоподъемностью. Ведь в связи с повышением средней грузоподъемности (п. 3 таблицы) улучшается и коэффициент использования автомобильного парка I, так как машины с большей грузоподъемностью в данном автохозяйстве используются намного лучше, чем машины с малой грузоподъемностью. Об этом говорит разница в цифровых значениях I и II коэффициентов использования автомобильного парка (п. п. 4 и 5 таблицы).

4. Число дней в работе на один среднесписочный автомобиль (п. 6 таблицы) меньше планового как в первом, так и во втором квартале, причем одна среднесписочная машина работала во втором квартале на 0,3 дня больше, чем в первом квартале.

5. Число дней простоя в исправном состоянии (п. 7 таблицы) на один среднесписочный автомобиль (10 дней за квартал) можно считать более или менее нормальным, так как число выходных дней в квартале даже больше десяти. Число дней простоя в исправном состоянии оказалось меньше планового, оче-

видно, потому, что часть выходных дней машины простаивали в ремонте или в ожидании ремонта.

6. Ясно, что главной причиной неудовлетворительного использования автомобилей следует считать длительные простои автомобилей в ремонте и в ожидании ремонта. Каждая средне-списочная машина простаивала за I полугодие в ремонте и ожидании его 33,9 дня (см. п. 8 таблицы, $16,6 + 17,3$), т. е. более месяца. Поэтому и коэффициент технической готовности автомобильного парка ниже плана (п. 9 таблицы). Хотя коэффициент использования автомобильного парка I и по плану был предусмотрен довольно низкий, автохозяйство не смогло выполнить задания. Если сравнить изменение I коэффициента использования автомобильного парка во втором квартале по сравнению с первым кварталом (0,703—0,699) с изменением коэффициента технической готовности автомобильного парка (0,816—0,810), мы увидим, что коэффициент технической готовности ухудшился больше, чем I коэффициент использования автопарка. Значит, машины использовались во втором квартале хуже, чем в первом квартале, и именно потому, что техническое состояние автопарка ухудшилось.

Ухудшение коэффициента использования автомобильного парка оказывает отрицательное влияние на уровень рентабельности, так как доходы уменьшаются, а административно-хозяйственные расходы остаются неизменными. Кроме того, чем больше ремонтов, тем больше расходов на ремонт.

7. Фактическая средняя продолжительность пребывания машины в наряде за сутки и среднее число оплачиваемых часов за автомобиле-день (п. п. 10 и 11 таблицы) в первом квартале больше соответствующих плановых показателей, а во втором квартале меньше, хотя в абсолютном выражении они выше первого квартала. Оказывается, на второй квартал планом было предусмотрено значительное удлинение рабочего дня по сравнению с фактической продолжительностью пребывания в наряде за сутки в первом квартале (9 часов против 8,4 часа). Столь резкое повышение планового показателя может быть обосновано только в том случае, если в хозяйстве предусмотрено использовать побольше автомобилей в двух сменах. В противном случае такой план может оказаться средством сокрытия сверхурочных часов. К сожалению, на основе отчетности мы не можем сделать никаких выводов, так как ни о коэффициенте сменности, ни о сверхурочных часах (отдельно по почасовым перевозкам) ни плановых, ни фактических данных нет. То, что в хозяйстве средняя продолжительность пребывания в наряде за сутки во втором квартале оказалась меньше плановой, еще не подтверждает отсутствия сверхурочных часов.

Увеличение среднего числа оплачиваемых часов за автомобиле-день принесет с собой и увеличение доходов на один ав-

томобиле-день. В то же время условно-постоянная часть расходов остается неизменной. Значит, с увеличением среднего числа оплачиваемых часов за автомобиле-день уровень рентабельности повышается.

8. Коэффициент использования рабочего времени (п. 12 таблицы) планом предусмотрен слишком низким. Данное автохозяйство находится в маленьком городе, где клиенты находятся на близком расстоянии от автохозяйства. Кроме того, коэффициент использования рабочего времени должен быть ближе к единице еще и потому, что длительность рабочего дня большая. Ведь в этом случае удельный вес времени, затрачиваемого на путь с автобазы к клиенту и обратно, значительно меньше, чем при коротком рабочем дне. Поэтому естественно, что фактический коэффициент использования рабочего времени оказался больше, чем предусмотрено в плане, причем в условиях данного автохозяйства нельзя ручаться, что фактический коэффициент использования рабочего времени также не занижен (за счет «левых» перевозок). Во всяком случае столь резкое уменьшение коэффициента использования рабочего времени во втором квартале по сравнению с первым кварталом требует исследования причин на месте.

Уменьшение коэффициента использования рабочего времени оказывает отрицательное влияние на уровень рентабельности.

9. Автохозяйство выполнило план по пробегу на один среднесписочный автомобиль в первом квартале на 98,5%, во втором квартале на 98,6%, т. е. почти одинаково (п. 13 таблицы). В то же время во втором квартале пробег увеличился по сравнению с первым кварталом на 10,7% (4575 : 4132). И здесь мы видим резкое, по-видимому, необоснованное увеличение планового показателя на второй квартал по сравнению с фактически достигнутым в первом квартале (4639 км против 4132 км, т. е. на 12,3%), что требует детального исследования на месте. Такое резкое увеличение пробега на один среднесписочный автомобиль, предусмотренное планом, частично можно объяснить увеличением эксплуатационной скорости (п. 14 таблицы; 8 км/час против 7,7 км/час в первом квартале, т. е. на 3,9%) и резким увеличением средней продолжительности пребывания автомобилей в наряде за сутки (п. 10 таблицы; 9 часов против 8,3 часа в первом квартале, т. е. на 8,4%). В то же время число дней в работе на один среднесписочный автомобиль (п. 6 таблицы) должно было уменьшиться на 0,7 дня (65,3—64,6).

Выполнить столь резко увеличенный план по пробегу на один среднесписочный автомобиль удалось на 98,5% потому, что невыполнение плана по средней продолжительности пребывания автомобилей в наряде (8,6 часа против 9 часов по плану) было компенсировано значительным повышением средней

эксплуатационной скорости (8,3 км/час против 8 км/час по плану). Причиной увеличения эксплуатационной скорости может быть то обстоятельство, что иногда «почасовые» грузовые автомобили используются для экскурсий. Это увеличивает эксплуатационную скорость особенно во втором и третьем квартале. Плана по пробегу не удалось выполнить и потому, что машины работали во втором квартале на один день меньше (п. 6 таблицы; 63,6—64,6), чем предусмотрено планом.

10. План по производительности одного среднесписочного автомобиля (п. 15 таблицы) в обоих кварталах не выполнен. Так как производительность одного среднесписочного автомобиля выражается в оплачиваемых часах, то ее величина зависит от среднего числа оплачиваемых часов за автомобиле-день и от количества автомобиле-дней в работе за период. В первом квартале число автомобиле-дней в работе (п. 6 таблицы) по сравнению с планом уменьшилось на 3,1%, в то же время среднее число оплачиваемых часов за автомобиле-день (п. 11 таблицы) было больше планового только на 2,5%. В результате план по производительности оказался не выполненным. Во втором квартале оба эти фактора оказали отрицательное влияние, а поэтому план по производительности не выполнен в еще большей степени, чем в первом квартале.

То обстоятельство, что план по производительности не выполнен, оказывает отрицательное влияние на уровень рентабельности. Как выше уже отмечено, условно-постоянные расходы не зависят от производительности автомобилей, но в связи с уменьшением производительности доходы уменьшаются. Следовательно, одной из причин невыполнения плана по рентабельности как в первом, так и во втором квартале надо считать невыполнение плана по производительности. Правда, во втором квартале по сравнению с первым кварталом производительность автомобилей (п. 15 таблицы) и уровень рентабельности (п. 21 таблицы) увеличились, хотя и незначительно.

11. Доходы на один среднесписочный автомобиль (п. 16 таблицы) оказались в первом квартале на 6,3% меньше, чем предусмотрено в плане. Не выполнен план доходов и во втором квартале. Доходы с одного среднесписочного автомобиля зависят от производительности автомобиля в оплачиваемых часах и доходной ставки. Как уже отмечено, план по производительности не выполнен как в первом, так и во втором квартале, хотя самая производительность увеличилась во втором квартале по сравнению с первым кварталом на 2,1% (п. 15 таблицы; 524 : 513). В первом квартале фактическая доходная ставка (п. 19 таблицы) оказалась значительно меньше плановой, а во втором квартале план по доходной ставке выполнен на 104,9%. Можно сказать, что в первом квартале главной причиной невыполнения плана доходов с одного среднесписочного автомо-

бия было то обстоятельство, что план по доходной ставке не выполнен. Во втором квартале, наоборот, перевыполнение плана по доходной ставке значительно способствовало выполнению плана по доходам, но так как план по производительности выполнен только на 94,9% (п. 15 таблицы), уровень плана по доходам с одного среднесписочного автомобиля все-таки достичь не удалось.

Доходы на один среднесписочный автомобиль во втором квартале по сравнению с первым кварталом увеличились на 9,3% (727:665) в связи с тем, что производительность увеличилась на 2,1% (п. 15 таблицы; 524:513) и доходная ставка на 7% (п. 19 таблицы; 13,87:12,96). На увеличение доходной ставки, очевидно, оказали влияние два фактора: 1) в хозяйстве увеличился удельный вес автомобилей с большей грузоподъемностью (см. п. 3 таблицы); 2) имело место больше случаев, когда клиент доплачивал по покилометровым тарифам за эксплуатационную скорость выше предусмотренной.

12. Расходы на один среднесписочный автомобиль (п. 17 таблицы) оказались как в первом, так и во втором квартале больше плановых. Кроме того, во втором квартале расходы увеличились по сравнению с первым кварталом на 4,1% (677:650). Фактическая же себестоимость десяти оплачиваемых автомобиле-часов (п. 20-а таблицы) оказалась еще выше плановой, чем по расходам. Это — результат невыполнения плана по производительности. Интересно, что в первом квартале плановая себестоимость десяти оплачиваемых автомобиле-часов (п. 20-а таблицы) превышена почти в такой же степени, как и плановая себестоимость десяти погонных километров (п. 20-б таблицы). Небольшая разница в показателях обусловлена тем, что фактическая эксплуатационная скорость оказалась немного выше плановой. Влияние повышения эксплуатационной скорости наглядно видно из данных второго квартала: фактическая себестоимость десяти оплачиваемых автомобиле-часов выше плановой на 11,3%, а себестоимость десяти погонных километров только на 7,2%. Ясно, что увеличение пробега ведет к уменьшению себестоимости десяти погонных километров, так как заработная плата шоферов и накладные расходы не зависят от пробега.

Во втором квартале по сравнению с первым кварталом пробег на один среднесписочный автомобиль (п. 13 таблицы) увеличился на 10,7%, а расходы на один среднесписочный автомобиль (п. 17 таблицы) увеличились на 4,1%, себестоимость десяти автомобиле-часов (п. 20-а таблицы) на 2,0% (12,92:12,67), а себестоимость десяти погонных километров (п. 20-б таблицы) снизилась на 5,7% (1,48:1,57). Какие выводы можно сделать на основе этих показателей? Очевидно, что во втором квартале автохозяйство добилось экономии на переменных расходах.

т. е. на расходах, которые находятся в прямой зависимости от пробега. Ведь разница в показателях выполнения плана по пробегу и по расходам довольно большая, причем нельзя забывать, что производительность одного среднесписочного автомобиля (п. 15 таблицы) также увеличилась на 2,1% (524:513). Значит, расходы на заработную плату шоферов также увеличились. В связи с увеличением производительности себестоимость десяти автомобиле-часов увеличилась относительно меньше, чем расходы на один среднесписочный автомобиль. Наконец, себестоимость десяти погонных километров уменьшилась в силу двух факторов: 1) как выше уже отмечено, автохозяйство добилося экономии по переменным расходам, 2) накладные расходы и частично заработная плата шоферов не зависят от пробега (так как эксплуатационная скорость повысилась).

13. В части прибыли и рентабельности показатели выполнения плана совсем неудовлетворительны. В первом квартале план по прибыли выполнен на 18,1% (п. 18 таблицы), во втором квартале на 55,6%, а план по рентабельности (п. 21 таблицы) соответственно на 17,4% и на 52,9%. Почему показатель выполнения плана по рентабельности отстает от показателя выполнения плана по прибыли? Причина в том, что прибыль на один среднесписочный автомобиль (п. 18 таблицы) исчисляется как разность между доходами и расходами. Однако уровень рентабельности, как относительный показатель, зависит не только от абсолютной суммы прибыли, но и от суммы расхода. Если сумма последнего увеличивается, то при неизменной сумме прибыли уровень рентабельности снижается, и наоборот. Именно это отражается в показателях нашего примера.

В первом квартале причины невыполнения плана по прибыли на один среднесписочный автомобиль следующие:

а) доходы с одного среднесписочного автомобиля оказались меньше плановых, так как план по производительности не выполнен (в связи с длительным простоем в ремонте и в ожидании ремонта) и доходная ставка была меньше плановой на 5,5% (причины уменьшения доходной ставки следует выяснить на месте в автохозяйстве);

б) расходы на один среднесписочный автомобиль оказались больше плановых.

Во втором квартале автохозяйство не выполнило плана по прибыли с одного среднесписочного автомобиля по следующим причинам:

а) план по доходам не выполнен, несмотря на то, что фактическая доходная ставка оказалась значительно выше плановой; решающим оказалось невыполнение плана по производительности;

б) расходы превысили план.

Очевидно, автохозяйство слишком мало заботится об уменьшении расходов.

Произведенный анализ дает основание сделать вывод, что повышение рентабельности работы «почасовых» грузовых автомобилей данного автохозяйства во втором квартале по сравнению с первым кварталом объясняется в основном тем, что в хозяйстве увеличился удельный вес автомобилей с большей грузоподъемностью, которые используются интенсивнее по сравнению с автомобилями с малой грузоподъемностью, а доходная ставка по первым выше, чем по вторым. Доходная ставка повысилась и вследствие того, что автомобили использовались для экскурсий, при которых в связи с повышением эксплуатационной скорости клиенты доплачивают по километровым тарифам. Возможно, что в автохозяйстве возрос удельный вес специализированных автомобилей; это обстоятельство также оказывает влияние на увеличение доходной ставки. Однако у автохозяйства имеются большие резервы для увеличения рентабельности путем сокращения расходов.

Нельзя не отметить, что резкое повышение рентабельности во втором квартале по сравнению с первым кварталом имеет место несмотря на то, что с точки зрения народного хозяйства положение в данном автохозяйстве ухудшилось: средняя грузоподъемность одного среднесписочного автомобиля повысилась, коэффициенты использования автомобильного парка и коэффициент использования рабочего времени понизились.

В заключение надо иметь в виду, что даже достигнутый данным автохозяйством во втором квартале уровень рентабельности работы «почасовых» грузовых автомобилей (7,4%) значительно ниже, чем рентабельность «почасовых» грузовых автомобилей в среднем по республике (14,8%). В некоторых автохозяйствах уровень рентабельности достигает даже 25%. Причины такого отставания данного автохозяйства могут быть установлены в результате сравнительного анализа тех же показателей с базой, за которую следует принять автохозяйство с типично высокой рентабельностью.

Следует еще отметить, что в настоящее время на практике все перечисленные выше показатели, необходимые для анализа, не исчисляются. Поэтому для анализа работы «почасовых» грузовых автомобилей фактически используется еще меньше показателей. Это обстоятельство, несомненно, уменьшает количество и снижает качество выводов, которые могут быть сделаны практическими работниками на основе анализа.

TUNNITASU ALUSEL TÖÖTAVATE VEOAUTODE TÖÖ MAJANDUSLIK ANALÜÜS

M. Kuusk

Resümee

Üldkasutatava autotranspordi osatähtsus kasvab pidevalt. Eesti NSV-s moodustas üldkasutatava autotranspordi osatähtsus üldises veokäibes 1955. a. 27,6%, 1960. a. 57,7% (NSVL-s keskmiselt vastavalt 21,8% ja 27,6%).

Ettevõtted ja organisatsioonid tasuvad automajandile autode kasutamise eest kas veetud tonnide järgi, s. o. nn. tükitasu alusel või vastavalt auto kasutamise ajale tundides, s. o. nn. tunnitasu alusel. Tunnitasu alusel töötavad veoautod on määratud klientide teenindamiseks väikesemahuliste autovedudega (majandisisesed veod, kauba laialivedu mitmel aadressil jne.). Seoses ettevõtete juures olnud väikeste automajandite likvideerimisega kasvas vajadus tunnitasuveoautode järele. Nende autode osatähtsus Eesti NSV üldkasutatavas autotranspordis tõusis 3,05%-lt 1958. a. 24,50%-le 1960. a.

Seoses tunnitasu alusel töötavate veoautode osatähtsuse kasvuga tekib vajadus nende autode töö põhjalikuks analüüsimiseks. Kahjuks on analüüsimiseks kasutatavaid algandmeid ja aruandelisi andmeid väga piiratud hulgal, võrreldes andmetega, mida on võimalik kasutada tükitasu alusel töötavate autode töö analüüsimiseks.

Kuuaruande (vorm nr. T-1) andmete alusel võib arvutada järgmised näitajad, mis on kasutatavad nii tunni- kui ka tükitasuveoautode töö analüüsimisel: 1) autode keskmine nimesitikuline arv, 2) autopargi tehnilise valmisoleku koefitsient, 3) autopargi kasutamise koefitsient I, 4) autopäeva keskmine pikkus, 5) eksploatatsiooniline kiirus.

Tööaja kasutamise koefitsient tunnitassumasinatena osas erineb oma iseloomult samast koefitsiendist tükitassumasinatena osas. Tunnitasuveoautode tootlikkust mõeldakse tonnides ja tonnikilomeetrites, tunnitassuveoautode tootlikkust tasulistest tundidest.

Kvartaliaruande (vorm nr. 1) andmete alusel arvutatakse

peale ülaltoodud näitajate veel järgmised näitajad: 1) ühe nimestikulise auto keskmine kandejõud kvartali lõpul; 2) ühe keskmise nimestikulise auto keskmine kandejõud kvartalis; 3) autopargi kasutamise koefitsient II.

Aastaruandest on võimalik saada veel üksikasjalisemaid andmeid selle kohta, kuidas on kasutatud majandis autopäevi ja tükitasumasinate osas ka sõidus oldud autotunde.

Tükitasuveoautode kohta arvutatakse veel tehniline kiirus, läbisõidu kasutamise koefitsient, keskmine veokaugus, koor-maga sõidu keskmine kaugus ja töötootlikkus kandejõu ühe tonni kohta. Tunnitasuveoautode kohta nimetatud näitajaid aga arvutada ei saa.

Andmed tulude ja kulude kohta sisalduvad aruandes vorm nr. 5-ax, kusjuures näitajate arv on ühesugune tükitasu- ja tunnitasuautode osas. Analüüsimiseks saab kasutada järgmisi näitajaid: 1) tulud ühe keskmise nimestikulise auto kohta, 2) kulud ühe keskmise nimestikulise auto kohta, 3) kasum ühe keskmise nimestikulise auto kohta; 4) tulutariif; 5) kümne tonn-kilomeetri omahind (tükitasuautode osas); 5a) kümne tasulise tunni omahind (tunnitasuautode osas); 6) ühe jooksva kilo-meetri omahind ja 7) rentaabluse tase.

Näitena on analüüsitud ühe Eesti NSV autobaasi tunni-tasuveoautode tööd 1961. a. kahe esimese kvartali jooksul.

POOLTOODETE REALISEERIMISE OLUKORRAST TARTU LINNAS

L. Mendel

Kaubandusökonoomika kateeder

NLKP XXII kongressil vastuvõetud partei programmis on rahva ainelise heaolu parandamise ühe abinõuna märgitud ühiskondliku toitlustamise igakülgset arendamist. Ühiskondliku toitlustamise arendamise eesmärgiks on rahuldada elanikkonna vajadused kvaliteetse ja kõrge toiteväärtusega toidu järele, üle saada lähema 10–15 aasta jooksul praeguse koduse toiduvalmistamise domineerimisest ning võimaldada seega naistel üha aktiivsemalt lülituda ühiskondlikult kasulikku töösse.

Ühiskondliku toitlustamise tähtsus ei piirdu ainult sellega. Pidades kinni kõigist ratsionaalse toitumise põhinõuetest ja sanitaar-hügieenilistest reeglitest toitude valmistamisel, etendavad ühiskondliku toitlustamise ettevõtted olulist osa ka kogu elanikkonna tervise kaitsel.

Mainitud ülesannete täitmisel on ühiskondliku toitlustamise tähtsus pidevalt tõusnud. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrku on pidevalt laiendatud, sealt väljastatavate roogade hulk on suurenenud ja kvaliteet paranenud. Sellele vaatamata jääb ühiskondliku toitlustamise käibe kasvutempo tunduvalt maha toidukaupade jaekäibe kasvutempost, nagu näitavad andmed viimase kümne aasta kohta (vt. tabel 1).

Tabel 1

Toidukaupade jaekäibe ja ühiskondliku toitlustamise käibe dünaamika
NSV Liidus¹ ja Eesti NSV-s²

Näitaja	1950	1955	1960
Toidukaupade jaekäibe NSV Liidus	100	132	216
Ühiskondliku toitlustamise käibe NSV Liidus	100	124	148
Toidukaupade jaekäibe Eesti NSV-s	100	146	266
Ühiskondliku toitlustamise käibe Eesti NSV-s	100	128	136

¹ Lähteandmed käivete kohta (vastavate aastate hindades) on võetud kogumikest: Советская торговля. Статистический сборник, Москва 1956; Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник, Москва 1961.

² Eesti NSV Kaubandusministeeriumi Plaani-Finantsvalitsuse andmeil.

Sellest võib järeldada, et koduse toiduvalmistamise osatähtsus ja sellega seotud ebatootlikud ajakulutused on koguni suurenenud. Seda kinnitavad ka andmed ühiskondliku toitlustamise osatähtsuse kohta viie töömahukama kaubarühma (liha, kala, juurvili, kartul, jahu ja tangained ning makaronid) kogukäibes. Ajavahemikul 1950—1960 on NSV Liidus tervikuna ühiskondliku toitlustamise osatähtsus tõusnud ainult kartuli ja vähesel määral ka juurvilja käibes, langenud aga liha, kala ja jahu, tangainete ning makaronide käibes (vt. tabel 2). Eesti NSV-s on ühiskondliku toitlustamise osatähtsus juurvilja käibes langenud, suurenenud mõningal määral ainult kartuli käibes.

Tabel 2

Ühiskondliku toitlustamise osatähtsus (%-des) mõnede toidukaupade käibes NSV Liidus³ ja Eesti NSV-s⁴

Kaubarühm	1950		1960	
	NSV Liidus	Eesti NSV-s	NSV Liidus	Eesti NSV-s
Liha (koos linnulihaga)	31	44	27	18
Kala	11	7	9	6
Jahu, tangained ning makaronid*	12		10	
Kartul	21	27	25	29
Juurvili	18	19	19	17

* Märkus. Eesti NSV kohta andmed puuduvad.

Ühiskondliku toitlustamise selline väike osatähtsus toodud kaubarühmade käibes on tingitud kahtlemata juba kogu ühiskondliku toitlustamise käibemahust, kuid teisest küljest piirab seda veel küllaltki suur ostukaupade osatähtsus ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käibes.

Teatavasti planeeritakse ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele käibekulude tase ja sellele vastavalt rentaablus, lähtudes ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kogukäibest. Ettevõtte juhtivale personalile makstakse progressiivset lisatasu aga siis, kui ettevõte on täitnud käibe-, kasumi- ja omatoodanguplaani ning pole ületanud töötasufondi⁵. Asjaolu tõttu, et kulud omatoodangule on märksa suuremad kui ostukaupadele ja et juurdehindluse määrades nii suuri erinevusi ei ole⁶, on majanduslik stiimul olemas vaid omatoodanguplaani täitmiseks, aga mitte selle ületami-

³ Советская торговля. Статистический сборник, Москва 1956; Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник, Москва 1961.

⁴ Eesti NSV Kaubandusministeeriumi Plaani-Finantsvalitsuse andmeil.

⁵ Труд и заработная плата в государственной торговле. Сборник руководящих материалов. Сост. Г. Я. Фомин, Москва 1961.

⁶ Tartu Linna TSN TK Kaubadusvalitsuse ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes kujunes ostukaupade tegelikuks keskmiseks juurdehindluseks I—III kv. 1961. a. 14,04%, omatoodangul — 24,16%.

seks. Omatoodangu ja kogu ühiskondliku tootlustamise osatähtsuse suurendamiseks tuleks kaaluda käibekulude planeerimise (planeerida käibekulud näiteks protsendina omatoodangust) või töötasustamise kehtiva korra mõningat muutmist selliselt, et ettevõtte juhtiv personal oleks vahetult huvitatud omatoodangu osatähtsuse tõstmisest. Need abinõud aitaksid kaasa NLKP programmis püstitatud ülesannete edukaks lahendamiseks ühiskondliku tootlustamise alal.

Üheks abinõuks, mis aitaks ühiskondliku tootlustamise ettevõtte omatoodangut suurendada ja koduse toiduvalmistamisega seotud ajakulutusi vähendada oleks mitmesuguste pooltoodete valmistamise ja realiseerimise oluline suurendamine. Pooltoodete ja kulinaartoodete tootmise ja realiseerimise suurendamise vajadust ning nende suurt osa ühiskondliku tootlustamise edasiarendamisele rõhutati juba NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu ühises määruses 20. veebruarist 1959. a. «Ühiskondliku tootlustamise edasiarendamisest ja parandamisest»⁷. Võttes aluseks toodud määruse ja arvestades seda, et ühiskondliku tootlustamise ettevõtetes Vene NFSV Kaubanduse ja Ühiskondliku Tootlustamise Teadusliku Uurimise Instituudis tehtud arvutuste alusel⁸ on 1980. a. ette nähtud 100%-liselt varustada kõik töotajad ja õppijad lõunasöögiga ja suur osa neist hommiku- ning õhtusöögiga, on kulinaar- ja pooltoodete tootmise suurenemisel väga suur tähtsus.

Vaadeldes andmeid ühiskondliku tootlustamise kohta Tartus (vt. tabel 3) ja kõrvutades neid toidukaupade jaekäibe dünaamikaga, võib öelda, et olukord on eespool tooduga (vt. tabel 1) analoogiline.

Tabelis 3 toodud andmetest nähtub, et samal ajal, kui toidukaupade jaekäive on suurenenud neli korda, on ühiskondliku tootlustamise ettevõtete kogukäive suurenenud vaid kaks korda. Märgatavalt suurem on ühiskondliku tootlustamise ettevõtete omatoodangu kasv. Kõrvutades ühe tähtsama kaubarühma — liha käibeid, näeme, et liha jaekäibe kasv⁹ ületab ühiskondlikus tootlustamises kasutatud liha kasvu mitmekordselt. Seda tuleb lugeda ilmseks tõendiks koduse toiduvalmistamise ja sellega kaasnevate ajakulutuste suurenemisest, kuna enamuse nimetatud kaubarühma käibest moodustab nii mehaanilist kui kulinaarset töötlemist vajav liha. Elanikkonna varustamine pooltoodetega, vaatamata selle käibe kasvule ja sortimendi mõningasele laiendamisele viimastel aastatel, piirub vaid Tartu Lihakombinaadis valmistatavate pooltoodetega ja ei ole küllaldane.

⁷ «Rahva Hääl» nr. 50, l. III 1959. a.

⁸ Л. И. Шпунгин, Тезисы докладов конференции, посвященной вопросу развития общественного питания, Рига 1961, lk. 2.

⁹ Mõningal määral võib lihakäibe sellise suure kasvu põhjuseks olla ka kolhoositurul realiseeritavate lihakoguste pidev vähenemine, s. t. valdava osa liha suunamine elanikkonnale riikliku kaubandusvõrgu kaudu.

Toidukaupade jaekäive ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käive Tartu linnas

Tabel 3

(tuh. rubl.)

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
1. Toidukaupade jaekäive*	5769	7091	7303	9693	11073	13590	16036	17862	18676	20015	23173
Dünaamika	100	123	127	168	192	235	277	309	323	347	400
2. Liha ja linnuliha jaekäive	161	181	177	314	128	263	581	1082	1292	1460	1506
Dünaamika	100	112	109	194	79	163	360	671	800	905	945
3. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käive	2763	3235	3622	3873	3316	3642	5217	4841	4970	5421	5494
Dünaamika	100	127	131	140	120	132	189	175	180	196	199
4. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete omatoodang	72	92	101	119	139	158	209	220	223	237	267
Dünaamika	100	128	140	165	193	219	290	306	310	330	370
5. Liha ja linnuliha kasutamine ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes	108	113	192	237	284	245	289	314	332	417	467
Dünaamika	100	105	178	220	254	227	268	291	307	386	432

Märkused.

* Tabel on koostatud Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse plaani-osakonna ja ühiskondliku toitlustamise osakonna andmetel ja näitab kaubandusvalitsuse vastavate ettevõtete käivet. Summad on toodud 1961. a. vääringus vastavate aastate hindades.

** Toidukaupade jaekäive on arvestatud koos komisjonikaubandusega.

Tartu linna jaevõrgu varustamine pooltoodetega¹⁰

Tabel 4

(tuh. rubl.)

Näitaja	1959	1960	1961
1. Tartu Lihakombinaadis sellest kotlette	339,8 177,5	280,0 187,6	375,4 200,6
2. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes sellest lihast pooltooteid	23,7 20,3	16,0 11,3	16,5 11,5

Esitatud andmetest selgub, et pooltoodete realiseerimine kasvab mõningal määral. Võrreldes aga lihakombinaadi poolt jaevõrgu suunatud pooltoodete käivet sama perioodi liha jaekäibega ilmneb, et pooltoodete osatähtsus selles on isegi veidi langenud (1959. a. — 2,6%, 1961. a. — 2,5%). Tuleb ka märkida, et realiseeritavate pooltoodete sortiment on kitsas — suurema osa moodustavad kotletid (1959. a. — 52%, 1960. a. — 67% ja 1961. a. — 53%).

Nagu näeme tabelist 4, valmistavad ja realiseerivad mõningal määral pooltooteid ka ühiskondliku toitlustamise ettevõtted.

Vaadeldes üksikasjalikumalt andmeid realiseeritud pooltoodete sortimendi kohta (vt. tabel 5 ja 4) nähtub, et valdava osa moodustavad lihast pooltooted (summaliselt keskmiselt 70—80%).

Tabel 5

Tartu ühiskondliku toitlustamise ettevõtete poolt valmistatud ja realiseeritud pooltooted.¹¹

(kg)

Pooltoote liik	1959	1960	1961
Lihast	15673	9778	9744
Kalast	—	—	749
Juurviljast	961	8469	1959
Puhastatud kartul	20	253	1980
Muud (taigen, jms.)	1911	3500	5920

Ülejäänud pooltoodete osatähtsus on väga väike. Niisugune olukord valitseb Eesti NSV-s ka tervikuna, kuid siiski tuleks mainida kalast pooltoodete eriti väikest osatähtsust Tartu kulinaartoodete kaupluste käibes. Kui näiteks 1961. a. I poolaasta jooksul valmistati ja realiseeriti Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ühiskondliku

¹⁰ Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse plaani- ja kaubandusosakonna andmete alusel.

¹¹ Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse plaaniosakonna andmed.

toitlustamise ettevõtete poolt 419,2 ts¹² kalast pooltooteid, siis Tartus on see arv samal ajal 5,48 ts, s. o. ainult 1,3%¹³. Parem ei ole olukord ka juurviljast pooltoodetega; küll on aga Tartus suhteliselt rohkem, kuid siiski mittepiisavalt, realiseeritud puhastatud kartulit.

Kahtlemata ei piisa ka ühiskondliku toitlustamise ettevõtete poolt valmistatud pooltoodetest elanikkonna vajaduste täielikuks rahuldamiseks, kuid peale selle tuleb silmas pidada veel majanduslikku otstarbekust. Esialgse arvestuse kohaselt¹⁴ osutub nimelt lihakombinaadis valmistatud pooltoodete realiseerimisest saadav kasum umbes kaks korda suuremaks kui sööklas «Võit» valmistatud pooltooteilt saadav kasum. Muidugi ei saa majandusliku otstarbekuse hindamisel lugeda otsustavaks üksnes kasumi suurus, sest kasum sõltub peale täisomahinna veel vastavatele toodetele kehtestatud jaehindade tasemest. Lihakombinaadi poolt väljastatavatele pooltoodetele kehtestatud jaehinnad¹⁵ on mõnede toodete osas põhjendamatult kõrged¹⁶, tagades seega ettevõttele 25—100% rentaablu, mida ei saa lugeda normaalseks.

Pooltoodete tsentraliseeritud valmistamise poolt on peale kasumi veel rida teisi kaaluvaid tegureid, millest üheks tähtsamaks on tööviljakus. Vene NFSV Kaubanduse ja Ühiskondliku Toitlustamise Teadusliku Uurimise Instituudi sellekohaste arvutuste alusel¹⁷ on pooltoodete tsentraliseeritud korras valmistamisel tööviljakus märksa kõrgem (näiteks kotlettide valmistamisel kuni 8 korda), kuna tootmise koondamisega on laialdased võimalused nii detailsemaks tööjaotuseks kui ka mehhaniseerimiseks.

¹² Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ühiskondliku toitlustamise osakonna andmed.

¹³ Seevastu näiteks 1960. a. Tartu TK Kaubandusvalitsuse jaevõrgus realiseeritud kala käive moodustab Eesti NSV Kaubandusministeeriumi süsteemis realiseeritud kala käibest 7,3%.

¹⁴ Võrreldud on sööklas «Võit» ja Tartu Lihakombinaadis 1961. a. novembrikuus valmistatud jaemüügiks suunatud pooltoodete hindade struktuuri. Pooltoodete valmistamisele osanevad kulud, mida polnud võimalik saada otseselt aruannetest, on leitud vastavalt tootmistööliste töötaasu osatähtsusele üldises töötaasu summas.

¹⁵ Eesti NSV Kaubandusministeerium, Liha, lihasaaduste, toidurasva ja lihakonservide jaehinnakiri nr. 004, Tallinn 1960.

¹⁶ Näiteks on romsteegi täisomahind keskmiselt 13 kop. portsjon, jaehind aga 26 kop., loomalihaist valmistatud hakkliha kilogrammi hind on vastavalt 1.04 rbl. ja 1.50 rbl. (kasutatud on kuni 1. juunini 1962. a. kehtinud hindu). Seevastu osa tooteid (moskva praeliha, supikomplekt) realiseerib lihakombinaat äga kahjumiga, mille põhjuseks võivad olla liiga madalad jaehinnad kui ka puudused tootmise organiseerimises. Ilmselt on vaja Tartu Lihakombinaadi tööd ja koos sellega kehtestatud pooltoodete jaehindu põhjalikult analüüsida.

¹⁷ Коллектив авторов под рук. Шапиро, И. Г., Улучшение производства и транспортировки полуфабрикатов в предприятиях общественного питания, Москва 1958. Käikiri Vene NFSV Kaubanduse ja Ühiskondliku Toitlustamise Teadusliku Uurimise Instituudi arhiivis.

Л. И., Ш п у н г и н, Общественное питание в семилетке, Москва 1960.

Sellekohaste arvutuste alusel¹⁸ on majanduslikult kõige otstarbekam koondada pooltoodete valmistamine alla 75 tuh. elanikuga linnades suurte sööklate juurde, 75—200 tuh. elanikuga linnades aga vastavate kombinatide juurde või mõningal juhul organiseerida eraldi vabrik-varustaja.¹⁹

Esmajoones tuleks ühiskondliku toitlustamise ettevõtted varustada liha, kala, kartuli ja juurvilja pooltoodetega, mis on teatavasti kõige suurema töömahukusega ja küllalt suure osatähtsusega kaubarühmad ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes kasutatavate toorainete hulgas. Tartus on eeltoodu alusel otstarbekas asetada pearõhk vastavatele tsehhidele kombinatide juures, sest on olemas juba vastav baas lihakombinaadis, ehitamisel on juurvilja ümbertöötlemise tsehh. Lahendamata on vaid kalast pooltoodete valmistamine.

Praegune olukord, kus osa liha saabub ühiskondliku toitlustamise ettevõtetesse pooltoodetena, osa aga ilma külmütöötlemata (vt. tabel 6) vajab ümberkorraldamist. Täiesti ilma külmütöötlemata saavad ühiskondliku toitlustamise ettevõtted vasika- ja lambaliha, linnud²⁰, samuti subproduktid ning detsentraliseeritud korras ostetud liha.

Tabel 6

Tartu linna ühiskondliku toitlustamise ettevõtete varustamine lihaga²¹

Näitaja	1959	1960	1961
Kokku kasutatud liha (tuh. rbl.)	331,54	416,80	466,50
sellest saadud pooltoodetena (tuh. rbl.)	54,89	214,40	278,30
pooltoodete osatähtsus (protsentides)	16,6	51,4	60,0

Niisugune olukord valitseb ka Tallinnas. Väljavõttelise vaatluse järgi said Tallinna Sööklate, Restoranide ja Kohvikute Trusti ühiskondliku toitlustamise ettevõtted 1961. aasta novembrikuus pooltoodetena 70% kasutatavast lihast. Seejuures on huvitav märkida, et enamuse restoranid ei saanud pooltooteid üldse.

Lihakombinaatidesse tuleks koondada ka puljongite ja kastine-pastade valmistamine, millele ühiskondliku toitlustamise ettevõtted kulutavad veel väga palju aega (eriti puljongite keetmine).

Mis puutub ühiskondliku toitlustamise ettevõtete varustamisse kalast pooltoodetega, siis Tartus oleks kõige otstarbekam

¹⁸ Коллектив авторов под рук. Шапиро, И. Г., sealsamas.

¹⁹ Д. Г. Трофимов, Опыт работы фабрики-заготовочной (изготовляющей пищевые полуфабрикаты), Москва 1960.

²⁰ Vasika- ja linnuliha valmistatud pooltoodetele pole veel senini kehtestatud vastavaid jachindu.

²¹ Tabel on koostatud Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse plaani-osakonna andmeil.

koondada kalast pooltoodete valmistamine kalakombinaadi²² juurde, mis varustaks siis nii Tartu linna toitlustamisettevõtteid kui ka kulinaartoodete kauplusi. Arvestades toidu mitmekesisuse tähtsust ja seda, et kalaliha sisaldab rohkesti selliseid väärtuslikke toidu koostisosi, nagu küllastamatuid rasvhappeid (rasva koostises), mikroelemente, amiinohapet, lüsiini, mida mõnedes taimse päritoluga toiduainetes, nagu teraviljades, sisaldub vähe, jms., on soovitatav juba lähemal aastail kasutada rohkem kala ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes²³ ning märgatavalt suurendada kalast pooltoodete realiseerimist kulinaartoodete kaupluste kaudu.

Väga piiratud on valmistatud ja realiseeritud ka mitmesuguseid juurviljadest pooltooteid (1961. a. — 1959 kg) ja kooritud kartuleid (1961. a. — 1980 kg). Selline olukord paraneb tõenäoliselt alles seitseaastaku lõpul, kui Tartus valmib juurvilja ja kartuli töötlemise tsehh Aardla tänava juurviljahoidla juures. See hakkab varustama kõiki Tartu ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid ja kulinaartoodete kauplusi. Tsehhi projekteeritud võimsuseks on 7 tonni puhastatud kartuleid ja 3 tonni muid puhastatud juurvilju vahetuses. Võrreldes neid tootmismahtusid praegu ühiskondliku toitlustamise ettevõtete poolt kasutatavate juurviljade ja kartulite hulgaga (keskmiselt vastavalt 0,8 ja 1,8 tonni päevas) ning arvestades ühiskondliku toitlustamise toodangu kasvu ja realiseerimist pooltoodetena, võib lugeda kartuli ja juurvilja töötlemise tsehhi tootmisvõimsust piisavaks.

Küllaldane ei ole Tartus ka veel kulinaartoodete kaupluste arv. I. I 1961. a. oli Eesti NSV Kaubandusministeeriumi süsteemis tervikuna 40 kulinaar- ja pooltoodete kauplust,²⁴ milledest enamik asus Tallinnas ja Narvas. Teistes Eesti NSV linnades, oli neid vaid 1—2 (Tartus — 3, sellest 1 rahvaköök). Kaupluste arvu kõrvutamisel elanike arvuga nähtub, et Tallinnas tuleb näiteks 1 kulinaar- ja pooltoodete kauplus ligikaudu 10 tuh. elaniku kohta,²⁵ Tartus aga 26 tuh. elaniku kohta. Samasugune olukord on 1 elanikule osaneva käibe suurus. Tallinna Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse kulinaar- ja pooltoodete kauplustes realiseeriti 1961. a. I—III kvartali jooksul iga Tallinna elaniku kohta keskmiselt 4,2 rbl. eest kulinaar- ja pooltooteid, Tartus samal ajal vaid 2 rbl. eest, seega üle poole vähem. Sellele peaks seni-

---

²² Küsimus tuleks kooskõlastada Läänebasseinide Kalatööstuse Peavalitsusega.

²³ 1961. a. kasutati Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes keskmiselt 80 kg kala päevas, s. o. ühes ettevõttes (arvestatud on ainult põhiettevõtteid ja köökidega filiaale) kasutati päevas vaid umbes 2,5 kg.

²⁴ Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ühiskondliku toitlustamise osakonna andmeil.

²⁵ Arvestatud ei ole teiste süsteemide vastavaid kauplusi.

sest suuremal määral tähelepanu osutama ka Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsus.

Eeltoodut kokku võttes ning arvestades teiste liiduvabariikide kogemusi²⁶ pooltoodete valmistamisel ja kasutamisel, tuleks ka Eesti suuremates linnades koondada töömahukate kaupade eeltöötlemine ning viia üle täielikult tsentraliseeritud korras valmistatud pooltoodete kasutamisele nii ühiskondliku toitlustamise ettevõtte kui ka kulinaartoodete kauplused. Kaaluda tuleks ka saiade ja kondiitritoodete tsentraliseeritud valmistamist, nagu seda mõnedes linnades teistes liiduvabariikides praktiseeritakse²⁷. Üleminek pooltoodete ja kulinaartoodete tsentraliseeritud valmistamisele oleks ka üheks abinõuks toodangu kasvutempo suurendamiseks ja tööviljakuse tõstmiseks, mis on eriti vajalik, et ammendada ühiskondlikus toitlustamises peituvaid võimalusi. Vene NFSV Kaubanduse ja Ühiskondliku Toitlustamise Teadusliku Uurimise Instituudi arvutuste kohaselt suureneb toidukaupade kogu jae-käive 1980. aastaks (võrreldes 1960. aastaga) 4 korda²⁸, sealhulgas viie eespool mainitud töömahukama kaubarühma osas koguni 5 korda. Et väheneks koduse toiduvalmistamise osatähtsus ja valdav oleks ühiskondlik toitlustamine, selleks peavad ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid väljama 1980. aastal 189 miljardit rooga, s. o. 12 korda rohkem kui 1960. aastal.²⁹

On ilmne, et niisuguse kasvu saavutamise aluseks ei saa olla ainult ühiskondliku toitlustamise ettevõtete arvu suurendamine, uute ettevõtete rajamine, vaid pidevalt tuleb ka tehniliselt ja organisatsiooniliselt täiustada olemasolevaid ettevõtteid, suurendada nende tootmisvõimsust ja läbilaskevõimet. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete üleviimine täielikule varustamisele pooltoodetega oleks üheks teeks nende ülesannete edukaks lahendamiseks.

Toorainete eeltöötlemise koondamisega erikäitistesse vabaneksid vastavad tootmisruumid, mida saaks kasutada kas otseselt müügisaalide või sööklate köökide laiendamiseks³⁰ ja viimaste tootmisvõimsuse suurendamiseks või mõneks muuks otstarbeks. Peale sööklate kapitaalmahutusteks³¹ suunatud vahendite kokkuhoiu avanevad eeltöötlemise koondamisega ühte ettevõttesse

²⁶ Коллектив авторов под рук. Шапиро, И. Г., sealsamas.

П. Страждина, Тезисы докладов конференции, посвященной вопросам развития общественного питания, Рига 1961.

З. Ф. Дубровенский, А. М. Менделевич и др. Наш опыт организации производства полуфабрикатов, Москва 1961.

²⁷ Д. Г. Трофимов, sealsamas.

З. Ф. Дубровенский, А. М. Менделевич и др., sealsamas.

²⁸ Л. И. Шпунгин, Тезисы докладов, sealsamas.

²⁹ Seesama, lk. 2.

³⁰ Tartu ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis on võimalik eeltöötlemise koondamisega laiendada põhiliselt just köökide tootmispindu.

³¹ Näiteks, sööklas «Võit» moodustab juurvilja ja liha eeltöötlemiseks kasutatavate seadmete maksumus ligikaudu 1400 rbl. (1961. a. vääringus).

avaramad võimalused nii tehnoloogiliste protsesside mehhaniseerimiseks kui ka iga seadme efektiivsemaks kasutamiseks, mis sööklas on laia sortimendi ja väikese tootmismahu tõttu väga piiratud. Sööklad aga saavad samal ajal suuremat tähelepanu pöörata toitude kvaliteedile, nende kuumtöötlemisele ja viimistlemisele, tõuseb kokkade tööjõudlus. Peale eeltoodud motiivide tuleb kahtlemata arvestada ka tsentraliseeritud korras valmistatud pooltoodete odavamat hinda, milles peituvad võimalused hindade alandamiseks ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes.

Tuleb aga märkida, et täielik majanduslik efekt on saavutatav vaid siis, kui kombinaadid või vastavad tsehhid varustavad ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid ja jaevõrku nimetatud kaubarühmade pooltoodetega laias ja vajadusi täielikult rahuldavas sortimendis.

О РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛУФАБРИКАТОВ В г. ТАРТУ

Л. Мендель

Резюме

На XXII съезде КПСС перед общественным питанием были поставлены огромные задачи. Главное — преодолеть в течение ближайших 10—15 лет преобладание приготовления пищи в домашних условиях. Сейчас темпы прироста розничного товарооборота продовольственных товаров значительно превосходят темпы прироста товарооборота общественного питания как в СССР в целом, так и в ЭССР. Не увеличилась и доля общественного питания в обороте большинства трудоемких товарных групп в течение минувших 10 лет. Это свидетельствует об увеличении затрат времени, связанных с приготовлением пищи в домашних условиях.

Доля собственной продукции в предприятиях общественного питания низкая, а роста ее не стимулирует ни существующий порядок планирования издержек обращения, ни оплата труда руководящего персонала.

Чтобы уменьшить долю приготовления пищи в домашних условиях и увеличить производственные мощности общественного питания, важное значение имеет приготовление полуфабрикатов для предприятий общественного питания и для розничной торговли. До сего времени в ЭССР для вышеуказанной цели полуфабрикатов производилось мало и их ассортимент был небольшой. Недостаточно и число магазинов кулинарных изделий и полуфабрикатов.

Нецентрализованное производство полуфабрикатов в отдельных предприятиях общественного питания является экономически нецелесообразным, и следует полностью перейти на централизованное производство полуфабрикатов.

В г. Тарту целесообразно сосредоточить производство полуфабрикатов при соответствующих комбинатах. Существующий порядок, когда часть мяса реализуется в виде полуфабрикатов, а часть без холодной обработки, является неэкономным и должен быть изменен. Возможности для производства рыбных полуфабрикатов имеются у Тартуского рыбокомбината.

Централизованное производство полуфабрикатов открывает большие возможности для экономии средств, повышения производительности труда и расширения торговых залов или кухонь-столовых.

IGANÄDALASTEL PUHKEPÄEVADEL JA RIIKLIKEL PUHADEL TÖÖTAMISE ÕIGUSLIKUST REGULEERIMISEST

H. Siigur

Rahanduse ja krediidi kateeder

1. Tööliste ja teenistujate töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval

NSV Liidu Konstitutsiooni § 119 kohaselt on nõukogude kodanike üheks põhiõiguseks õigus puhkusele. Õigus puhkusele realiseeritakse töötajatele iga-aastase, iganädalase ja igapäevase puhkuse kindlustamise teel. Iganädalane puhkus kindlustatakse töötajale iganädalase puhkepäeva ja sinna juurde kuuluvate igapäevaste puhkeaegade andmisega ning selle minimaalkestus on seadusandluses kindlaks määratud.

Kehtiva seadusandluse kohaselt on tööliste ja teenistujate iganädalaseks puhkepäevaks üldiselt pühapäev.¹ Nendes ettevõtetes ja asutustes, mis teenindavad elanikkonna suuri hulki või kus tootmisprotsess on katkestamatu iseloomuga, määratakse töötajatele iganädalaseks puhkepäevaks mõni teine nädalapäev või antakse neile puhkepäev vastava graafiku kohaselt.²

Tööliste ja teenistujate töölerakendamine neile kindlaksmääratud iganädalastel puhkepäevadel on keelatud ja võib toimuda ainult seaduses ette nähtud erandjuhtudel.

Vene NFSV Töö RK 1. augusti 1930. a. määruse kohaselt võib töölisi ja teenistujaid rakendada nende iganädalasel puhkepäeval erandjuhul vaid selliste tööde tegemiseks, mida varem ei saanud ette näha, nagu tähtajalise remondi, avarii-iseloomuga tööde ja lõpetamata tähtajaliste ülesannete täitmiseks.³

¹ Ст. 2 указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1940 г. «О переходе на восьмичасовой рабочий день, на семидневную рабочую неделю и о запрещении самовольного ухода рабочих и служащих с предприятий и учреждений». Справочник по законодательству для судебно-прокурорских работников, т. I, Москва 1949, lk. 434.

² Eesti NSV territooriumil kehtiv tööseaduste koodeks, § 110.

³ Ст. 2 постановления НКТ РСФСР от 1 августа 1930 г. «Об использовании дней еженедельного отдыха». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 157.

Meie arvates on nimetatud määruses loetletud vaid mõned erandjuhud, mil töötajate töölerakendamine igapäeval puhkepäeval on lubatud. Et nende erandjuhtude loetelu on näitliku iseloomuga, siis tuleb arvata, et administratsioonil on õigus rakendada töötajat tööle igapäeval puhkepäeval samadel juhtudel mis ületunnitöölegi.⁴

Et seadus räägib töötajate töölerakendamisest igapäeval puhkepäeval, siis tuleb järelikult ka töötamisena igapäeval puhkepäeval vaadelda vaid seda tööd, mis töötaja teeb väljaspool oma graafikus ettenähtud tööaega. Tööd, mis tehakse küll igapäeval puhkeajal, kuid enne või pärast igapäeval puhkepäeva algust või lõppu, ei saa vaadelda töötamisena igapäeval puhkepäeval. Samuti ei saa vaadelda töötamisena igapäeval puhkepäeval seda, kui osa graafikus olevast tööajast langeb igapäeval puhkepäevale.

On avaldatud arvamust, et tööna igapäeval puhkepäeval tuleb vaadelda tööd igapäeval puhkeajal.⁵ Sellise seisukohaga on raske nõustuda. Kui asuda sellele seisukohale, siis ei saaks esineda ületunnitööd igapäeval puhkeaja hulka kuuluvatel igapäeval puhkepäevadel. Ometi rakendatakse töötajaid ületunnitööle igapäeval puhkepäeva eelsel päeval pärast ja puhkepäevale järgneval päeval enne tööpäeva algust ning seadus ei näe siin ette mingisuguseid erireegleid. Vaadeldes tööd igapäeval puhkeaja hulka kuuluvatel igapäeval puhkepäevadel tööna igapäeval puhkepäeval, ahendaksime põhjendamatult ületunnitöö mõistet ning lubaksime ületunnitöö kompenseerimist vaba aja andmisega.

Ka vaba aeg, mida töötaja saab seoses riikliku pühaga, koosneb igapäeval puhkepäevadest ja riiklikust pühast endast, kuid töötamiseks riiklikul pühal loetakse ikkagi ainult töötamist ajavahemikul riikliku püha kella 0.00-st kuni kella 24.00-ni. Järelikult pole alust teistsugusele seisukohale asumiseks ka töö puhul igapäeval puhkepäeval.⁶

Selleks et tagada töötajate töölerakendamine nende igapäeval puhkepäevadel ainult äärmise vajaduse korral, nõuab kehtiv seadusandlus puhkepäeval tööleilmumise korralduse andmist kirjalikult. Normeeritud tööajaga töötajate suhtes peab kor-

⁴ Eesti NSV territooriumil kehtiv tööseaduste koodeks, § 104.

⁵ Eesti NSV Ülemkohtu Tsiviilasjade Kohtukolleegiumi määrus 23. oktoobrist 1956. a. kod. Sõramjatnikovi hagiastjas. Tsiviilasi $\frac{3004/II}{1}$.

⁶ Erinevus töötamise vahel riiklikul pühal ja igapäeval puhkepäeval seisneb selles, et tööks riiklikul pühal loetakse kogu töö, toimugu see graafikukohaselt või graafikuväliselt. Tööks igapäeval puhkepäeval aga loetakse ainult see, mis toimub graafikuväliselt või üle tööpäeva normaalkestuse.

raldus olema kooskõlastatud ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega.⁷

Tuleks arvata, et töölerakendamise korralduse kooskõlastamine tähendab ametiühingu käitis- või kohalikult komiteelt loa taotlemist töötajate töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval. Järelikult otsustab ametiühingu käitis- või kohalik komitee, kas esineb olukord, mil seaduse järgi võiks toimuda töötajate töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval või mitte ja kui esineb, kas antud konkreetsel juhul töötajate töölerakendamine on vajalik või mitte.

Kui ametiühingu käitis- või kohalik komitee ei anna nõusolekut töötajate töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval, siis administratsioon neid ka tööle rakendada ei tohi. Teistsugusele seisukohale asumine teeks mõttetuks seaduse nõude töölerakendamise korralduse kooskõlastamisest ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega.

Kuigi töötajate töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval võib seaduse kohaselt toimuda ametiühingu käitis- või kohaliku komitee eelneval loal, võib esineda praktikas olukordi, kus vajadus puhkepäeval töölerakendamiseks tekib niivõrd hilja, et ametiühingu käitis- või kohalikult komiteelt kui kollektiivselt organilt eelneva loa saamine osutub võimatuks. Praktikas rakendab administratsioon sellistel juhtudel töötajad tööle ilma ametiühingu käitis- või kohaliku komitee eelneva loata, informeerides töölerakendamisest ametiühingukomitee esimeest või tema asetäitjat.

Sellist praktikat tuleb pidada õigeks.

Väärarusaamiste vältimiseks oleks vajalik seaduses otseselt öelda, et tööliste ja teenistujate töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval võib toimuda ametiühingu käitis- või kohaliku komitee eelneval loal, erandjuhtudel, kui osutub võimatuks ametiühingu käitis- või kohaliku komitee eelneva nõusoleku taotlemine, ka ilma selleta, kuid teatades viivitamatult igast sellisest töölerakendamise juhust ametiühingu käitis- või kohalikule komiteele.

Selleks et administratsioon meelega ei viivitaks ametiühingukomiteelt loa taotlemisega töötajate töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval ning ei rakendaks töötajaid tööle kergekäeliselt, on vaja, et ametiühingukomitee kontrolliks tagantjärele iga sellist töölerakendamise juhtu ja annaks sellele oma hinnangu. Kui ametiühingukomitee leiab, et töötajate töölerakendamine toimus põhjendamatult, siis peab ta administratsiooni suhtes kõrgemalseisvate organite ees tõstma küsimuse süüdiolivate ametiisikute distsiplinaarvastutusele võtmise kohta.

Normeerimata tööajaga töötajate töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval ei nõua kehtiv seadusandlus töölerakendamise

⁷ Ст. 3 постановления НКТ РСФСР от 1 августа 1930 г. «Об использовании дней еженедельного отдыха». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 157 jj.

korralduse kooskõlastamist ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega. Kuid ka neid töotajaid võib administratsioon rakendada tööle iganädalasel puhkepäeval vaid seaduses ettenähtud juhtudel, sest Vene NFSV Töö RK 1. augusti 1930. a. määruse § 2 ei sisalda ühtki viidet sellele, et see kehtiks ainult normeeritud tööajaga töotajate suhtes.⁸

Samuti peab ametiühingu käitis- või kohalik komitee kontrollima normeerimata tööajaga töotajate iganädalasel puhkepäeval töölerakendamise õigsust. Kontrolli tulemuste alusel peab ametiühingukomitee nõudma administratsioonilt nende asjaolude kõrvaldamist, mis võivad esile kutsuda normeerimata tööajaga töotajate iganädalasel puhkepäeval töölerakendamise vajaduse. Samuti peab ametiühingukomitee taotlema nende ametiisikute vastutuselevõtmist, kes on süüdi töotajate seadusevastases töölerakendamises iganädalasel puhkepäeval.

Töotajate töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval võib toimuda ainult ettevõtte või asutuse juhataja, tema asetäitja või ettevõtte või asutuse põhiliste osade (tsehhide, jaoskondade jne.) juhatajate kirjalikul korraldusel.⁹ Administratsiooni suulisel korraldusel ei ole töotaja kohustatud iganädalasel puhkepäeval tööle ilmuma. Kui ta aga siiski tööle ilmub, siis on tal samasugused õigused nagu tööleilmumisel administratsiooni kirjaliku korralduse alusel.

Et töötamise eest iganädalasel puhkepäeval antakse töotajale teine vaba päev (asenduspuhkepäev), siis nõuab seadusandlus, et juba puhkepäeval tööleilmumise korralduses peab olema kindlaks määratud päev, mis antakse asenduspuhkepäevana. Selle päeva mittekindlaksmääramine ei võta aga töotajalt õigust asenduspuhkepäeva saamiseks ja töotaja on ikkagi kohustatud puhkepäeval tööle ilmuma.

Iganädalase puhkepäeva kergekäeline ülekandmine häirib töotajate puhkeaja režiimi järgimist, samuti rütmilise töö organiseerimist ettevõttes. Sellepärast peavad ametiühingukomiteed resoluutselt keelduma loa andmisest töotajate töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval neil juhtudel, mil see pole ettevõtte ja rahvamajanduse seisukohalt hädavajalik. Samuti tuleb vältida neid juhte, mil administratsioon püüab töotajate töölerakendamisel iganädalasel puhkepäeval mööda minna ametiühingu käitis- või kohalikust komiteest. Järelikult peavad ametiühingu käitis- ja kohalikud komiteed eelkõige püüdma luua ettevõtetes ja asutustes olukorra, kus töotajate põhjendamatu ja ebaõige töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval osutuks praktiliselt võimatuks.

⁸ Ст. 2 постановления НКТ РСФСР от 1 августа 1930 г. «Об использовании дней еженедельного отдыха». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 157.

⁹ Ст. 3 постановления НКТ РСФСР от 1 августа 1930 г. «Об использовании дней еженедельного отдыха». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 157 jj.

2. Iganädalasel puhkepäeval töötamise kompenseerimine

NSV Liidu RKN-i 24. septembri 1929. a. määruse¹⁰ ja Vene NFSV Töö RK 1. augusti 1930. a. määruse¹¹ kohaselt kompenseeritakse iganädalasel puhkepäeval töötamine teise vaba päeva andmise teel lähema kahe nädala jooksul. Seega töötajate tööle-rakendamine iganädalasel puhkepäeval tähendab eelkõige töötaja iganädalase puhkepäeva ülekandmist mõnele teisele nädalapäevale.

Vene NFSV Töö RK 1. augusti 1930. a. määrus keelab üldse iganädalasel puhkepäeval töötamise eest rahalise kompensatsiooni maksmise, samuti selle eest vaba aja andmise kõrgendatud määral (kahekordselt) või töötaja puhkuse pikendamise.¹²

Kuid Eesti NSV territooriumil kehtiv tööseaduste koodeks kui kõrgemat juriidilist jõudu omav akt näeb ette iganädalasel puhkepäeval töötamise eest rahalise kompensatsiooni maksmise võimaluse.¹³

Vene NFSV Töö RK 1. augusti 1930. a. määruses sisalduvat eeskirja iganädalasel puhkepäeval töötamise eest rahalise kompensatsiooni maksmise keelamisest ei ole kunagi rakendatud sõnasõnaliselt, vaid sellest on võetud ainult põhimõte, et töötamise eest iganädalasel puhkepäeval tuleb töötajale anda teine vaba päev (asenduspuhkepäev). Erandina võib aga iganädalasel puhkepäeval töötamist kompenseerida rahaga.

Sellepärast ka NSV Liidu Ülemkohtu Plenumi 13. septembri 1957. a. määruse p. 15 esialgses redaktsioonis öeldi, et kohtud võivad rahuldada töötaja nõudmise ka rahalise tasu väljamõistmise teel, kui osutub võimatuks teise puhkepäeva andmine seoses töötaja vallandamisega antud ettevõttest, asutusest või organisatsioonist.¹⁴

Seejuures pidas NSV Liidu Ülemkohtu plenum silmas, et rahalist kompensatsiooni töö eest iganädalasel puhkepäeval tuleb maksta juhtudel, kui asenduspuhkepäeva andmine on võimatu, märkides ära vaid ühe juhu.¹⁵

Et NSV Liidu Ülemkohtu plenumi määruse p. 15 lg. 2 redakt-

¹⁰ Ст. 5 постановления СНК СССР от 24 сентября 1929 г. «О порядке компенсации за работу в дни еженедельного отдыха и в праздничные дни». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1956, lk. 206.

¹¹ Ст. 2 постановления НКТ РСФСР от 1 августа 1930 г. «Об использовании дней еженедельного отдыха». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 157.

¹² Sealsamas, § 5.

¹³ Eesti NSV territooriumil kehtiv tööseaduste koodeks. § 60.

¹⁴ П. 15 постановления № 13 Пленума Верховного Суда СССР от 13 сентября 1957 года «О судебной практике по гражданским трудовым делам». «Бюллетень Верховного Суда СССР» 1957, 5, lk. 21.

¹⁵ В. Панюгин, Некоторые вопросы применения трудового законодательства в судебной практике. «Бюллетень Верховного Суда СССР» 1958, 3, lk. 13.

sioon kutsus esile väärarusaamisi,¹⁶ siis muutis NSV Liidu Ülemkohtu pleenum hiljem oma määruse p. 15 lg. 2 redaktsiooni, öeldes, et rahalise kompensatsiooni väljamõistmine töö eest iganädalasel puhkepäeval võib toimuda erandkorras, kui töötajale teise puhkepäeva andmine on võimatu, näiteks seoses töötaja vallandamisega.¹⁷

Seega nii kehtiv seadusandlus kui ka kohtupraktika lubavad erandjuhtudel iganädalasel puhkepäeval töötamise rahalist kompenseerimist.

Iganädalasel puhkepäeval töötamise kompenseerimine asenduspuhkepäeva andmisega seaduses ettenähtud tähtaja jooksul on õige. Sellega kindlustatakse töötajale iganädalasel puhkepäeva reaalne kättesaamine (kuigi mõninga hiline misega) ning välditakse võimalused, et administratsioon saaks lasta töötajatel töötada üle üldise tööajafondi piiride. Seega aitab asenduspuhkepäeva andmise nõue teatud määral kaasa ka ettevõtte töö rütmilisuse tagamisele.

Praktikas esineb aga juhte, kus administratsioon ei anna töötajale asenduspuhkepäeva seaduses ette nähtud kahenädalase tähtaja jooksul. On avaldatud arvamust, et kahenädalase tähtaja möödumisel arvates puhkepäeval töötamisest, tekib töötajal õigus nõuda puhkepäeval töötamise kompenseerimist, kas asenduspuhkepäevaga või rahaliselt.¹⁸ Meie arvates võib nimetatud seisukohaga ühineda. Sellega kindlustatakse töötajale ühelt poolt puhkepäeva reaalse kättesaamise võimalus ka pärast kahenädalase perioodi möödumist. Teiselt poolt sunnib rahalise kompensatsiooni väljamõistmise võimalus administratsiooni tegema kõik temast sõltuva, et töötaja saaks asenduspuhkepäeva kätte seaduses ettenähtud aja jooksul. Järelikult just selline lahendus loob tingimused töötajatele iganädalase puhkepäeva reaalseks saamiseks seaduses ettenähtud tähtaja jooksul.

Vastavalt Eesti NSV territooriumil kehtiva tööseaduste koodeksi § 60-le tuleb töötajatele puhkepäeval töötamise rahalisel kompenseerimisel maksta tehtud töö eest kahekordselt. Kuid nimetatud paragrahvi redaktsioon ei ole päris täpne. Praktikas on kindlaks kujunenud seisukoht, et töö eest iganädalasel puhkepäeval tasutakse kahekordselt ainult ajatöölisele. Tükitöölisele

¹⁶ А. Элштейн, Постановление Пленума Верховного Суда СССР по гражданским трудовым делам нуждается в уточнении. «Социалистическая законность» 1958, 2, lk. 18.

¹⁷ П. 2 постановления № 2 Пленума Верховного Суда СССР от 24 июня 1958 г. «О внесении изменений в пункты 5 и 15 постановления Пленума Верховного Суда СССР от 13 сентября 1957 г. № 13 «О судебной практике по гражданским трудовым делам»». «Бюллетень Верховного Суда СССР» 1958, 5, lk. 7.

¹⁸ Ю. Орловский, С. Голошапов, О работе в дни еженедельного отдыха, в праздничные дни и о дежурствах на предприятиях и в учреждениях. Консультация. «Социалистический труд» 1959, 9, lk. 132.

makstakse aga iga töö olud tunni eest juurde vastava kategooriaga ajatöölise tariifne tunnipalgamäär. Seega toimub rahalise kompensatsiooni maksmine töö eest iganädalasel puhkepäeval samadel alustel nagu ületunnitöö puhulgi, kuid selle erinevusega, et tunnipalgamäära 100% ulatuses makstakse juurde juba alates esimesest tunnist.

Meie arvates on seni kehtiv rahalise kompensatsiooni maksmise kord töötamise eest iganädalasel puhkepäeval end põhiliselt õigustanud. Tööseadusandluse kodifitseerimise käigus tuleks muuta kompensatsiooni määra ainult tükitöölise osas ja maksta neile rahalist kompensatsiooni mitte sama kategooriaga ajatöölise tariifsest tunnipalgamäärast, vaid tükitöölise enda tariifsest tunnipalgamäärast lähtudes.

Analüüsides töötajate töölerakendamist iganädalasel puhkepäeval ning selle kompenseerimist reguleerivaid eeskirju, tuleme järeldusele, et seadus peab silmas eelkõige töötaja töölerakendamist iganädalasel puhkepäeval täistööpäeva ulatuses, s. o. selle muutmist töötaja suhtes tavaliseks tööpäevaks, kandes puhkepäeva edasi mõnele tööpäevale.

Kuid sõltuvalt mitmesugustest põhjustest esineb praktikas juhte, et üksikuid töötajaid rakendatakse iganädalasel puhkepäeval tööle lühemaks või pikemaks ajaks kui täistööpäeva kestus. Samuti esineb juhte, kus töötaja iganädalasel puhkeajal rakendatakse tööle selliselt, et osa tööajast langeb iganädalasele puhkepäevale, osa aga sellele eelnevale või järgnevale päevale.

Kui töötaja töötab iganädalasel puhkepäeval üle tööpäeva normaalkestuse, siis teeb ta sisuliselt ületunnitööd.¹⁹

Et iganädalane puhkepäev antud töötaja suhtes on muudetud tavaliseks tööpäevaks, siis töö eest tööpäeva normaalkestuse ulatuses tuleb talle anda asenduspuhkepäev, ülejäänud tundide eest maksta aga rahalist kompensatsiooni nagu ületunnitöö eest. Kui aga töö eest iganädalasel puhkepäeval makstakse rahalist kompensatsiooni, siis tuleb kõigi tundide, sealhulgas ka kõigi ületundide eest tasuda töötajale n.-õ kahekordselt.

Vaba aja andmist kõigi töö olud tundide eest ei saa pidada lubatavaks, sest kehtiv seadusandlus nõuab puhkepäeval töötamise kompenseerimist teise puhkepäeva andmisega, mitte aga vaba aja andmisega vastavalt töö olud ajale.²⁰

Probleem puhkepäeval töötamise kompenseerimisest tekib ka siis, kui töötaja töötas iganädalasel puhkepäeval vähem kui on

¹⁹ Tuleks arvata, et sellisel juhul peab administratsioon taotlema loa ametiühingu käitis- ja kohalikult komiteelt mitte ainult töötaja töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval, vaid ka ületunnitöö tegemiseks.

²⁰ Ст. 2 и ст. 5 постановления НКТ РСФСР от 1 августа 1930 г. «Об использовании дней еженедельного отдыха». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 157 jj.

tööpäeva normaalkestus.²¹ Et seadus räägib teise puhkepäeva andmisest, keelates vaba aja andmise suuremas ulatuses, kui tegelikult töötati, siis asenduspuhkepäeva sellisel juhul anda ei saa. Järelikult tuleks arvesse ainult rahalise kompensatsiooni maksmine.

Praktikas lahendatakse küsimus puhkepäeval tööpäeva normaalkestusest vähem töötamise kompenseerimisest kokkuleppel töötajaga, makstes talle kas rahalist kompensatsiooni või andes vaba aega vastavalt tööle oldud ajale.

Meie arvates võib kujunenud praktikat pidada otstarbekaks, sest sellega kindlustatakse töötajale iganädalase puhkeaja reaalne kättesaamise võimalus. Nimetatud küsimus vajaks lahendamist ka seadusandlikus korras.

Kui töötaja on iganädalasel puhkeajal rakendatud tööle selliselt, et osa tööajast langeb iganädalasele puhkepäevale, osa aga puhkepäevaeelsele või -järgsele päevale, siis lähtudes kehtivast seadusandlusest tuleks töötamine puhkepäevaeelsel või puhkepäevajärgsel päeval kompenseerida nagu ületunnitöö, puhkepäevale langev osa tööajast aga nagu töötamist iganädalasel puhkepäeval. Et ületunnitöö kompenseerimine vaba aja andmisega on keelatud ja võib toimuda ainult rahas, puhkepäeval töötamine kompenseeritakse aga eeskätt asenduspuhkepäeva andmisega, siis kujuneks sellise töötamise kompenseerimine mõlemates osades täiesti erinevaks.

Praktikas kompenseeritakse selliselt töötamist kas rahalise kompensatsiooni maksmisega või vaba aja andmisega. Meie arvates võib sellist praktikat aktsepteerida, sest kui töötamine iganädalasel puhkeajal on toimunud tööpäeva normaalkestuse raames, siis vaevalt oleks otstarbekohane osa aja eest maksta rahalist kompensatsiooni, osa aja eest aga anda vaba aega. Kuigi sellise töötamise kompenseerimisel vaba aja andmisega toimub osaliselt ka ületunnitöö kompenseerimine vaba aja andmisega, tuleks seda niisugustel juhtudel pidada lubatavaks töötajale asenduspuhkepäeva kindlustamise huvides. Kui aga iganädalasel puhkeajal on töötatud rohkem tööpäeva normaalkestusest, siis üle tööpäeva normaalkestuse töötatud aja eest tuleks töötajale igal juhul maksta rahalist kompensatsiooni nagu ületunnitöö eest.

Ka normeerimata tööajaga töötajatele tuleb iganädalasel puhkepäeval töötamise eest anda asenduspuhkepäev lähema kahe

---

²¹ Töötaja töölerakendamine iganädalasel puhkepäeval vähem kui tööpäeva normaalkestuse ulatuses esineb näiteks töötaja tööleku sumisel puhkepäeval tekkinud väiksema avarii kõrvaldamisel ja mõningatel muudel juhtudel, ilma et administratsioonil oleks vajalik ja võimalik töötaja töölerakendamine tööpäeva normaalkestuse ulatuses. Sellistel juhtudel ei saa ka administratsioon taotleda ametiühingu käitis- või kohaliku komitee eelnevat luba töötaja töölerakendamiseks iganädalasel puhkepäeval.

nädala jooksul või, kui see osutub võimatuks, maksta rahalist kompensatsiooni.

Praktikas on asutud seisukohale, et töötamise eest iganädalasel puhkepäeval tuleb normeerimata tööajaga töötajale anda teine vaba päev või maksta rahalist kompensatsiooni kahekordse päevapalga ulatuses, sõltumata sellest, kui kaua see töötaja töötas iganädalasel puhkepäeval.

Praktikas kujunenud seisukoht on õige siis, kui normeerimata tööajaga töötaja töötab iganädalasel puhkepäeval vähemalt tööpäeva normaalkestuse ulatuses, sest administratsioonil on õigus nõuda normeerimata tööajaga töötajalt töötamist ka üle tööpäeva normaalkestuse ilma seda eraldi kompenseerimata.

Kui aga normeerimata tööajaga töötaja rakendatakse iganädalasel puhkepäeval tööle vähemaks kui tööpäeva normaalkestuseks, siis oleks meie arvates õigem anda ka normeerimata tööajaga töötajale vaba aega või maksta rahalist kompensatsiooni vastavalt tegelikult tööl olnud ajale.

Viibimisel teenistuslikus komanderingus on töötaja kohustatud kasutama iganädalasi puhkepäevi samadel alustel, nagu see toimub tema alatisel töökohal. Komandeerimiskohal iganädalaste puhkepäevade mittekasutamise kompenseerimine rahas või teiste puhkepäevade andmisega pärast komanderingust tagasipöördumist on keelatud.²²

3. Tööliste ja teenistujate töölerakendamine riiklikel pühadel ja riiklikel pühadel töötamise kompenseerimine

Riiklikeks pühadeks on NSV Liidus 1. jaanuar, 1. ja 2. mai, 7. ja 8. november ning 5. detsember. Nendel päevadel ettevõtetes ja asutustes ei töötata, välja arvatud katkestamatu tootmisprotsessiga ettevõtteid ja ettevõtteid ning asutused, mis teenindavad elanikkonna laiu hulki. Samuti on lubatud riiklikel pühadel teha tootmishädavajadusest tingitud edasilükkamatuid remonttöid ning raudtee- või veetranspordi tööga seotud laadimis- ja losimistöid.²³

Kuni 1959. a. kinnitati kõigi ettevõtete ja tsehhide loetelu, kus töötamine riiklikel pühadel võis toimuda, NSV Liidu keskasutuste poolt kokkuleppel vastavate ametiühingute keskkomiteedega.²⁴ NSV Liidu Ministrite Nõukogu 22. juuni 1959. a. määrusega anti liiduvabariikide ministrite nõukogudele õigus lubada kooskõlas-

²² Разъяснение НКТ СССР 25 июня 1930 г. «О днях еженедельного отдыха при командировке». Сборник законодательных актов о труде. Москва 1960, lk. 346.

²³ Ст. 1 постановления СНК СССР от 31 октября 1939 г. «О работе предприятий в дни 1 и 2 мая, 7 и 8 ноября, 5 декабря и 22 января». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, lk. 156.

²⁴ Sealsamas, § 2.

tatult vastavate ametiühinguorganitega vabariikliku ja kohaliku alluvusega ettevõtetel erandjuhtudel töötamist riiklikel pühadel.²⁵

Töötajate töölerakendamiseks riiklikul pühal ei ole nõutav, et tööleilumumise korraldus oleks antud kirjalikult, samuti ei nõuta selle korralduse kooskõlastamist ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega.

Selline töötajate töölerakendamise kord on tingitud eelkõige sellest, et seadusega määratakse kindlaks need juhud, mil töötamine riiklikul pühal on vajalik kogu rahvamajanduse töö või elanikkonna laiade hulkade teenindamise seisukohalt. Järelikult ei oleks ka ametiühingu käitis- või kohalikul komiteel midagi otsustada.

Kuid riiklikel pühadel on lubatud teha ka tootmishädavajadusest tingitud edasilükkamatuid remonttöid. Nende tegemise vajadus tuleneb eelkõige ettevõtte enda sisemisest vajadusest ning selle vajaduse kindlaksmääramise osas esineb hinnanguline moment. Sellepärast oleks vajalik edaspidi kehtestada nõue, et juhtudel, kui riiklikul pühal töötajate töölerakendamine osutub vajalikuks ettevõtte enda vajadusteks (s. o. remonttööde tegemiseks), tuleb töölerakendamise küsimus eelnevalt kooskõlastada ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega nagu töötajate töölerakendamisel iganädalastel puhkepäevadel.

Töö eest riiklikel pühadel tasutakse töölistele ja teenistujatele kahekordselt, sõltumata sellest, kas riiklikul pühal töötamine toob kaasa töötaja kuu või aasta normaaltöötundide arvu ületamise või mitte.²⁶ Seega töötajad, kes töötavad ajavahemikul riikliku püha kella 0.00-st kuni 24.00-ni saavad kahekordset tasu sel päeval tehtud töö eest, toimuks see töötamine graafikukohase või graafikuvälise töötamisena, langegu kogu tööpäev riiklikule pühale või ainult osale sellest. Seega kahekordset tasu saavad isegi need töötajad, kellel töötamise tõttu riiklikul pühal üldine puhkeaeg selle tõttu ei vähene. Seejuures tasutakse kahekordselt ainult selle töö eest, mis langeb riiklikule pühale, mitte aga sellele eelnevale või järgnevale päevale langeva töö eest.

Riiklikul pühal tehtud töö eest kahekordselt tasumine tähendab, et ajapalka saavatele töötajatele makstakse töö eest kahe-

²⁵ Ст. 17 постановления Совета Министров СССР от 22 июня 1959 г. «О некоторых вопросах хозяйственного строительства, передаваемых дополнительно на решение советов министров союзных республик, «СП СССР, 1959, 13, 81.

²⁶ Ст. 7 постановления СНК СССР от 24 сентября 1929 г. «О порядке компенсации за работу в дни еженедельного отдыха и в праздничные дни». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1956, lk. 206; ст. 1 постановления НКТ СССР от 9 февраля 1930 г. «О компенсации за работу в революционные дни в предприятиях и учреждениях, переведенных на непрерывную производственную неделю». Справочник по законодательству для судебных-прокурорских работников, т. I, Москва 1949, lk. 451.

kordse tariifipalgamäära ulatuses, lähtudes tegelikult tööl oldud ajast. Ajatöolistel, kelle tariifipalgamäär on kindlaks määratud päevapalgana, saame tariifse tunnipalgamäära päevapalgamäära jagamise teel tema päevase normaaltöötundide arvuga. Vastavalt NSV Liidu Töö RK 9. veebruari 1930. a. määrusele tuleb kuupalgalistele töötajatele maksta iga riiklikul pühäl tööl oldud päeva eest lisaks tavalisele kuupalgale veel $\frac{2}{24}$ tariifsest kuupalgamäärast (ametikohajärgsest palgamäärast).²⁷ Seega peab nimetatud määrus silmas eelkõige neid juhte, kus kuupalgalise töötaja tööpäev langeb tervikuna riiklikule pühale. Kuid ka neil juhtudel ei rakendata praktikas nimetatud määruse sätet, vaid töötaja tariifne päevapalk leitakse tema tariifse (ametikohajärgse) kuupalgamäära jagamise teel 25,6-ga (s. o. keskmise tööpäevade arvuga kuus) ja selle alusel tasutakse riiklikul pühäl tööl oldud aja eest kahekordselt. Meie arvates väärib praktika aktsepteerimist, sest ta viib päevapalga arvutamise kooskõlla keskmise tööpäevade arvuga kuus.

Kuid ka kuupalgaline töötaja võib riiklikul pühäl töötada vähem kui tööpäeva normaalkestuse ulatuses — näiteks juhul, kui ainult osa tema tööajast langeb riiklikule pühale. Sel juhul tuleb kindlaks määrata ka tema tariifne tunnipalgamäär. Praktikas tehakse see kindlaks tuletatud tariifse päevapalgamäära jagamise teel töötaja tööpäeva normaaltöötundide arvuga.

Teiseks võimaluseks kuupalgalise töötaja tariifse tunnipalgamäära kindlakstegemisel oleks tariifse (ametikohajärgse) kuupalgamäära jagamine antud kuu graafikujärgse normaaltöötundide arvuga. Kuid sel juhul sõltuks töötaja tariifne tunnipalgamäär antud kuu graafikujärgsest normaaltöötundide arvust ja oleks iga kuu erinev. Kasutades aga praktikas levinud moodust, saame püsiva tunnipalgamäära, mille suurus ei sõltu antud kuu normaaltöötundide arvust. Sellepärast oleks meie arvates õigem just kuupalgalise töötaja tariifse tunnipalgamäära kindlaksmääramine praktikas kujunenud viisil. Igal juhul on aga vajalik, et kuupalgalisele töötajale tariifse tunnipalgamäära kindlaksmääramine leiaks ühtse lahenduse seadusandlikus korras.

Tükitöolistele tasutakse töö eest riiklikel pühadel kahekordsete tükitööhinnete alusel. Kui ainult osa tükitöölise tööajast langeb riiklikule pühale, siis selle aja eest makstakse talle lisaks tükitöötasule antud tööpäeva keskmine tunnipalk iga riiklikule

---

²⁷ П. «В» ст. 2 постановления НКТ СССР от 9 февраля 1930 г. «О компенсации за работу в революционные дни в предприятиях и учреждениях, переведенных на непрерывную производственную неделю». Справочник по законодательству для судебно-прокурорских работников, т. I. Москва 1949, lk. 451.

pühale langeva tunni eest.²⁸ sest riiklikul pühäl tehtud töö eraldamine talle eelneval või järgneval päeval tehtud tööst on praktiliselt võimatu. Järelikult ei saa sellepärast otseselt tasuda tehtud töö eest kahekordsete tükitööhinnete alusel.

Töötaja töölerakendamine riiklikul pühäl toimub üldreeglina normaaltööpäeva ulatuses, kuid võib esineda juhte, et töötaja töötab rohkem²⁹ või vähem tööpäeva normaalkestusest. Et seadusandlus näeb ette eelkõige riiklikul pühäl töötamise rahalist kompenseerimist ja ainult töötaja soovil talle vastavalt tööol oldud ajale vaba aja andmist, siis sellise töötamise kompenseerimisel harilikult raskusi ei esine, sest enamik töötajaid soovib rahalist kompensatsiooni ja kogu riiklikul pühäl tehtud töö eest tasutakse kahekordselt, sõltumata töötamise kestusest.

Neil juhtudel, kui töötaja soovib saada riiklikul pühäl töötamise aja eest vaba aega, tuleks talle seda võimaldada kuni tööpäeva normaalkestuse ulatuses. Seejuures töö eest riiklikul pühäl saab töötaja nõuda meie arvates vaba aega üksnes siis, kui selline töötamine tõi kaasa tööaja kuu- või aastanormi ületamise. Üle tööpäeva normaalkestuse tehtud töö eest tuleks aga igal juhul maksta rahalist kompensatsiooni, sest sisuliselt on sel juhul tegemist ületunnitööga, mille eest tasutakse töötajale erinevalt, võrreldes ületunnitööga tavalisel tööpäeval.

Ka normeerimata tööajaga töötajate töötamine riiklikul pühäl kompenseeritakse kahekordse tasustamisega või nende soovil teise vaba päeva andmisega. Meie arvates tuleb maksta neile kahekordne päevapalk ainult siis, kui nad töötavad vähemalt tööpäeva normaalkestuse ulatuses. Kui nad aga töötavad vähem tööpäeva normaalkestusest, tuleks neile tasuda kahekordselt vastavalt tööol oldud ajale³⁰ samadel motiividel nagu igapäeval puhkepäeval töölerakendamise juhtudelgi.

Olgu märgitud, et juhtudel, kui administratsioon rakendab töötajaid riiklikul pühäl ettevõtte või asutuse valvesse, s. o. ülesannete täitmisele, mis ei tulene töötaja tööfunktsioonist, siis valvesoleku aja eest rahalise kompensatsiooni maksmine on

²⁸ П. «а» ст. 2 постановления НКТ СССР от 9 февраля 1930 г. «О компенсациях за работу в революционные дни в предприятиях и учреждениях, переведенных на непрерывную производственную неделю». Справочник по законодательству для судебно-прокурорских работников, т. I, Москва 1949, lk. 451.

²⁹ Sel juhul peab administratsioonil olema eraldi luba töötajate rakendamiseks ületunnitööle.

³⁰ Vt. ka Ю. Орловский, С. Голощапов, О работе в дни еженедельного отдыха, в праздничные дни и о дежурствах на предприятиях и в учреждениях. Консультация. «Социалистический труд», 1959, 9, lk. 133; L. Käis, Mida mõista normeerimata tööpäeva all? «Küsimused ja Vastused», ajakirja «Eesti Kommunist» väljaanne, 1959, nr. 8, lk. 38.

keelatud ja valvesoleku aja eest tuleb anda vaba aega lähema 10 päeva jooksul.³¹

Meie juriidiliste ajakirjade veergudel on F. Gluhh avaldanud arvamust, et juhtudel, kui osutub võimatuks iganädalasel puhkepäeval tehtud töö kompenseerimine vaba aja andmisega, siis tuleks maksta töötajale rahalist kompensatsiooni ühtsetel alustel kompensatsiooni maksmisega töö eest riiklikel pühadel.³²

Kahjuks ei määratle F. Gluhh lähemalt, mida ta mõtleb rahalise kompensatsiooni maksmise ühtlustamise all — kas iganädalasel puhkepäeval tehtud töö kompenseerimise viimist samadele alustele, nagu toimub praegu kompensatsiooni maksmine töö eest riiklikul pühal või vastupidi.

Meie arvates ei ole kumbki variant vastuvõetav. Riiklikud pühad on nõukogude rahvale suurteks rõõmu- ja pidupäevadeks. Töötamine nendel päevadel ei vähenda ainult töötaja puhkeaega, vaid takistab tal ka osa võtmast pidustustest. Viimast ei saa aga kompenseerida puhkeaja andmisega mõnel teisel päeval. Sellepärast näebki kehtiv seadusandlus ette riiklikul pühal töötamise eest rahalise kompensatsiooni maksmist ja ainult töötaja nõusolekul lubab töötamise kompenseerimist vaba aja andmisega. Kuigi ka rahalise kompensatsiooni maksmine ei saa kompenseerida mitteosavõtmist üldrahvalikest pidustustest, on ikkagi õigem rahalise kompensatsiooni maksmine töötamise eest riiklikul pühal suuremas ulatuses kui töö eest iganädalasel puhkepäeval, kus töötaja ainult kaotab osa oma puhkeajast. Sellepärast on õige ka edaspidi erinevuste säilitamine rahalise kompensatsiooni maksmisel ühelt poolt töö eest iganädalasel puhkepäeval ja teiselt poolt töö eest riiklikul pühal.

О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ РАБОТЫ В ВЫХОДНЫЕ И ПРАЗДНИЧНЫЕ ДНИ

Х. Сийгур

Резюме

Значительную часть времени отдыха рабочих и служащих составляет их отдых в еженедельные выходные дни и в праздничные дни. Поэтому советское трудовое законодательство разрешает привлечение рабочих и служащих к работе в эти дни

³¹ Постановление Секретариата Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов № 233 от 2 апреля 1954 г. «О дежурствах на предприятиях и в учреждениях». Сборник законодательных актов о труде, Москва 1960, лк. 155 ж.

³² Ф. Глух, Предложения и замечания к проекту Основ законодательства о труде Союза СССР и союзных республик. «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1960, 1, лк. 33.

только в порядке исключения, определяя и порядок компенсации за работу в эти дни.

В первой части статьи рассматриваются вопросы привлечения рабочих и служащих к работе в выходной день. Автор выражает мнение, что администрация может привлекать работников к работе в выходной день только в тех же исключительных случаях, когда разрешается привлечение рабочих и служащих к сверхурочной работе. При этом, как правило, привлечение к работе в выходной день работников с нормированным рабочим днем может происходить с предварительного согласия ФЗМК. По мнению автора, только в исключительных случаях, когда по объективным обстоятельствам администрация не имеет возможности получить предварительного разрешения от ФЗМК, она может привлекать работников к работе и без предварительного разрешения ФЗМК, но должна немедленно сообщить об этом ФЗМК. В отношении работников с ненормированным рабочим днем законодательство не требует для привлечения к работе в выходной день предварительного согласия ФЗМК. Тем не менее, по мнению автора, ФЗМК должен проверять правильность их привлечения к работе в выходной день.

Во второй части статьи рассматривается компенсация за работу в выходной день. Так как привлечение рабочих и служащих к работе в выходной день означает прежде всего превращение этого дня в обыкновенный рабочий день, то компенсация за работу, как правило, путем предоставления другого выходного дня в течение ближайших двух недель является правильной. Анализируются и случаи предоставления рабочим и служащим денежной компенсации за работу в выходной день.

В результате анализа законодательства и практики автор приходит к выводу, что в случаях, когда работник в выходной день работал больше, чем продолжительность его нормального рабочего дня, то за работу в течение нормального рабочего дня ему надо предоставить другой выходной день, а за часы, превышающие продолжительность нормального рабочего дня, платить денежную компенсацию как за сверхурочную работу. Но если работник по каким-то обстоятельствам работал менее, чем продолжительность нормального рабочего дня, то ему предоставляется соответственно отгул или выплачивается денежная компенсация. В статье выражается мнение, что если работник с ненормированным рабочим днем работает в выходной день меньше, чем продолжительность нормального рабочего дня, то ему следует предоставлять отгул или платить денежную компенсацию соответственно проработанному времени.

В тех случаях, когда работник привлечен к работе во время еженедельного отдыха вне графика таким образом, что часть его рабочего времени попадает на выходной день, а часть на предшествующий или последующий день, то и такую работу в

течение нормального рабочего дня можно компенсировать предоставлением другого выходного дня.

В третьей части статьи анализируется привлечение рабочих и служащих к работе в праздничные дни и компенсирование такой работы. Выдвигается предложение, что в тех случаях, когда в праздничные дни работники привлекаются к работе для совершения неотложных ремонтных работ, надо в будущем иметь на то предварительное согласие ФЗМК, так как установление необходимости совершения этих работ в праздничные дни содержит в себе оценочный момент.

В статье анализируется вознаграждение рабочих и служащих за работу в праздничные дни. По мнению автора, компенсация за такую работу регулирована правильно, но в законодательном порядке надо уточнить порядок определения почасовой ставки работникам, размер оплаты труда которых определен месячным окладом.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

R. Hagelberg. Kolhoositootmise majandusliku analüüsi näitajate süsteem	3
P. Хагельберг. Система показателей экономического анализа колхозного производства. <i>Резюме</i>	40
J. Veevo. Töö organiseerimine ja selle vormide areng Eesti NSV kolhoosides	44
Я. Веево. Организация труда и развитие ее форм в колхозах Эстонской ССР. <i>Резюме</i>	68
M. Kuusk. Voprosy ekonomicheskogo analiza raboty gruzovykh avtomobiley, oplachivaemykh po chasovomu tarifu	70
M. Kuusk. Tunnitasu alusel töötavate veoautode töö majanduslik analüüs. <i>Resümee</i>	91
L. Mendel. Pooltoodete realiseerimise olukorrast Tartu linnas	93
Л. Мендель. О реализации полуфабрикатов в г. Тарту. <i>Резюме</i> . . .	102
H. Siigur. Iganädalastel puhkepäevadel ja riiklikel pühadel töötamise õiguslikust reguleerimisest	104
X. Сийгур. О правовом регулировании работы в выходные и праздничные дни. <i>Резюме</i>	116

Тартуский государственный университет
Тарту, ул. Юликооли, 18

ТРУДЫ ПО ЭКОНОМИЧЕСКИМ НАУКАМ

V

На русском, эстонском и немецком языках

Toimetaja H. Siigur

Korrektorid E. Võhandu ja L. Braimann

Ladumisele antud 6. XII 62. Trükkimisele antud
22. IV 63. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 7,5 Arvu-
tuspoognaid 8,4. Trükiarv 500. MB 03293. Tellimise
nr. 9833. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu.
Ülikooli 17/19, I.

Hind 50 kop.

50 kop.